

SZTANKÓ ÉVA¹

AZ IPARI TERMELÉS HATÉKONYSÁGÁNAK VÁLTOZÁSA AZ EURÓPAI UNIÓHOZ VALÓ CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN

BEVEZETÉS

A gazdaságpolitika számos célt követ, ezek között napjainkban világszerte kiemelkedően fontos a növekedés és ehhez kapcsolódóan a foglalkoztatás, a munkahelyteremtés, a munkahelyek megőrzése. E két cél elérésének eszköze az ipari termelés versenyképessége, a versenyképes kapacitások és megfelelő gazdasági feltételek kialakítása.

A versenyképesség problémája megkerülhetetlen a gazdaság, az üzleti élet szereplői számára. Fogalmát², pontos tartalmát és annak mérését illetően azonban egységes szakmai álláspont eddig még alakult ki.

A versenyképesség több aggregációs szinten értelmezhető: termékek, vállalatok, nemzetközi vállalatcsoportok, azonos profilú vállalatok ágazatai, szakágazatai, földrajzi régiók, nemzetgazdaságok, integrációs együttműködések stb. Az egyes szinteken különböző paraméterek alakulását vizsgálják, statikus vagy dinamikus változásokat elemezve.

---

1 Dr. Sztankó Éva a BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar Világgazdaságtan Tanszékének adjunktusa, a Pécsi Tudományegyetem Gazdálkodástani Ph. D. programjának levelező hallgatója.

2 „A fogalom nem vezethető le egyértelműen a közgazdaságtan egyik alapvető paradigmájából sem, azaz tulajdonképpen elméletileg nem definiálható fogalom.” Lásd Török Ádám: A versenyképesség elemzés egyes módszertani kérdései, *Gazdaság Vállalkozás Vezetés*, 1997/3. sz. 2. oldal.

Vállalatok szintjén a versenyképesség úgy fogalmazható meg, mint a társaság képessége a fogyasztói igények versenytársainál hatékonyabb kielégítésére, beleértve az ár és a nem ár jellegű paramétereket is.

Nemzetgazdaságok szintjén a tartalmi elemek a következők: hosszabb távú képesség arra, hogy más országokkal versenyezve előállítson és értékesítsen termékeket, szolgáltatásokat. Ennek révén viszonylag magas tényezőjövödelmeket – pl. javuló életszínvonal – realizáljon és magas tényezőkihasználtságot – pl. foglalkoztatottság – érjen el.

Az ipar versenyképessége a cégek versenyképességén múlik, a versenyképes cégek létrejöttét pedig az ösztönző gazdasági környezet jelentékenyen elősegítheti. Ennek egyik fontos eleme az ország külföldi működőtőkét¹ vonzó képessége. A szegényebb országok a tőke- és technológiatranszfer felgyorsulása² miatt rövid idő alatt jelentékenyen javíthatják teljesítményüket³, ahogyan ez Magyarország esetében az elmúlt 10 év alatt be is következett. Ezt a tényező-mobilitást a multinacionális vállalatok számottevő mértékben felerősítik.

A hazai ipari termelés 1993 óta tartó folyamatos növekedésében az export a meghatározó tényező. A gazdaság (ipar) dinamikus fejlődése a versenyképesség javulásán alapulhat, s ennek fontos feltétele, hogy Magyarország versenyképes és vonzó ipari telephely legyen. Ebben a tekintetben a versenyképességre ható tényezők – munkaerőköltség, termelékenység – viszonylag jól számszerűsíthetők.

Magyarország kis, nyitott gazdaságú ország, a kereskedelemben árkövető magatartást tanúsít. Ezért a verseny lényegében a költségek tekintetében jelentkezik. Az idetelepült külföldi befektetők tevékenysége és a bérmunka⁴ viszonylag magas aránya arra utal, hogy nyersanyagban és korszerű technikai berendezésekben szegény ország lévén alapvetően a munkaerőt, a munkát adjuk a termeléshez. A munka, ill. a munkaerő minősége, hatékonysága és költségei olyan tényezők, amelyek még ma is jelentős versenyelőnyt jelenthetnek az ország számára.⁵

A versenyképesség ezzel kapcsolatos megítélése történhet a változások irányának és mértékének figyelembe vételével az időben, valamint az országok és térségek között a térben vizsgálva.

Egy komplex mutatóval nem lehet mindezt kifejezni, ezért az elemzés a hazai ipar versenyképességét befolyásoló tényezők változását vizsgálva az ágazat jelenlegi helyzetét értékeli a termelékenység és a bérköltségek kapcsolata alapján.

---

1 A működőtőke ott jelenik meg, ahol az adott régió komparatív előnyei magasak, a helyi vállalatok versenyelőnyei pedig alacsonyak.

2 Az OECD egyik tanulmányának megállapításai szerint (DSTI/IND/WP(94)3)a tőkével és technológiával való ellátottság jelentősége fokozatosan csökken a nemzetgazdaságok termelési tényező hasznosítása, ill. az egyes termelési tényezőknél jutó jövedelem tekintetében.

3 Miközben a tőkével és technológiával egyébként jól ellátott országok termelékenységi előnyük egy fontos forrását elveszítik.

4 Az Eurostat elemzése szerint a termelés kihelyezés és vándorlás által leginkább érintett tevékenységek többségénél (textilipar, élelmiszeripar) a bérköltségek az összes költség kb. 25%-át teszik ki. A tevékenységek áthelyezésének fő oka az új, dinamikus piacokhoz való közelebb kerülés. *A bérmunkák esetében viszont a bérköltségek a legfontosabbak.* Forrás: A külföldi működőtőke Magyarországon, KSH, Budapest 1998. július.

5 Nemzetközi összehasonlításban a hazai iparban magas az alacsony bérigényű tevékenységek aránya, ami ezen tevékenységek ár és költségérzékenységére utal.

Az OECD a versenyképesség definícióját úgy határozza meg, mint az egyes országok azon hatékonyságát, amellyel a világ nemzetközi munkamegosztásába bekapcsolódhatnak. A hatékonyság pedig jelentősen függ a termelékenységi tényezőktől, amelyeket viszont a technológia, a szervezettség és számos más elem is befolyásol. A termelékenység értelmezésében megkülönböztetik a munka és a tőke termelékenységét és ezek súlyozott mutatószámát, a teljes termelékenységet. Ahhoz, hogy a munka termelékenysége is növekedjék, nagyobb mértékű tőkebefektetésre van szükség.

Az elmúlt 10 évben a kivitel egy igényes piacra – az Európai Unióba – nőtt a leggyorsabban. Az Európai Unióval kialakult munkamegosztás és ennek várható fejlődése komoly kihívást jelent a hazai ipari vállalkozásoknak. Az ipari tevékenységek tartalmának az ún. tudásalapú gazdaság jellemzői felé kell eltolódnuk, ez pedig csak beruházások révén realizálódhat. A továbbiakban a modernizációban kiemelkedő szerepet betöltő működőtőke-vonzás néhány fontos feltétele kerül bemutatásra, szoros kapcsolatban az ipari termelékenység és a munkaerő-költségek változásával.

VERSENYKÉPESSÉG A COMPETITIVENESS YEARBOOK TÜKRÉBEN

Az ipar ágazati szintű elemzése előtt érdemes röviden kitérni arra, hogy a legismertebb komplex, átfogó versenyképesség-értelmezés országfelmérése alapján Magyarországnak milyen pozíciót sikerült elérnie.

A nemzetek versenyképességi rangsorának egyik irodalmi¹ alapbázisát képező kiadvány, a World Competitiveness Yearbook² 1989 óta rangsorolja a vizsgálatba bevont országokat. Az elemzést bonyolult szempontrendszer alapján végzik, az összegző megállapítások azonban szemléletesek, gyorsan áttekinthetők, a rangsorral szemben támasztott sok kritika ellenére.

Az International Management Development által 2001 áprilisában kiadott versenyképességi évkönyv a 2000-ben minősített 49 országot rangsorolja, 4 fő tényezőcsoportban, 286 altényező alapján.

A négy fő input faktor a következő:

- A gazdaság teljesítménye (68 kritérium)
  - ⇒ hazai gazdaság;
  - ⇒ külkereskedelem;
  - ⇒ külföldi befektetések;
  - ⇒ árak;
  - ⇒ lakosság;

---

1 A másik jelentős irodalom a témakörben a Világgazdasági Fórum által évente publikált versenyképességi rangsor. The Global Competitiveness Report, World Economic Forum, Geneva.

2 The World Competitiveness Yearbook 2001. International Management Development, Lausanne, 2001.

- A kormányzati tevékenység (84 kritérium)
  - ⇒ adópolitika;
  - ⇒ fiskális politika;
  - ⇒ állami gazdaságpolitika;
  - ⇒ oktatás;
  - ⇒ jogi és politikai intézményrendszer;
- A vállalkozói szektor tevékenysége (60 kritérium)
  - ⇒ termelékenység;
  - ⇒ munkaerő-piac;
  - ⇒ a menedzsment minősége;
  - ⇒ a globalizáció hatása;
  - ⇒ bankrendszer, tőzsde;
- Infrastruktúra (74 kritérium)
  - ⇒ alap infrastruktúra;
  - ⇒ technológiai infrastruktúra;
  - ⇒ kutatási infrastruktúra;
  - ⇒ egészségügy.

A módszertant radikálisan megváltoztatták a korábbi évekhez képest¹, igazodva a világgazdasági változásokhoz és az információs technológiában bekövetkezett forradalmi változásokhoz, kialakítva a fenti mutatócsoportot. Az egyik legfontosabb eltérés a vállalkozások versenyképességének külön csoportban történő elemzése – ez kiemeli, hogy az értékteremtés elsődlegesen a vállalkozások szintjén valósul meg. A versenyképesség fogalma alatt az ország azon képességét értik, amely megfelelő környezetet biztosít a vállalkozások működéséhez.

A tényezők egy része méréseken, statisztikai számításokon, míg más részük felméréseken, szubjektív értelmezéseken² alapul, melyek nem számszerűsíthetők kellő pontossággal.

A versenyképességi rangsor arra ad választ, hogy a sokszor nehezen számszerűsíthető, bonyolult, strukturális tényezők hatására az „inputok” alapján³ az egyes országok pozíciója egymáshoz képest milyen. *A változások elsősorban tendenciájukban értékelhetők.*

Valamely ország versenyképességét általánosságban⁴ úgy lehetne definiálni, mint a nemzet azon képességét, hogy olyan társadalmi-gazdasági környezetet teremtsen, amelyben a gazdaság szereplői képesek tartósan hozzáadott érték előállítására. A hozzáadott érték termelése sok tényező – gazdasági, politikai, kulturális stb. – függvénye, melyek együttesen alkotják az ország teljesítményét.

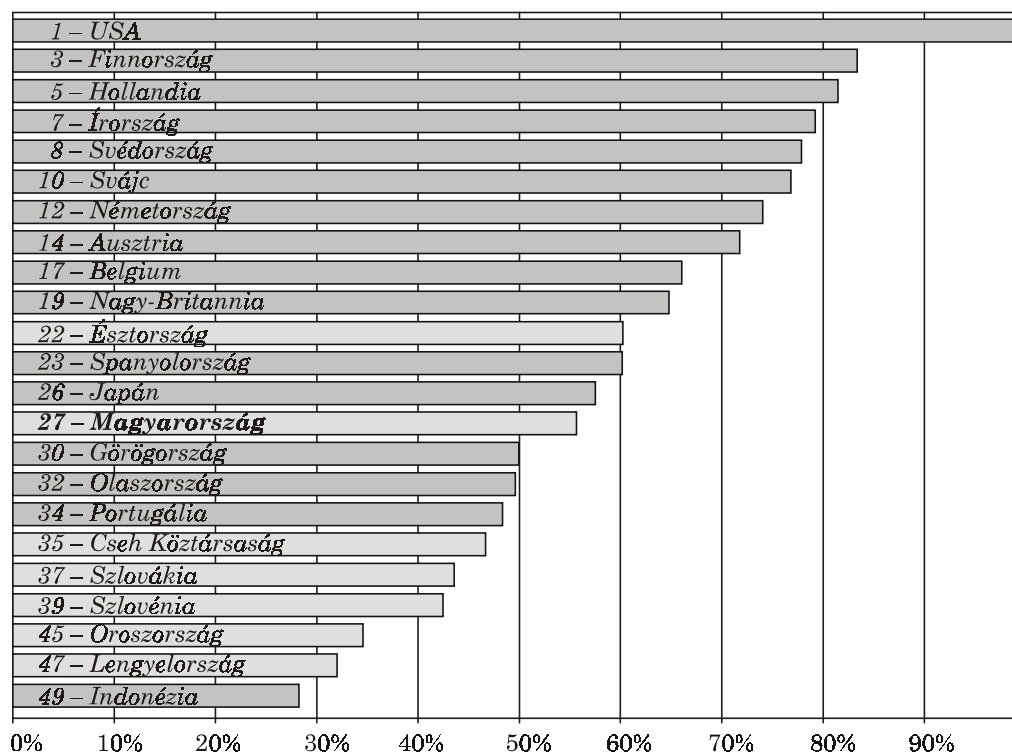
1 A 2001-ig alkalmazott módszertant lásd: Majoros Pál: A külgazdasági teljesítmény, mint a nemzetközi versenyképesség közvetlen mércéje, ill. a technikai színvonal közvetett jellemzője, Európai Tükör, Műhelytanulmányok 7. sz. Budapest, 1997. 5–34. old.

2 A mérhető tényezőket 2-3-szoros súlyozással veszik figyelembe az aggregált mutatók megalkotásakor.

3 Ez a módszer elsősorban a kínálati oldali versenyképéségen alapul, de bizonyos keresleti (piaci) elemeket is magában foglal.

4 Az egyik leegyszerűsítő meghatározása a fogalomnak a versenyképességet az egy főre jutó GDP-vel fejezi ki. A magyar GDP előállításához a mezőgazdaság 4,8%-kal, az ipar az építőiparral együtt 32,3%-kal, a szolgáltatások 62,9%-kal járultak hozzá 2000-ben. Forrás: KSH.

A 2001. évben publikált összesített rangsorban Magyarország a 27. helyen, a középmezőnyben található, megelőzve ezzel három európai uniós országot – Görögországot, Olaszországot, Portugáliát – és a CEFTA-országokat: a Cseh Köztársaságot, a Szlovák Köztársaságot, Szlovéniát, Lengyelországot. Az EU-tagjelölt országok közül kiemelendő, hogy az elemzésbe újonnan bevont Észtország rögtön a 22. helyre került – megelőzve pl. Japánt! –, míg Lengyelország a 49 országból csupán a 47. helyre van rangsorolva (1. ábra).

1. ábra

Néhány ország versenyképességi rangsora 2001-ben (USA = 100%)¹

A versenyképesség nemzetgazdasági szintű értékelése alapján Magyarország a vizsgált 49 országból a középkategóriában található és ezt a pozícióját négy éve stabilan tartja.²

1 Forrás: The World Competitiveness Yearbook, IMD 2001., Lausanne.

2 A régióból elsőként 1992-ben Magyarországot vonták be a vizsgálandó országok sorába. Az akkori 45 ország közül az első évben a 41. helyen szerepelt, majd fokozatosan javította pozícióját. Az utolsó harmadból 1998-ban sikerült kilépnie – 1997/37. hely – és azóta a középmezőnyben található – 1998/28. hely, 1999/26. hely, 2000/26. hely.

A KÖLTSÉG-VERSENYKÉPESSÉG TÉNYEZŐINEK ALAKULÁSA AZ IPARBAN¹

Az átfogó országelemzés ismeretében nézzük meg, hogy a hazai iparban – amely kb. 32%-kal járul hozzá a GDP előállításához – milyen változások történtek az 1992-es mélypontot követően a versenyképesség, és a termelés hatékonysága területén.

A munkaköltségek alakulása

A vállalkozás számára a költséget a bruttó keresetek kifizetése jelenti, aminek emelésénél figyelembe veszik a várható infláció mértékét (*1. táblázat*). A bérek a rájuk rakódó terhekkal együtt befolyásolják a termelési költségeket, a versenyképességet.

1. táblázat

Az ipari keresetek alakulása* (az előző év százalékában)

	Bruttó átlagkereset	Nettó	Fogyasztói árindex	Reálkereset változás
1992	125,1		123,0	
1993	124,9	119,9	122,5	-2,6
1994**	123,3	125,5	118,5	+7
1995	121,4	116,8	128,2	-11,4 ²
1996	121,9	118,6	123,6	-5
1997	121,9	124,2	118,3	+5,9
1998	116,8	117,1	114,3	+2,8
1999	115,5	112,1	110,0	+2,1

Forrás: Ipari és Építőipari Statisztikai Évkönyvek, KSH 1993-2000.

*Teljes állományi létszámra vonatkoztatva.

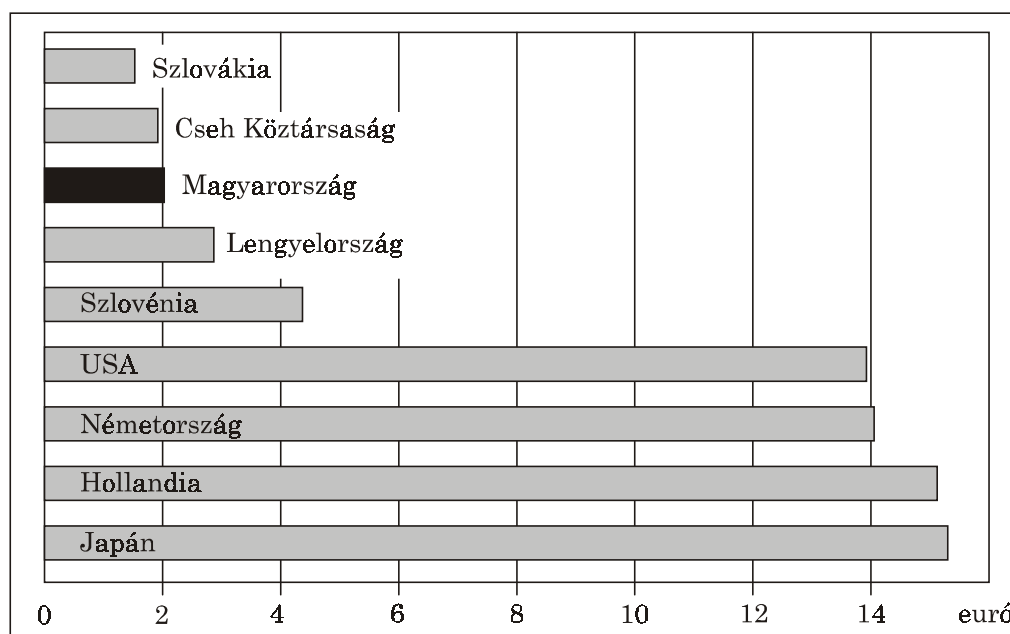
** Az 1994-ben mutatkozó jelentős növekedés oka nem a kiugró bérnövekedésben, hanem az adórendszerbeli változásokban és az infláció mérséklésében keresendő.

1 A költség versenyképesség viszonylag jól számszerűsíthető az egységnyi kibocsátásra jutó munkaerőköltség mutatóval – Unit Labour Cost – lásd később.

2 Az 1995-ös stabilizációs programot követően jelentős csökkenés következett be a reálkeresetekben.

A bruttó átlagkeresetek növekedése hazánkban viszonylag magas volt az 1992–1997 közötti időszakban, éves szinten több mint 20%. A fogyasztói árindexek és a nettó keresetek viszonya alapján azonban csak 1997-től mutatható ki – a fogyasztói árindexek mérséklődése nyomán – a reálkeresetek tartós, bár tendenciájában csökkenő növekedése.¹

Az ipari órabérek nemzetközi összehasonlítása² alapján a térség országai között Magyarország 1999-ben a 3. helyen állt, nem sokkal megelőzve a Cseh Köztársaságot. Az 1995-ös stabilizációs programot megelőzően Szlovénia után a 2. helyet foglalta el. Mindazon törekvések, amelyek a bérnövekedés mérséklésre irányulnak, javíthatják ezen a területen a térség országaival szembeni relatív versenyképességet. Természetesen hosszú távon ez az előny nem tartható meg. Az európai uniós csatlakozást követően fokozatosan közelíteni kell a magyar béreket az uniós átlagbérekhez (2. ábra).

2. ábra
Ipari órabérek összehasonlítása (1999-ben, euróban)³

1 A 2000. évben tovább csökkent a reálkeresetek növekedése 1,6%-ra. Bruttó átlagkereset: 113,5%, nettó átlagkereset: 111,4%, fogyasztói árindex: 109,8%, Forrás: KSH.

2 Az európai uniós, de általában a fejlett országokra jellemző, hogy ott a valutaárfolyamok viszonylag stabilak, így pl. a dollárban, euróban kifejezett órabérek trendjei követik a hazai valutában kifejezett trendeket. Ez a kelet-közép-európai országok nagy részénél nem áll fenn, a nemzeti valuták ECU árfolyamai évről évre jelentősen változhatnak. Az ezredfordulót követően feltehetően az órabérek már euróban fogják meghatározni.

3 Forrás: Eurostat Yearbook, Data 1989–1999., pp. 145–151., 500–507. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2001.

Az összehasonlításakor figyelembe kell venni azt is, hogy a munkáltatót milyen költségek, járulékok terhelik a munka ellenértékéért kifizetett összegeken kívül – pl. a nyugdíj és az egészségbiztosítás munkáltató által átvállalt terhei. Magyarországon a bérek kötelező járulékeinak mértéke az európai uniós országok átlagának kb. kétszerese, de a térségbeli versenytársaknál is általában alacsonyabbak a munkabért terhelő járulékok.¹

A fejlett országokhoz viszonyítva a magyarországi órabérek az ottaniaknak mindössze töredékét teszik ki.² A lemaradás jelentős csökkenése rövid távon nem valószínűsíthető.³

A külföldi tőke számára Magyarország továbbra is jó befektetési helynek ígérkezik, legalábbis az emberi erőforrással kapcsolatos költségek tekintetében. Ennek elsősorban a munkaerő igényes területek esetében van kiemelt jelentősége.

Az Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank (EBRD) 2000. évi felmérése⁴ szerint a Kelet-Közép-Európába áramló tőkebefektetéseknél a legfontosabb motiváló tényezők sorrendben a következők:

- vonzó belső piaci lehetőségek;
- olcsó, képzett munkaerő;
- a hazai piac közelsége;
- kedvező szabályozási, adózási környezet;

Az olcsó munkaerő tehát önmagában nem elegendő, a munkaerő képzettségi szintje válik a versenyképesség egyik fontos tényezőjévé.⁵

Termelékenység

A munkaerő-költség időbeli alakulása nem értelmezhető önmagában, megítélése függ a munkaerő minőségi jellemzőitől, szakképzettségétől, munkamoráljától és az irányítási, szervezési és technikai feltételektől, amelyek között tevékenykedik, végső soron a munka termelékenységtől.

A termelékenység mérhető nemzetgazdasági, ágazati, vállalati, és kisebb vállalati egységek szintjén. Meghatározása többféle módon lehetséges, az alkalmazandó mérések megbízható számszerűsítése azonban nem problémamentes.

---

1 Forrás: CESTAT Statistical Bulletin, 2001/4. KSH

2 Az EU országok közül egyedül a portugál órabérek hasonlóak a magyar értékekhez (1998-ban 2,99 ECU). Forrás: Eurostat Yearbook, 2001. p. 145.

3 Az abszolút órabérek összehasonlításakor figyelmen kívül maradnak a hatékonysági (termelékenységi) különbségek.

4 How do Foreign Investors Assess the Quality of Labour in Transition Economies? Office of the Chief Economist at the European Bank of Reconstruction and Development, EBRD Report, London 2000.

5 A német ipar sikereiben nagy szerepet szokás tulajdonítani a szakmunkás és technikus képzésnek, miközben Angliában magas a mérnökök aránya. A japán vállalatvezetők pedig a vállalaton belüli tanulási-képzési folyamatra helyezik a hangsúlyt, nem tulajdonítanak túlzott jelentőséget a formális iskolai képzésnek.

A leggyakoribb módszerek a következők:

- Teljes termelékenységi faktor¹

A tőke és a munka együttes termelékenysége a teljes termelékenység, amit (a Total Factor Productivity kezdőbetűi alapján) TFP jelöléssel közöl a szakirodalom². Ez a mutató elvileg figyelembe veszi az output létrehozásához szükséges összes igénybevett erőforrást. A mérés alapja az egy főre eső bruttó hozzáadott érték (output) és az input faktorok, az adott terület tőkeigényessége, valamint a munkaerő-szükséglet. Minden termelékenységi mérés egyik alapvető problémája, hogy milyen „értéket képvisel” az output, mivel jelentős fejlettségbeli, minőségi különbségek vannak az országok, a vállalatok között. Az input faktoroknál az adott output előállításához felhasznált tőke és munkaerő pontos meghatározása szintén nehézséget okoz. A teljes termelékenység alakulásának vizsgálatát nemcsak nemzetgazdaságon belül szokás elvégezni, hanem országok között is. Így határozható meg, hogy különösen az iparban – azon belül is a feldolgozóipar területén – milyen országok ágazatai járnak az élen és hol mutatkozik lemaradás a tőke és a munka együttes termelékenysége szempontjából. Az összehasonlításban problémát okoz a befektetett tőkeköltségek országonkénti különbözősége és a hozadékok eltérő mértéke.

- A munkaerő termelékenysége³

A gazdaság versenyképessége szempontjából elsősorban az élőmunka termelékenységét és annak alakulását szokták vizsgálni, főképp azért, mert a számítása viszonylag problémamentes és a nemzetközi összehasonlításokban is eredményesen alkalmazhatók. A mutató a hozzáadott értéket (output) a munkaóra egységére, vagy egy főre vetítve adja meg. Itt is vannak azonban módszertani problémák, mivel nem csak azt a létszámot veszik figyelembe, amely az output létrehozásában részt vett, ill. az output előállításában nemcsak a munkaerő játszik fontos szerepet. A nemzetközi vizsgálatoknál pedig sok olyan külső tényező is szerepel, melyek hatása eltérő a különböző országokban – a munkanélküliség relatív mértéke, a munkaidő eltérő hossza, a munkaerőre rakódó közvetett költségek stb.

---

1 Európa legjelentősebb országainak *teljes termelékenységi faktora* a vállalkezési szektorban több mint 10%-kal kisebb, mint az Amerikai Egyesült Államokban, bár az OECD elemzés azt mutatja, hogy ez a távolság fokozatosan csökken. Lásd: OECD, Science, Technology and Industry Outlook, 1998.

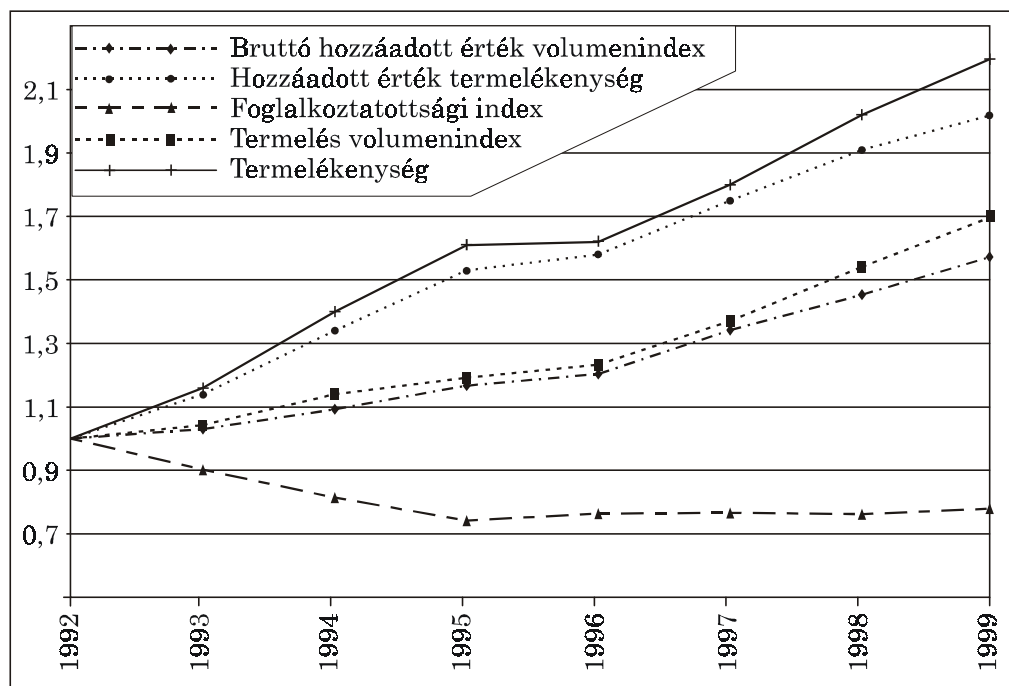
2 N. Oulton: Total Factor Productivity Growth and the Role of Externalities. National Institut Economic Review 1997. 4. p. 109.

3 Az EU vállalkezési szektorában a munkaerő termelékenysége 17%-kal haladja meg az OECD-országok átlagát, de 11%-kal elmarad az USA szintjétől (GDP/egységnyi munkaóra). A feldolgozóiparban a különbség kisebb (kb. 5%), de a létszámra vetített termelékenységnél már kb. 20%-os az eltérés. Lásd: Pilat D.: What Drives Productivity, OECD Observer, August/September 1998.

- A tőke termelékenysége¹

A tőkeintenzitás mutatója a termelő tevékenységet folytató szektorokban alkalmazható hatékonyan. Mérése és nemzetközi összehasonlítása azonban rendkívül bonyolult. Az állótőke értékének, a működés élettartamának, az új beruházás nagyságának becslése mind sok bizonytalansági tényezőt hordoz magában. Elemzése azonban fontos, mivel a nemzetgazdaságon belül feltétlenül hatást gyakorol az ipar termelékenységére az egyes ágazatok tőkeintenzitása, az egy foglalkoztatottra jutó állóeszköz-állomány értéke.

Az ipari termelékenység hazánkban az 1992-es mélypontot követően fokozatosan emelkedést mutat. A termelés volumene 1992 és 1999 között kb. 70%-kal nőtt, miközben a létszám kb. 25%-kal csökkent. Ez átlagosan kb. 9% termelékenység javulást eredményezett, ami nemzetközi viszonylatban is kimagaslónak tekinthető (3. ábra).

3. ábra

A munkatermelékenységi mutatók változása a magyar iparban 1992 és 1999 között (1992 = 100%)²

1 A tőke termelékenysége az iparban Nagy-Britanniában és Franciaországban 10-15%-kal, Japánban 35%-kal marad el az USA értéktől. A világ vezető országa az ipar tőkeintenzitása szempontjából az Amerikai Egyesült Államok. Forrás: McKinsey Global Institute, Capital Productivity 1996.

2 Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek, KSH 1993–2000 alapján számítva.

Az európai uniós országokban – Írországot kivéve – az ipar termelékenysége átlagosan 0,7–3,4% között, míg az OECD-országokban 3–4% között változott ebben az időszakban¹. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a termelékenységi szint kb. 4–5-szöröse a magyar szintnek².

A bruttó hozzáadott érték változása is hasonló tendenciát mutat, mint a kibocsátásé. A bruttó hozzáadott érték termelékenysége – és a termelékenység – 1993 óta dinamikusan növekszik, azzal együtt, hogy a foglalkoztatott létszám csökkenése megállt, sőt kismértékű növekedés tapasztalható.

Magyarországon az elmúlt 10 évben a termelékenység növekedése döntően a foglalkoztatott létszám leépítéséből, a veszteséges tevékenységek megszüntetéséből, a főprofilba nem tartozó tevékenységek leválasztásából adódott. A cégek első sorban termék- és nem technológiai innovációt alkalmaztak. Az ágazatok többségében nem történt technológiai korszerűsítés. A termelékenység kiemelkedő növekedését nagyrészt a foglalkoztatás csökkenése idézte elő. Ezt a termelékenységi növekedést nevezzük zsugorodásos termelékenységnek. Ez is igényel bizonyos szervezési tevékenységet, belső tartalékok felszámolását, a gazdálkodó szervezetek érdekeltégi viszonyainak átalakítását, a munkaintenzitás fokozását. A társaságok azonban elsősorban a látható, ismert felesleget építették le, a termelőmunka szervezettségének növelése, a technológiai korszerűsítés igénye csak az utóbbi időben került előtérbe. A létszám csökkenése 1996-ban megállt, sőt kismértékű növekedés tapasztalható. A termelékenység növekedésének olyan korszaka kezdődött, amelyben előtérbe kerül a gyártás- és gyártmányfejlesztés, a korszerű vezetési, szervezési módszerek alkalmazása, a humán erőforrások fejlesztése.

Ágazatcsoportonként eltérő a kép. A legdinamikusabban a gépipar termelékenysége növekszik³. Az elmúlt 10 évben ebben az ágazatban történtek olyan beruházások – jelentős külföldi működőtőke-befektetésekkel –, amelyek eredményeként fejlett technikával, kevés munkaerővel nagy termelési érték állítható elő. A bányászatban a gazdaságtalan bányauzemek bezárása, a létszámcsökkenés volt a jelentős termelékenység-növekedés (1993/92: 150%, 1994/93: 127%) forrása a 90-es évek években. Az energiaszektorban viszont csak a 90-es évek közepétől jelentkező hatékony-ság-javulás (1993/92: 97%, 1994/93: 96%, 1995/94: 107%, 1996/95: 111%).⁴

---

1 Írország esetében a termelékenységi mutató kb. 11%, Németország esetében 0,7% volt az 1992-2000 közötti időszakban. Forrás: The EU Economy 2000. No 71. European Commission, Director-General for Economic and Financial Affairs, Table 12. p. 238.

2 A Világbank értékelése szerint a hozzáadott érték termelékenysége (hozzáadott érték/fő) az 1995-1999 közötti időszakban Nagy Britanniában kb. 9-szer, Spanyolországban kb. 7-szer, az USA-ban és Németországban kb. 12-szer nagyobb, mint Magyarországon. Forrás: World Development Indicators, Table 2.6. Wages and Productivity, p. 58-60. World Bank 2000. Washington.

3 Figyelmeztető jelenség azonban, hogy egyes dinamikusan bővülő termelésű és kivitelű gépipari termékeknél a célpiacon részesedés nem nő, mivel az adott piac felvevőképessége ugyanolyan ütemben bővül, mint a magyar kivitel, azaz a relatív versenypozíciók változatlanok.

4 Forrás: KSH Ipari és építőipari évkönyvek.

Tulajdonforma szerint is eltérő a kép¹. A külföldi tulajdonú cégeknél a termelékenységi mutatók lényegesen jobbak. A vállalkozások nagysága szerint is változás történt a foglalkoztatás hatékonyságában. A nagy társaságoknál egy fő kb. háromszor annyi tőkét működtet, mint a kis- és középvállalkozásoknál.

A termelékenység növekedése a termelés termékegységre jutó bérköltségét mérsékli, hozzájárulva ezzel a versenyképesség javulásához.

A TERMELÉS EGYSÉGÉRE JUTÓ MUNKAERŐKÖLTSÉG-MUTATÓ VÁLTOZÁSA

A versenyképesség leggyakrabban használt kínálati oldali mérőszáma az egységnyi munkaerőköltség-mutató (Unit Labour Cost) a termelékenység és a munkaerőköltség együttes alakulását fejezi ki.

A munkaerő, a tőke és a teljes termelékenység alakulásán kívül a versenyképességet nagymértékben befolyásolja az egységre jutó munkaerő költség alakulása. Ez főként abból adódik, hogy nem csak a bérek és jövedelmek relatív színvonalában van eltérés az egyes országokban, de jelentősek az eltérések a munkaerőre ráarakódó közvetett költségek tekintetében is.

Az egységnyi munkaerőköltség, ULC – Unit Labour Cost – mutató számlálójában a statisztikai besorolási rendszer választott aggregációs szintjén a bér és a járulékos költségek (közterhek) szerepelnek – az egy foglalkoztatott alkalmazásával felmerült munkaerőköltségek –, a nevezőben pedig az aggregációs szinten képződött output/hozzáadott érték (az egy foglalkoztatott által megtermelt termelési érték vagy bruttó hozzáadott érték).

$$ULC_i = \frac{W_i + C_i}{VA_i}$$

ahol W_i = bérköltség

C_i = járulékok

VA_i = a képződött output/hozzáadott érték

A mutatót elsősorban nemzetközi összehasonlításban használják versenyképesség mérésére azonos ágazatok, iparágak között. Különböző iparágak közötti hatékonysági összehasonlításnak, az eltérő tőke- és munkaerő-intenzitási arányok miatt nincs értelme.²

Az 1993-1998 közötti időszakban a termékegységre jutó bérek kevésbé nőttek, mint a termelői árak, ezért a termelői árakon belül a termékegységre jutó bérköltségek aránya, az élőmunka súlya a költségstruktúrában csökkent (2. táblázat). Ez jövedelmezőség javulást eredményezett a vállalkozások gazdálkodásában, ami alapvetően a bérek rovására következett be. Ezt követően 1999-től a fajlagos bérköltségek mérsékelt növekedése figyelhető meg.

1 Hamar J.: A külföldi működőtőke beáramlásának területi és szektorális jellemzői Magyarországon, KOPINT-DATORG Műhelytanulmányok 31. sz., 1999.

2 Lásd Török: A versenyképesség elemzés egyes módszertani kérdései, Gazdaság Vállalkozás Vezetés, 1997/3. 2-14. old.

2. táblázat
A fajlagos bérköltségek alakulása az iparban (az előző év százalékában)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999 ¹
Bruttó átlag kereset	125,1	124,9	123,3	121,4	121,9	121,9	116,8	115,5
Egy foglalkoztatottra jutó termelés	98,6	116,3	114,8	110,6	101,7	109,2	112	107,9
Termékegységre jutó bérköltség	126,9	107,4	107,4	109,8	119,9	111,6	104,3	107
Termelői árindex	112,3	110,8	111,3	128,9	121,8	120,4	111,3	105,1
A termelés egységére vonatkoztatott reál fajlagos bérköltség-változás	+14,6	-3,4	-3,9	-19,1	-1,9	-8,8	-7	+1,9
Egy foglalkoztatottra jutó BHÉ*	107	114	117,4	117,2	100,2	111,2	109	106
BHÉ egységére jutó bér	117	109,6	105	103,6	121,7	109,6	107,2	109
A BHÉ-re vonatkoztatott reál fajlagos bérköltség változás	+4,7	-1,2	-6,3	-25,3	-0,1	-10,8	-4,1	+3,9

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyvek, KSH 1993-2000., A termelékenység alakulása Magyarországon – nemzetközi összehasonlításban 1990-1998 KSH, Budapest, 1999. alapján számítva.

*BHÉ – Bruttó Hozzáadott Érték

Nemzetközi viszonylatban a versenyképesség akkor javul, ha azonos valutában kifejezve a termékegységre jutó bérköltség kevésbé nő, mint a versenytársaknál.

A magyarországi ipari termelés egységnyi kibocsátására (bruttó hozzáadott értékre) jutó munkaerőköltsége (ULC mutató) 1999-ben az osztrák szint kb. 27%-a volt, elmaradva a cseh 33%-os, a lengyel 40%-os és a szlovén 58%-os értéktől.²

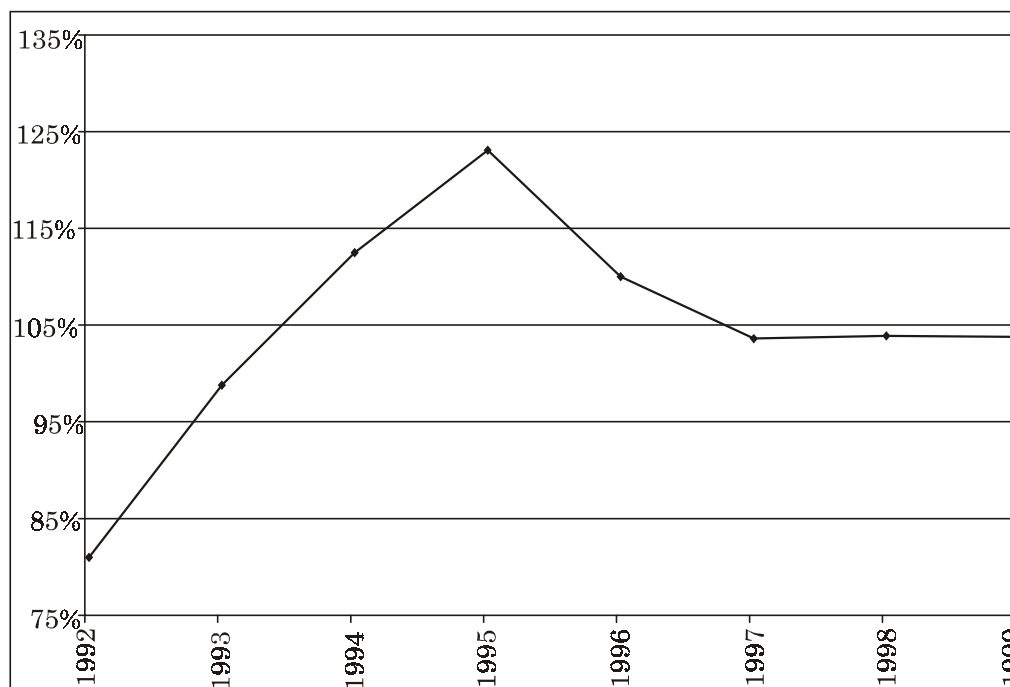
1 Az ULC mutató 99/98 viszonylatában Japánban +22%-kal, az USA-ban +13%-kal, az EU országok közül Nagy Britanniában és Svédországban jelentősen, +12, ill. +9%-kal, a többi ország esetében –1% és +2,5% között változott. Forrás: Price and Cost Competitiveness, European Commission ECFIN/C-1, 2001.

2 Több külföldi forrás is hivatkozik arra, hogy a magyar munkaerő képzettségi, szakértelmi szintje vonzóerőt jelent még akkor is, ha a relatív költségek magasabbnak mutatkoznak, mint a környező országokban. Forrás: Employment in Europe 2001. Chapter 6. Employment Performance in Accession Countries p. 93-97. European Commission, Brussels 2001. European Economy, Reports and Studies 2/2001., Part II. Country Notes p. 33-174. European Commission No. 2. ISSN 2001-1215. Brussels.

Nemzetközi összehasonlításra szintén használható az MNB által a forint reál effektív árfolyamindexének számításánál alkalmazott *fajlagos munkaköltség alapú mutató*.

$$\frac{\text{Külföldi bér [Ft]}}{\text{Külföldi termelékenység}} = \frac{\text{Hazai bér [Ft]}}{\text{Hazai termelékenység}}$$

A mutatót a hazai és a külföldi termékegységre jutó bérköltségen kívül a valuták árfolyamváltozása is befolyásolja. A hányados 100 feletti értéke reál-leértékelődést, 100 alatti értéke reál-felértékelődést mutat¹ (4. ábra).

4. ábra

A feldolgozóiparra vonatkoztatott, fajlagos munkaköltség alapú mutató változása (viszonyítási alap az előző év)²

A magyarországi bérek mérsékelt emelkedése (1. táblázat) és a termelékenység javulása (2. táblázat) révén 1994-től a fajlagos bérköltség alapon mért versenyképességi mutató igen jelentősen javult, az utolsó három évben kb. 3%-os növekedést mutatott. Ez a tendencia 2000-ben is tovább folytatódott (5,3%-os leértékelődés).

1 A reál effektív árfolyam index meghatározható még a termelői árak és a fogyasztói árak alapján is.

2 Forrás: MNB éves jelentés, 1996., MNB éves jelentés, 2000. 73-75. old.

Tartós versenyképesség-javulást a termelékenység (hatékonyság) és a minőség javulására alapozva lehet elérni.

A termelékenység növekedése a termelés fix költségeit is csökkenti, s ezáltal a termelés összköltségének csökkentésével a termelői árak alapján számított versenyképesség javulásához is hozzájárulhat.

A versenyképesség javítása mellett hosszú távon a termelékenység növelése teremtheti meg a bérszínvonal emelésének lehetőségét is.

A hazai ipar termelékenysége átlagosan 9,7%-kal (a bruttó hozzáadott érték termelékenység átlaga 8,7%) növekedett 1997-1999 között, ami átlagosan 3,6% reálkereset növekedéssel párosult.

ÖSSZEFOGLALÓ

Magyarországon a piacgazdaság kialakulása, az egyre élesebb verseny következtében került az érdeklődés középpontjába a különböző termelési tényezők ára. A külföldi tőke beáramlása az elmúlt években fontos tényezője volt az élenjáró technika/technológia adaptációjának. Nem mindegy tehát, hogy a külföldi befektetők miként vélekednek a termelési tényezők hazai áráról, hiszen az árkérdés mindig fontos volt számukra, ha nem is az egyedüli, ami döntésüket befolyásolja. A munkaerőköltségek alapvető fontosságúak, amikor a beruházni szándékozó cégek értékelik és összehasonlítják a lehetséges ipari „telephelyeket”.

Az ipari export alakulása és a külföldi működőtőke vonzása szempontjából az egységnyi kibocsátásra jutó munkaerőköltség – Unit Labour Cost – mutató, ill. a versenytársakhoz viszonyított változása alapvetően meghatározó.

A mutató romlását nemcsak a bérnövekedés féken tartásával, hanem a termelékenység javításával is lehet ellensúlyozni. A termelékenység jelentős javulása a 90-es években főként a felesleges létszám leépítéséből adódott. Ennek tartalékai azonban már nagyrészt kimerültek. (Az iparban foglalkoztatottak létszáma 1996 óta stabilizálódni látszik.) Ugyanakkor a termelésben alkalmazott korszerű vezetési-szervezési módszerek, a korszerű technika alkalmazása javítja a termelékenységet.

Magyarországon 1992-től kb. 9% körül növekedett az ipar termelékenysége. Az egységnyi kibocsátásra jutó munkaerőköltség (ULC) mutató 1993-1998 közötti változása azt mutatja, hogy a termékegységre jutó bérek kevésbé nőttek, mint a termelői árak, így a bérek aránya a költségstruktúrában csökkent. A fajlagos bérköltségek átlagosan évente több, mint 7%-kal csökkentek (2. táblázat), ami nemzetközi viszonylatban is igen nagy mértékű változásnak ítélnélhető.¹ Az Európai Unió országaiban az átlagos csökkenés üteme 1,2%-os volt.²

---

1 A 90-es évek első éveivel kiegészített időszakra vonatkozóan a növekedés éves dinamikája minimális lenne!

2 A teljes gazdaságra vonatkoztatott real Unit Labour Cost. Országoként természetesen nagyon eltérő a kép. Dánia és Nagy Britannia esetében pl. +15%-os, ill. +52%-os növekedést mutatott az ULC mutató a feldolgozóiparban (+9%, ill. +39% a teljes gazdaságban) az 1987–1999 közötti időszakban, ami a gyors bérnövekedésre és az alacsony termelékenységre utal. Forrás: Price and Cost Competitiveness ECFIN-C-1. European Communities, 2001. Table 5.

A vizsgált időszak utolsó évében tapasztalható mérsékelt növekedés ellenére, az egységnyi kibocsátásra jutó munkaerőköltség-mutató versenyelőnyt jelez a cseh, szlovén és a lengyel mutatóhoz képest. A fajlagos munkaköltség alapú reál effektív árfolyamindexek ezzel összhangban a versenyképesség jelentős javulását, reálleértékelődést jeleztek, mely tendencia 2000-ben is tovább folytatódott.

A fajlagos munkaköltség alapon mért versenyképességi pozíciót egyelőre sikerült a korábbi szinten megőrizni, de hosszú távon szükséges a termelékenységet további javítása gyártmány, gyártás és szervezet fejlesztéssel. Ennek hiányában – a bérek mérsékelt növekedése mellett – a kelet-közép-európai országokkal szemben meglévő versenyelőny gyorsan eliminálódhat.

IRODALOMJEGYZÉK

- A külföldi működőtőke Magyarországon, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1998. július.
- CEE New Forms of Work Organisation and Productivity, European Commission, p. 3-12. Brussels 1999.
- CĚSTAT Statistical Bulletin, KSH. 2001/4.
- Employment in Europe 2001. Recent Trends and Prospects, Chapter 6. Employment Performance in Accession Countries p. 93-97., p. 103-106. European Commission 2001. July Brussels.
- European Economy, Reports and Studies 2/2001. Report on the Implementation of the Broad Economic Policy Guidelines, No. 2. p. 33-174. ISSN 2011-1215. European Commission 2001. Brussels.
- EUROSTAT Yearbook, The Statistical Guide to Europe, Data 1989-1999, p. 116-170. 500-512. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2001.
- How do Foreign Investors Assess the Quality of Labour in Transition Economies? Office of the Chief Economist at the European Bank of Reconstruction and Development, EBRD Report, London 2000.
- Ipari és Építőipari Statisztikai Évkönyv, KSH, Budapest 2000.
- Magyar Statisztikai Évkönyvek, KSH, Budapest 1993-2000.
- MAJOROS P.: A külgazdasági teljesítmény, mint a nemzetközi versenyképesség közvetlen mércéje, ill. a technikai színvonal közvetett jellemzője, Európai Tükör, Budapest, 1997. 5-34. old.
- MNB Éves Jelentés, 2000. 73-75. old.
- MNB Jelentés az infláció alakulásáról, 2000. december, 56-58. old.
- OECD Science, Technology and Industry Outlook, 1998.
- PILAT, D.: Competition, Productivity and Efficiency, OECD Economic Studies No. 27. 1996/II. p. 107-146.
- PILAT, D.: What Drives Productivity, OECD Observer, August/September 1998.
- Price and Cost Competitiveness, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs ECFIN/44/4/00-EN, Brussels 2001.
- The European Economy: 2000 Review, No. 71. p. 238-240., 280-282. ISSN 0379 0991 European Commission, Director-General for Economic and Financial Affairs, Brussels, 2001.

The World Competitiveness Yearbook, 2001. International Management
Development, Lausanne, 2001.

TÖRÖK Á.: A versenyképesség elemzés egyes módszertani kérdései, Gazdaság
Vállalkozás Vezetés, 1997/3. sz. 2-14. old.

World Development Indicators, p. 58-60. World Bank 2000. Washington.

DÓRA SZILVIA¹

A BRIT EU-POLITIKA VÁLTOZÁSA

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A cikk megírására európai szempontból egy meglehetősen izgalmas, eseményekkel teli időszakban kerül sor. Az euró bevezetését, valamint a formálódó stádiumban levő európai közös kül- és biztonságpolitikát (KKBP) emelné ki a szerző első körben. Az elemzéssel az a célja, hogy bemutassa egy fontos, véleményét markánsan kifejező EU tagállam sajátos európai politikai és gazdasági felfogását, annak meglehetősen rejtett összefüggéseit, a belpolitikai és külpolitikai érdekszférák érintkezését és összekapcsolódását. A dolgozat elméleti téren arra kíván rávilágítani, hogy az integráció vonatkozásában már nem elegendő csupán annak külpolitikai jellegére felhívni a figyelmet. Az integráció egyre inkább életünk szerves részévé válik, egyre nehezebb tehát szétválasztani a hagyományos értelemben vett kül- és belpolitikát. A tárgyalt témáknak további aktualitást ad az is, hogy a megnevezett három uniós politika különböző oldalakról közelíti meg az integráció fejlődését és így a szerző széles skálán tudja bemutatni az integráció fejlődésében mutatkozó egyes elemeket.

A szerző dolgozatában bemutatja Nagy-Britannia, egy meglehetősen vonakodó és erős atlanti kötődésű uniós partner és kormánya viszonyát az euróhoz, a KKBP-hez,

---

¹ A szerző a BGF KKF Külgazdasági Szak Európai Üzleti Tanulmányok szakirány 2002-ben végzett hallgatója. Ez a tanulmány szakdolgozatának kivonata. A szakdolgozat konzulensei dr. Majoros Pál tanszékvezető főiskolai tanár (BGF-KKF) és dr. Havas Péter (MTA Politikatudományi Intézet) voltak.

a bővítéshez, valamint kísérletet tesz e három vonulat lehetséges kapcsolatának feltérképezésére. Hipotézise szerint Nagy-Britannia és a modern brit külpolitika azáltal, hogy erőteljes szerepet kíván a KKBP-ben és a bővítésben betölteni, mintegy az eurónak megy elébe. (Annak az eurónak, amit BLAIR preferál és fontosnak tart a Királyság európai szerepvállalásában, de amit csakis a kormányköziség és gazdasági racionalitás eszméjének köpenyében tud bemutatni saját lakosságának, hiszen úgy tűnik, hogy ennek az uniós politikának a britek általi felfogásában és fogadtatásában szemtanúi lehetünk a gazdasági, bel- és külpolitikai érvek eddig legerősebb, legizgalmasabb és talán legszínesebb összecsapásának.)

Mint ahogy azt BULMER is kiemeli és amely megállapítással a cikk szerzője is egyet tud érteni, az államok nemzetközi szerepvállalását a belpolitika nagyban meghatározza, így az ún. politikacsinálás nem kizárólag racionális számítások összessége, hanem a politikai folyamat eredménye is.¹ Az egymást követő brit kormányok az Unióhoz való közeledés/alkalmazkodás során nagymértékben a belpolitika, a gazdaság hatása alatt alakították EU-politikájukat. Míg ez mintegy két évtizeden keresztül konfrontatív magatartással párosult, a BLAIR-kormány hangsúlyt váltott. A jelenleg kormányon lévő brit munkáspárt ezáltal – szokásuktól eltérően, de híven a kormányköziség eszméjéhez – az integráció gyengélkedő politikai aspektusait értékeli fel,² a szokásnak megfelelően az integráció kormányközi jellegét hangsúlyozza és kívánja erősíteni. Az ellenálló magatartást így egy konstruktív külpolitikával váltja fel és próbál megfelelni a belpolitika támasztotta elvárásoknak (annak a közvéleménynek, amely következetesen meglehetősen euró-ellenes és kisebb mértékben EU-ellenes).

2. NAGY-BRITANNIA EURÓPA-POLITIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSE

2.1. Sajátosságok:

kényszer vagy érdek az uniós tagság?

Biztosan állítható, hogy az egymást váltó brit kormányok csak nagyon lassan és fokozatosan ismerték fel az európai együttműködéshez való alkalmazkodás szükségességét.³ Számukra valahogy a nemzeti érdek kifejeződése mindig is szö-

---

¹ S. Bulmer, „Britain and European integration”. In: S. George „Britain and the European Community”, Clarendon Press, Oxford, 1992, 3.

² Itt azt kell látni, hogy a megfogalmazásra és kivitelezésre kerülő uniós politikai és gazdasági célok nem egyforma mértékben szolgálják az integráció mélyítésének célját. Brit részről megtörtént ennek a felismerése és ezentúl következetesen úgy próbálják szerepüket az egyes politikákban kialakítani, hogy a szélesedést, kormányköziséget segítő politikákban kezdeményezők (pl. bővítés), míg a mélyítést célzó politikákban (pl. euró) visszafogottabbak, illetve az utóbbi évek fejleményei szerint kívánnak és csak ha sikeresnek bizonyul a kezdeményezés, akkor csatlakoznak ahhoz.

³ Itt érdemes kiemelni, hogy ennek egyik oka a II. Világháborúban elszenvedett történelmi veszteségek volumene volt, valamint a második világhéget megelőző, az európai kontinen-

ges ellentétben állt az integráció politikai vonulata fontosságának az elismerésével, ez a kettő kizárta egymást. Az alkalmazkodás hosszú folyamat, amelyben fellelhetők a múlt iránti tisztelet, a nemzeti szuverenitás megtartásának igénye, a nagyhatalmi múlt, valamint a transzatlanti kapcsolat nyomai. Mint ahogy azt BULMER is kiemeli, ezek mind az ún. „történelmi hagyaték” részét képezik, amelyek az alkalmazkodást lassítják.¹

Az alkalmazkodást azonban segítette a változás szükségessége. Ez a felismerés fokozatos és meglehetősen lassú volt, azonban ennek nyomai az egymást követő brit kormányzatok Európa-politikájában nagyon jól felfedezhetőek. Míg brit részről az integráció politikai részét mindig is idegenkedve figyelték, minden eszközt fel is használtak annak érdekében, hogy lassítsák ennek a fejlődését és egyben a mélyítési törekvéseknek is gátat kívántak vetni. Ezeket az eszközöket váltogatják hol azzal a szándékkal, hogy az általuk az integráció mélyítéseként felfogott politikai együttműködést fékezze gazdasági érvekkel (elegendő a szabad kereskedelem), illetve a gazdasági együttműködést (pl. EMU) kívánják a politikai eszköztár felértékelésével ellensúlyozni, kiegyenlíteni. Mindkét esetben olyan politikákat kívánnak gátolni, amelyek meglátásuk szerint az Unió mélyítését eredményezik/eredményeznék. Ezt azonban mindig úgy teszik, ahogy az nemzeti érdekeiknek a leginkább megfelel. Érdemes a sajátosságok értékelése során megvizsgálni azt, hogy a lassú felismerést követően miért tart ki a brit EU-politika ennyire következetesen a kormányköziség eszméje mellett. Ennek számos oka van, többek között olyan objektív tényező, ami a kontinens és a sziget között meghúzódó mentalitásbeli ellentétekre is utal, a szerző azonban csak hármat elemezne részletesen.

A brit szuverenitás védelme, annak az EU keretein belül történő feloldódásának az ellenzése mindig is jelen volt a brit politikában, mint erősen érzelmileg meghatározott ok. A brit sziget lakói számára sokáig elképzelhetetlen volt még az európai csatlakozás ténye is (mint ahogy azt a történelem is megmutatta, a második Világháborúban győztes brit nagyhatalom nem tartott igényt arra, hogy a formálódó európai együttműködés részese, alapítója legyen). A britek úgy képzelték, hogy a CHURCHILL által megfogalmazott három koncentrikus körből Európa csak egy kevésbé fontos elem az ő külpolitikájukban.² A brit nemzeti szuverenitás, valamint a Westminster hatalmának a csökkentése (megkurtítása) elképzelhetetlen volt.

A dicső történelmi múlt nagy hatást gyakorolt a háborút követő brit külpolitika alakulására. A Nemzetközösséggel fenntartott kapcsolatok továbbra is meghatározóak voltak, a britek számára ez jelentette a dicső történelmi múlt továbbélését. A briteket továbbá szoros kötelék fűzte a tengerentúlhoz. Az Egyesült Államokra mindig is, mint a legközelebbi politikai és katonai szövetségesre és legfontosabb kereskedelmi/gazdasági partnerre tekintettek. Ez a kapcsolat nagyban meghatározta az európai kontinenshez fűződő kapcsolataikat.

---

sen az egyes nemzetek között folyamatosan dúló harcok, vérengzések. Az együttélés szükségességének felismerése így leginkább a kontinens országainak vezetőiben fogalmazódott meg politikai és gazdasági szinten egyaránt.

¹ S. Bulmer, 5.

² Hármaskör: USA, Nemzetközösség, Európa.

A belpolitikai elvárásoknak megfelelő magatartás végigvonul Nagy-Britannia közel harminc éves EK/EU tagságán. A politikát és gazdaságot az egymást váltó kormányok az Unióval kapcsolatban úgy használták fel, hogy minden esetben – megfelelő a belpolitikai elvárásoknak – a kormányköziség eszméjét erősítsék. A kormányköziség az az európai igazgatási forma, amely elfogadható a brit politikai gondolkodás és a lakosság számára, hiszen ez biztosít megfelelő mozgásteret és szabadságot a politika és gazdaság számára.

Összegzésképpen megállapítható: igaz, hogy a britek tárgyalási stratégiájukban mindig is a kormányköziség elvének következetes biztosítására törekedtek és erre a célra felhasználták mind a politika, mind a gazdaság biztosította eszközöket, azonban fontos azt látni, hogy brit részről felismerték a politikai együttműködés létét és fontosságát.

Az újdonság BLAIR külpolitikájában az, hogy ő felismerte az EU biztosította lehetőségeket és azokat ki akarja használni. Mint ahogy azt egyre több az európai integráció kérdéskörrel foglalkozó szerző is kiemeli, a hidegháború végével a globalizáció előretörésének és kiteljesedésének lehetünk szemtanúi. Ez egyben azt is jelenti/jelentette, hogy a gazdasági és társadalmi szereplők egyre nagyobb befolyással rendelkeznek a külpolitikai kapcsolatok alakításában. A belpolitikai érdekek jelentősége megnő, az EU-val összefüggő kérdések szintén mintegy belpolitikai kérdéssé alakulnak át a tagországok életében. Jogos tehát annak a tézisnek a megfogalmazása, hogy ez a folyamat felerősíti az európai szinten működő kormányzati tényezők jelentőségét. Tudatosan vagy sem, de a britek ezt felismerték és összepárosították ezt saját befolyásolási lehetőségeik bővítésének a kérdésével. Céljuk, hogy erősödjön az EU külpolitikai aktivitása, annak tudatossága és elismertsége, mindez természetesen a kormányköziség keretei között. Azonban az is fontos, hogy a belpolitika támasztotta elvárásoknak is megfelelően a brit EU-politika, ezért lehetőség szerint mindent meg kell tenni a közvélemény felkészítésére az euró fogadása kapcsán. Azáltal, hogy a gazdasági globalizáció nyomásának kitett EU képes legyen valóban regionális szinten kormányozni, szükség van a politikai oldal felértékelésére. A mindig egyensúlyozó külpolitikájukról elhíresült britek tehát erősíteni kívánják az Unió külső szerepét, míg továbbra is kitarának a szabadkereskedelem feltételeinek megtartása mellett. A BLAIR-kormányzat kifejezetten aktív szerepet kíván vállalni a politikai együttműködésben, mintegy így erősítve a brit nagyhatalmi ambíciókat mind Európában, mind a világban és ezzel megkísérli ellensúlyozni az EMU tagság esetleges elutasításából származó politikai veszteséget, illetve így próbálja meggyőzni saját szavazóit az EMU tagság megvalósításának előnyeiről.

A vonakodó partner, mint konstruktív kritikát kifejtő, de következetesen sziget mentalitású ország egyre inkább az EU szerves részévé válik. A cikkben a szerző csak az EK/EU tagsági időszakot vizsgálja, az ezt megelőző időszakot és a tagsági kérelem első és második körös elutasítását nem. A bevezetőt követő első fejezetben a szerző bemutatja, hogy az egymást követő brit kormányok csak lassan ismerték fel az európai együttműködés politikai vonulatát és annak jelentőségét, valamint az abban vállalható brit szerep politikaformáló fontosságát. Rámutat továbbá arra is, hogy az egymást követő, illetve váltó munkáspárti és konzervatív kormányok eltérően ítélték meg Európa szerepét, azonban mindkettőjük számára a brit nemzeti szuverenitás fenntartása létfontosságú volt.

2.2. A konzervatív és munkáspárti kormányok Európa-politikája a hetvenes-nyolcvanas években

Az alábbiakban a szerző azt tanulmányozza, hogy az egyes kormányok mennyire voltak következetesek Európa-politikájuk megvalósításában, milyen eszközöket használtak fel az általuk vallott eszmék megvalósítása érdekében, valamint a politikai és gazdasági együttműködés területeit hogyan próbálták összeegyeztetni, illetve tudatosan szétválasztani.

A HEATH-kormányzatnak (1970-74) jutott az a nagy feladat, hogy bevezesse Nagy-Britanniát az Európai Közösségbe (EK). Konzervatív politikusként HEATH úgy írta be magát az európai és brit történelembe, mint a Közösség lelkes támogatója.¹ Elsősorban azonban az akkori Közösség intézményeinek megreformálását és a közös külpolitika kialakítását tűzte ki a kormány, mint elérendő célt. A gazdasági együttműködést azonban minden lehetséges módon akadályozni kívánták, számos közös, például az energiapiacra vonatkozó javaslatot megvétőztak.²

GISCARD D'ESTAING francia pénzügyminiszter mindent megtett annak érdekében, hogy a font sterling teljes mértékben alkalmazkodni legyen köteles a többi európai valutához.³ 1971-ben a közös pénz terve (WERNER-terv) okozta probléma azonban ideiglenesen lekerült a napirendről, ugyanis a németek lebegtetni kezdték a német márka árfolyamát. Ez természetesen nagy fejtörést okozott a franciáknak, akik ezek után kénytelenek voltak elfogadni a brit szóbeli nyilatkozatot arra vonatkozóan, hogy a font sterling a lehető legnagyobb mértékben igazodni fog a többi európai valutához és lehetőség szerint együtt lebeg a többi európai valutával. A gazdasági és monetáris unió (EMU) megvalósításának átmeneti kudarc azonban nem jelentette azt, hogy az integráció mélyítési lendülete megtorpant volna. Mint ahogy azt S. GEORGE is kiemeli, a bővítést összekapcsolták az EMU későbbi megvalósításával.⁴

Az EMU-val kapcsolatos döntések kialakítása során derült fény először arra a tényre, hogy Nagy-Britannia nem lesz egyszerű partner az európai együttműködésben. Ezt a kezdeti ellenérzést csak erősítette az a tény, hogy a britek (többek között HEATH) ragaszkodtak ahhoz, hogy a felállítandó Európai Központi Bank székhelye Brüsszel legyen, és így még inkább megvalósítható lenne az európai intézmények egy helyen történő koncentrációja.⁵ Ez természetesen az olyan tagállamok ellenállásába ütközött, amelyek úgy vélték – valósan vagy valótlanul – hogy több közülük van az európai gazdasági és monetáris integráció megvalósítása során elért sikerekhez, mint akár az elgondolás mellett kardoskodó briteknek, vagy akár az intézmények székhelyét adó belga fővárosnak. Nyilvánvalóvá vált, hogy a HEATH-kormányzat a gazdasági együttműködésnek, mint mélyítési kísérletnek folyamatosan ellenállt, és a politikai együttműködést kívánta erre a célra felhasználni, azonban ez az ellenállás még nem öltött egészen konkrét formát.

---

¹ S. George: *An awkward partner: Britain in the European Community*, OUP, 1991, 49.

² S. Bulmer, 35.

³ S. George, 51. Ez a kérdés azért is vetődött fel a britek számára, mint szinte kezelhetetlen probléma, mert a font sterling évtizedeken keresztül, mint a nemzetközi tartalékokat biztosító valuta funkcionált.

⁴ S. George, 59.

⁵ S. George, 63.

1974-ben a munkáspárt került hatalomra. WILSON miniszterelnök – szükségét látva annak, hogy a belpolitikában tapasztalható érdekkellentéteket át kell hidalni – magát a brit érdekek legfőbb védelmezőjének kiáltotta ki és ezt különösen nagy vehemenciával az európai egyeztetéseken hangoztatta. A kormány tervei között az eredeti csatlakozási feltételek közül négynek az újratárgyalása szerepelt.¹ A dublini csúcson a tagállamok meglehetősen nagy ellenérzéssel fogadták a felvázolt brit újratárgyalási igényeket. 1975-ben népszavazásra került sor, ahol az újratárgyalási feltételek elfogadása volt a tét. A szavazáson a választók 64,6%-a jelent meg, az eredmény pedig kiemelkedően magas győzelmet hozott a tagság megtartása mellett szavazóknak (67% igennel, 33% nemmel szavazott).²

A kormány gazdasági programjában a közösségi piac, mint lehetséges brit exportpiac csak mint egyik lehetőség szerepelt. Itt megjelenik az a kezdetekben képviselt brit álláspont, miszerint a közösségi együttműködésre nem hogy politikai szempontból nem kívánna támaszkodni, de még a gazdasági oldalt is megfontolják.

Az Európai Politikai Együttműködés (EPC) jelentősége akkor kezdett el nyilvánvalóvá válni a brit kormányzat számára, amikor az EPC napirendjére számos nemzetközösségi kérdés is felkerült. Az érdeklődés brit részről is ekkor vált intenzívebbé a politikai együttműködés iránt. További érv az együttműködés iránt megnyilvánuló szemmel láthatóan megnövekedett érdeklődés mellett az volt, hogy a kormányzatok kezdték felismerni, hogy a CHURCHILL által felvázolt hármas körben csökken a világ egyéb részeiben betöltött brit szerepvállalás – mint ahogy azt BULMER is kiemeli: „*Britain's independent capabilities in international politics have declined*”³ – és megvan az igény az aktívabb európai szerepre. Fel kellett ismerniük, hogy az Egyesült Államok külpolitikai prioritásai között a Királysággal fenntartott kapcsolatok nem szerepelnek a legelső helyen. BULMER is kiemeli: „*The special relationship with Washington in particular is now little more than a rhetorical flourish.*”⁴ A britek továbbá úgy vélték, hogy az EPC alakuló stádiumban van és most még van lehetőség fejlődésének a befolyásolására.

Úgy tűnik, az Unió (illetve Közösség) is profitált az EPC-ben való aktív brit részvételből, hiszen a britek diplomáciai kapcsolatai, a szoros transzatlanti kapcsolat gyümölcsözőleg hatottak a politikai együttműködés fejlődésére.

Összegzésképpen elmondható, hogy a WILSON-kormány elsődleges célja nem a mélyítés, hanem a költségvetési hozzájárulások csökkentése volt, a gazdasági együttműködés lazítása, amit az EPC-ben felvállalt aktív szerep jól kiegyésített. Ez a cél egyben a mélyítés-ellenesség egyik eszköze is volt.

Az 1976-79 közötti CALLAGHAN-kormány alatt sor került az Európai Monetáris rendszerben való brit részvétel megakadályozására (EMS). Beiktatásakor CALLAGHAN hangsúlyozta: brit részről fontosnak tartják az integráció politikai vonu-

---

¹ Ezek a következők voltak: a nemzetközösségi termékek az uniós piacokra való bejutásának biztosítása, a brit kormány kapjon lehetőséget arra, hogy az iparnak és a régióknak állami támogatást nyújtson anélkül, hogy abba Brüsszel beleszólna, a KAP reformja és a brit költségvetési hozzájárulás mértékének csökkentése. (S. George, 81.)

² S. George, 95.

³ S. Bulmer, 17. Nagy-Britannia a nemzetközi politikában történő önálló szerepvállalásának lehetőségei csökkentek.

⁴ S. Bulmer, 22. Különösképpen az USA-val fenntartott különleges kapcsolat most már nem több, mint retorika.

latának erősítését, a politikai együttműködést (EPC), valamint a Közösség további bővítését. A brit tervek között hangsúlyosan szereplő további európai bővítés célja nemcsak, mint önmagában is erkölcsös tett szerepelt, hanem mint az integráció higitásának egyik eszköze is. Mint ahogy azt a korabeli sajtó is kiemelte: „*The dangers of an over-centralized, over-bureaucratized and over-harmonized Community will be far less with twelve than with nine.*”¹

Amikor a francia és német javaslatra előterjesztett, a monetáris stabilitást megteremteni célzó pénzügyi rendszert európai körökben ismertették, a brit kormány támogatásáról biztosította a stabilitást célzó intézkedéseket, azonban kételegyét fejezte ki a rendszer működését illetően. Véleménye szerint a már meglévő nemzetközi intézmények (pl. IMF) megfelelő keretet biztosítottak a kérdés kezelésére. Belpolitikai nyomásra CALLAGHAN – aki egyébként kitűnő személyes kapcsolatot ápol HELMUT SCHMIDT német kancellárral – kénytelen volt nemet mondani a brit EMS-tagságra.

1979-ben a THATCHER-kormány külpolitikájában az őket pár ciklussal megelőző HEATH-adminisztrációval szemben az európai együttműködés gondolata erőteljesen háttérbe került és elsőbbséget kezdtek élvezni az amerikai és transzatlanti kapcsolatok, a brit miniszterelnök első lépései, intézkedései és brüsszeli megnyilatkozásai azonban továbbra is azt a következtetést engedték levonni, hogy az új kormány fontosnak tartja az európai kapcsolatok ápolását. Egyes brüsszeli megfigyelők még arra is felhívták a figyelmet, hogy a miniszterelnök asszonynak egészen „közösségi” a magatartása.² Azt a következtetést is le lehetett vonni, hogy a britek készek teljes jogú tagként részt venni az EMS-ben és a fontot az európai valutakosár részeként kezelni. 1984-ig úgy tűnt, hogy Nagy-Britannia – a brüsszeli költségvetési csatározások ellenére is – a Közösség úgyszólván „rendes” tagja kíván lenni.

Ami szembeötlő, hogy a konzervatív párt legbelsőbb – és így mértékadó – berkeiben³ THATCHER kormányzása alatt nem tulajdonítottak nagy jelentőséget az EPC-ben való brit részvételnek. Számukra fontos maradt a transzatlanti kapcsolat, de mint ahogy azt THATCHER elhatározása (leváltotta az európai eszmét támogató SIR GEOFFREY HOWE külügyminisztert) is mutatja, számára elfogadhatatlan az európaiság kiterjesztése a szigeten. A politikai együttműködés bővítését így a gazdasági/szabadkereskedelmi együttműködés szélesítésével kívánták ellensúlyozni.

A konzervatív párt 1983-as ismételt győzelme azonban a brit társadalom átstrukturálódását eredményezte. Míg egyrészt a miniszterelnök és közvetlen környezete meglehetősen EK-ellenes magatartást képviselt, addig a társadalomra egyre inkább az EK-tagság melletti kiállás volt jellemző.⁴

¹ The Times, 1 October 1977. Idézte S. George, 126. Egy túlcenzalizált, túlbürokratizált és túlharmozizált Közösség veszélye kisebb lesz, ha a tagság már nem kilenc, hanem tizenkettő államból áll.

² S. George, 148.

³ Thatcher asszony nagy előszeretettel támaszkodott kizárólagosan azon minisztereinek tanácsára, akikkel azonos ideológiai platformon volt. (A. Forster, Britain and the Maastricht negotiations. Palgrave, 2001.)

⁴ S. George, 172. A közvélemény ellenségesen állt hozzá a Líbia elleni amerikai akcióhoz és különösképpen az abban való brit részvételhez. Ennek okán, illetve ezzel összefüggésben az Eurobarometer 1987. márciusi felmérése azt mutatta, hogy a brit lakosság 28%-a

A brit gazdasági környezet sem kedvezett a kormány EK-ellenességének. Az olajárak jelentős csökkenése 1985 közepétől a font értékcsökkenéséhez vezetett, ami pedig az export növekedését eredményezte. A munkanélküliség csökkent és a bérek növekedése erős inflációhoz vezetett.

A Fontainbleau-i és stresai csúcokra benyújtott brit javaslatok tartalmazták az egységes európai külpolitika kialakításának szükségességét, valamint a védelmi együttműködés terén a NATO európai szárnyának erősítését.¹ Brit elképzelések szerint mindez párhuzamosan haladt volna a gazdaság további fokozatos liberalizálásával és a belső piac kiépítésével. A milánói Európai Tanácson azonban a brit javaslatokat lesöpörték az asztalról, többek között azt az indítványukat is, hogy az EK-tagállamok egységesen szavazzanak az ENSZ-ben.

A kontinens a britek (és főleg úgy tűnik a brit kormány) számára az autokratikus francia monarchiát és a dogmatikus római egyházat jelentette.² A THATCHER-korszakban a szuverenitás a politikai ideológia kötelező retorikája lett, ami azonban nem volt nacionalista felhangoktól sem mentes. Mint ahogy azt RAPCSÁK JÁNOS is kiemeli, a THATCHER-korszak nagy paradoxonja, hogy éppen az állandóan „ők” és „mi” szavakat használó miniszterelnök asszony kormányzása alatt vált Nagy-Britannia európai országgá.³

THATCHER asszony rendkívül erélyesen ellenállt a brit EMS-tagságnak. Ezt jól illusztrálja az az eset is, amikor a miniszterelnök nyilvánosan csapott össze pénzügyminiszterével, NIGEL LAWSONNAL, aki a fontnak az európai lebegtetési sávon belül tartása mellett kardoskodott,⁴ míg a miniszterelnök még akkor sem tartotta indokoltnak a beavatkozást az árfolyam alakításába, amikor a font erősen túlértékelt volt, azzal érvelve, hogy az infláció leküzdése az egyedüli pénzügy-politikai prioritás, azt semmivel sem szabad megzavarni.⁵ THATCHER asszony továbbá az ellen is élénken tiltakozott, hogy felállításra kerüljön az Európai Központi Bank, amely véleménye szerint magával hozza az európai kormány létrehozását is. Tagadta továbbá, hogy összefüggés lenne a belső piac liberalizációja és a monetáris unió létrehozása között. THATCHER aláírta az Egységes Európai Okmányt (EEO), de továbbra sem volt hajlandó csatlakozni az árfolyam-mechanizmushoz. A miniszterelnök asszony – miután sikereket ért el az EEO tárgyalása során a gazdaság liberalizációja és deregulációja kapcsán – támadásba lendült és számos miniszterével karöltve keményen ostromozta a megállapodás politikai elemeit (pl. a vámunió egyes elemeinek felszámolása), amelyek véleménye szerint további teret biztosítottak az integráció mélyülésének és a fejlődést az általa megvetett föderalizmus irányába tolta el. Számára ideológiailag is elfogadhatatlan volt az EMS-

---

támogatja a közös európai biztonság kialakítását és 52%-a egy, az Európai Parlament által megszövegezendő alkotmány ügyében döntő népszavazás mellett döntenének.

¹ S. George, 175.

² Rapcsák J.: „Nagy-Britannia és az európai integráció: a vonakodó partner”. In: Kiss J. László. Közösségi politikák - Nemzeti politikák - A tizenötök EU-rópai. Macropolis, Budapest, 2000., 263.

³ Rapcsák, J., 264.

⁴ Ez azért is indokolt lett volna, mert az árfolyam mechanizmusban való részvétel fegyvermezőleg hatott volna a brit gazdaságra és a font túlértékelttségére. (A. Sked, C. Cook: Post-war Britain: A political history, Penguin books, 1993., 536)

⁵ S. George, 191.

tagság, hiszen ez meglátása szerint azt eredményezte volna, hogy minden egyes gazdaságpolitikai döntés meghozatalakor „engedélyt” kell kérnie a többi EU-ország vezetőitől. Ez számára abszurd volt.¹ Első látásra a thatcheri elképzelés az volt, hogy a brit politika biztosította eszközökkel elleneznék az EMS-tagságot és a mélyülő gazdasági együttműködést, azonban hamar kiderült, hogy nemcsak a gazdasági, de a külpolitikai együttműködés megtorpedozása is célként szerepelt.

A markáns, konzervatív eszméket képviselő THATCHER-korszakot a MAJOR vezette kormányzati adminisztráció váltotta fel (1990). MAJOR miniszterelnökké történő megválasztása ideális lehetőséget teremtett arra, hogy a párton belül kialakult törésvonalakat beforrasszák. MAJOR azzal vált híressé, hogy sikerrel tudott közvetíteni az egymással konfliktusban álló párt frakciók között. A feladat azonban túl nehéznek bizonyult az újdonsült miniszterelnöknek. THATCHER hagyatéka, valamint MAJORnek a párton belüli gyenge pozíciója, a párt szélsőjobboldali képviselőinek továbbra is ingatag bizalma nem segítették a miniszterelnököt munkájában. THATCHER asszonyra továbbra is számítottak, adott esetben készek voltak őt visszahozni a hatalomba. A MAJOR-korszak tehát úgy kezdődött, hogy az új miniszterelnöknek olyan kabinettel kellett tudnia együtt dolgozni, amelyben a gazdasági bizottságok és albizottságok irányítása az Európa-ellenesek kezében maradt. A MAJOR-korszakban Nagy-Britannia európaivá válása folytatódott. A kormányzás során sikerült elérni, hogy az egyes fontosabb kulcspozíciók átkerüljenek a párt Európa-barát szárnyához, és így számukra pozitív egyenleg alakult ki a pozíciók leosztásában.

Ebben az időszakban elfogadták és bevezették az európai állampolgárságot.² Szükségessé vált, hogy MAJOR egyfajta *ars poeticat* fogalmazzon meg és így lépjen THATCHER miniszterelnök asszony mindent elsöprő politikai ideológiája mögül. MAJOR elfogadta CHRIS PATTEN³ Európa melletti kiállítását, valamint támaszkodott DOUGLAS HURD, tapasztalt brit diplomata tanácsaira a Kormányközi Konferenciára (KKK) való felkészülés során. Brit külügyi javaslatok alapján váltás következett be a kormány hangvételében az európai partnerekkel folytatott tárgyalásokon. A brit Külügyminisztérium véleménye szerint a francia-német tengely „megtörése” érdekében a brit külpolitikának Bonn felé kellett nyitnia.⁴ 1991 márciusában MAJOR nagyszabású beszédet tartott Bonnban azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a brit-német közeledést elősegítse, bebizonyítsa, hogy Nagy-Britannia „Európa szívében helyezkedik el”⁵ és „begyógyítsa” THATCHER Bruges-i beszédének sebeit. A MAJOR-adminisztráció politikai hagyományainak megfelelően azonban nem tudott „ellenállni” a kísértésnek és a luxemburgi csúcson csak úgy sikerült a britek által is elfogadható nyilatkozatot közzétenni, hogy

---

¹ Meglehet, hogy a miniszterelnök erélyes ellenállása még segítette is az európai államokat, hiszen közgazdaságilag meglehetősen aggályos volt, hogy egy túlfűtött, magas inflációjú gazdaság valutáját az erős német márkához kössék. A miniszterelnök kikötötte: az árfolyam mechanizmushoz (ERM) való csatlakozás feltétele, hogy a brit infláció mértéke megközelítse az európai átlagot.

² Maga a királynő is „Európa polgára” lett.

³ C. Patten, volt Hong Kong-i kormányzó, jelenleg az Európai Bizottság külkapcsolatokért felelős biztosa.

⁴ A. Sked, C. Cook, 560.

⁵ At the very heart of Europe, idézet a beszédből, A. Forster, 32.

abból kimaradtak az utalások a föderalizmusra, mint az Unió lehetséges jövőbeni összetartó erejére. A közvélemény-kutatási adatok azt mutatták, hogy ebben az időszakban a lakosság többsége anti-föderalista hangulatban volt, míg 55%-uk a monetáris unió, 53%-uk a politikai unió megvalósulása ellen volt.¹ Megjegyzendő, hogy míg a kormányzó konzervatív erők sok vonalon folytatták elődjük Európa-politikáját, addig az ellenzékben politizáló baloldal (JOHN SMITH és TONY BLAIR vezetésével) konstruktív megközelítést hirdettek és hangsúlyozták, hogy nem kívánnak szembehelyezkedni a fő európai áramlattal. Úgy tűnik, hogy megjelenik az a momentum, miszerint míg a hatalmon lévő párt(ok) folyamatosan erős kritikával illetik az európai együttműködési törekvéseket, addig az ellenzéki erők hajlandóságot mutatnak az együttműködésre.

Megállapítható, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek kormányzatai nem tudták teljes mértékben felkarolni az EK-tagságot, figyelembe véve a közösségi és nemzeti politikák és érdekek közötti mélyen gyökerező ellentéteket. A sajátos brit pártrendszer miatt egyetlen kormányzat sem merte teljes odaadással felvállalni az európai együttműködés ügyét, nemzetellenes színben feltűnni, valamint feladni az „Európa felett állás” immár nemzeti hagyományát. Mind a Konzervatív, mind pedig a Munkáspárton belül megfigyelhető törésvonalak mentén kialakuló pártcsoportosulások határozták meg az egyes európai kérdésekben képviselendő brit álláspontot. Azonban mind a két fél egyetértett abban, hogy az európai integrációban való brit részvétel csakis „nulla összegű játék” lehet, vagyis a nemzeti szuverenitás részleges feladása nélkül hosszú távon nem képzelhető el az integrációban való részvétel. Ennek megakadályozására az egymást követő kormányok hol a mélyítésként felfogott politikai együttműködést kívánták gazdasági érvekkel akadályozni (THATCHER korai periódusa), illetve a gazdasági együttműködést (pl. EMS-tagság) kívánták a politikai eszközár felértékelésével ellensúlyozni (HEATH, WILSON, CALLAGHAN, THATCHER később). Mindkét esetben azonban az Unió mélyítése, a nemzeti szuverenitás feladása, valamint a nagy uniós politikai (gyakran mélyítési) ambíciók ellen voltak. A kívül maradás hátrányai azonban szintén nyilvánvalóak voltak. Kívülállóként a britek nem lesznek képesek az integráció fejlődését befolyásolni, nem tudnak beleszólni az egyes tárgyalások napirendjének kialakításába. Ez súlyos veszteséget jelent egy olyan államnak, amely a nemzetközi politika színpadán mindig is az egyik főszereplőnek számított.

A következő fejezetben a szerző bemutatja, hogy – miután az egymást követő kormányok felismerték az integrációban való minél szélesebb részvétel előnyeit – immár a második ciklusát töltő munkáspárti, BLAIR miniszterelnök vezette kormány hogyan próbál meg megfelelni az integráció támasztotta követelményeknek és a részvételt hogyan próbálja a saját maga javára fordítani. A kérdést a szerző először az euró, a KKBP és a bővítés, mint uniós politikák eszközeivel vizsgálja felvillantva a konzervatív álláspontokat is abból a célból, hogy még hangsúlyosabban be lehessen mutatni a BLAIR-kormány korszakalkotó Európa-politikájának jelentőségét.

---

¹ A. Sked, C. Cook, 564.

3. AZ EURÓ, A KKBP ÉS A BŐVÍTÉS, MINT ELEMZÉSI VÁLTOZÓK: AZ ÖSSZEFÜGGÉSEK KONZERVATÍV MEGÍTÉLÉSE

A kilencvenes évek eleje meghatározó jelentőséggel bírt az egyes uniós politikák fejlődésére. Az euró bevezetése körüli mozzanatok, a közös kül- és biztonságpolitika (KKBP) fejleményei, valamint a bővítés stratégiai összefüggései óriási kihívások elé állították az uniót és a tagállamokat. Míg az euró bevezetése hagyományosan az integráció mélyítését elősegítő eszköznak számít, addig a KKBP-ben és a bővítésben a támogatók egyértelműen az integráció felhígulásának, a szélesedésben a kormányköziség eszméje erősödésének lehetőségét vélték felfedezni.¹ A három uniós politika kiemelését és egy csoportban való kezelését az indokolja, hogy míg az euró és a KKBP két ellentétes integrációs fejlődési mechanizmust idéz, addig a bővítési, csatlakozási kérdések aktualitása vitán felüli.

Az erősen belpolitikai és gazdasági érvrendszerre támaszkodó és azzal szoros függőségben élő brit kül- és EU-politika mindig is meglehetősen szkeptikusan szemlélte az euró bevezetése körüli uniós „tüsténkedést”. Az alábbiakban gazdasági érvekkel alátámasztva a szerző kísérletet tesz arra, hogy bemutassa Nagy-Britannia esetleges EMU-tagságával és így az euró bevezetésével kapcsolatos lehetséges elképzeléseket, hangsúlyozva, hogy ezek nem feltétlenül tükröződnek az egyes kormányok által képviselt EU-politikában. Ezek csak hipotetikus esetek, ahogy az elméleti szakemberek a helyzetet látják, azonban fontosak ahhoz, hogy a brit kül- és EU-politika három markáns vonulatát jobban megértsük.

A szerző említést tesz azokról a hangjakat egyre hangosabban hallató, többnyire konzervatív csoportokról, amelyek azt állítják, hogy az euró bevezetése egyre inkább politikai kérdéssé növi ki magát. A továbbiakban a szerző rávilágít a KKBP fejlődésére, abban milyen szerepet vállaltak a britek és az a mögött húzódó szándékot. Hasonló érvekre hivatkozva górcső alá veszi a keleti bővítés körüli brit álláspontok összevetését, ahol meglepő módon az egymást követő brit kormányok igen egységes álláspontot képviseltek. Az elemzés során a szerző kitér a konzervatív párt által, az egyes uniós politikákkal kapcsolatban képviselt álláspontokra abból a célból, hogy a cikk következő fejezetében elemzett BLAIR-kormány Európa-politikájában bekövetkezett váltásra rá tudjon világítani.

---

¹ Mélyítés (deepening) alatt az egyes uniós politikák minél nagyobb kiterjesztését, a minősített többségi szavazás minél szélesebb körben történő alkalmazását és így a szupranacionális intézmények fejlődésének az elősegítését kell érteni. A szélesítés (widening) az Unió földrajzi kiterjesztésének a növelését jelenti, ami egyes tagállamok felfogásában automatikusan a mélyítés ellenszere is. A bővítés a szélesítés egyik formája. Az Unió egyik nagy dilemmája, hogyan lehet a két egymásnak első látásra ellentmondó folyamatot összeegyeztetni és az integráció fejlődése javára fordítani.

3.1. A Thatcher- és Major-kormányzatok, valamint a konzervatív ellenzék politikai érvei az EMU-val kapcsolatban

Konzervatív érvelés szerint az EMU és a közös pénz bevezetése nemcsak gazdasági, de több politikai okból is elfogadhatatlan a britek számára. Elsősorban azért tűnik elfogadhatatlannak, mert véleményük szerint a közös pénz nagymértékben befolyásolja a nemzeti szuverenitásukat, az ezzel összefüggő érdekérvényesítést és a Parlament szerepét. Az egymást váltó kormányok nem tudtak kielégítő választ adni saját választópolgáraiknak arra vonatkozóan, hogyan lehet a mélyülő integráció kérdését összekapcsolni a brit szuverenitás problémájával. A brit szuverenitás egyik fontos külső szimbóluma éppen a font sterling, amelynek az „elvesztése” nemzeti traumát jelentene számukra. A konzervatív politizálásnak ez az egyik legerősebb érzelmi eleme.

Ez az elv következetesen fellelhető az egymást követő brit kormányok ideológiájában. THATCHER miniszterelnök tökéletesen elégedett volt azokkal az Egységes Európai Okmányban megfogalmazott tételekkel, amelyeket a brit kormányzatnak sikerült elérnie. Meg volt győződve arról, hogy az EMU csakis egyfajta gazdasági és monetáris együttműködést jelent, és ez semmiféleképpen sem vezethet a közös pénz bevezetéséhez.

A második politikai ellenérv arra vonatkozott, hogy tekintettel arra, hogy brit részről nem látják a terv gazdasági indokoltóságát, nem hajlandóak pusztán politikai okokra hivatkozva (integráció mélyítése, mint elérendő cél) csatlakozni az elképzelést támogatók csoportjához. MAJOR még az 1997-es konzervatív pártprogramban is azt jelzi, hogy nem látják megvalósíthatónak a közös pénz 1999-es beindítását. Számukra csakis a gazdasági konvergencia megvalósulása esetén képzelhető el egyáltalán a tagság megfontolása.¹ A terv elfogadását akadályozó tényezők között szerepelt továbbá a hosszú ideig meglehetősen ellentmondásos álláspontot képviselő brit gazdasági elit is. Míg egy részük támogatta a terv megvalósítását, addig a másik csoport ellenezte azt, így nem volt lehetséges egységes álláspontot kialakítani. Míg a gazdasági élet képviselői pozitívan viszonyultak az ERM-tagsághoz, hiszen ez hozzájárulhat a kamatlábak csökkenéséhez és az árfolyam-stabilitás megteremtéséhez, egy részük továbbra is elutasította az EMU-tagságot.

A tagság megvalósítása előtt álló harmadik akadály a politikai vezetők ideológiai hozzáállása volt. Az 1980-as évek végére ez a kérdés olyan politikai dimenziót kapott és olyan mértékben THATCHER asszony ellenállásától függött, amely lehetlenné tette a kérdés racionális megfontolás tárgyává tételét. THATCHER asszony politikailag olyan mértékben elfogadhatatlannak tartotta az EMU tagságot, hogy – bizonyítandó a kérdéshez való konstruktív hozzáállását – a monetáris unióra vonatkozó önálló gazdasági javaslattal állt elő.² A terv alapja az volt, hogy két párhuzamosan létező, egymással versengő valutát kell létrehozni, a nemzeti ban-

¹ The Conservative Manifesto, 1997, 5.

² Azt, hogy a miniszterelnök asszony javaslata milyen szinten volt a politikai improvizáció egy része, az is jól mutatja, hogy a hírt meghallván a Pénzügyminisztérium államtitkára kocsijával majdnem fának rohant. (A. Forster, 52.)

kok pedig az ERM keretében fognak egymással versenyezni. A versenyben nyertes valuta válik így Európa közös pénzévé, amit THATCHER asszony szerint a piac szabályai szerint, a gazdasági döntések meghozatala során az emberek választanak ki.¹ A terv mögötti elgondolás az volt, hogy a monetáris uniót el lehet érni az árfolyamkontrol megszüntetésével, egységes pénz-, tőke- és munkaerőpiac létrehozásával, valamint az egyes valuták más államokban történő használata előtt álló összes akadály megszüntetésével, ezzel is bizonyítva, hogy nincsen szükség az egységes valuta hivatalos bevezetésére.²

MAJOR miniszterelnöksége alatt a tervet felkarolták, hiszen ebben a párt egységének megteremtését látták biztosítva. Egyrészt a párhuzamos valuta bevezetése az euroszeptikusokat megnyugtatta, hiszen a szemükben győzedelmeskedni látszott a monetáris unió gazdasági megközelítése. Másrészt a párt EU-hívei az EMU-tagsághoz való közeledést látták ebben a politikában megvalósulni.

A jelenlegi konzervatív ellenzék azzal érvel az euró bevezetése ellen, hogy BLAIR kormányfőt az euró félremagyarázásával vádolja. Állításuk szerint BLAIR érvelése, miszerint Nagy-Britannia kimaradása az euróból rontja országuk érdekérvényesítését, részvételét az euróval összefüggő egyes politikákban, nem állja meg a helyét, hiszen a közös piac biztosította előnyöket a tagság nélkül is tökéletesen lehetséges élvezni.³

A konzervatív ellenzék azt is felveti a kormánynak, hogy azok nem veszik figyelembe az euróhoz való csatlakozás politikai és alkotmányos vonatkozásait. Utalnak arra, hogy már maga a Munkáspárt is elismerte, hogy a tervnek vannak politikai aspektusai is, azonban azokat nem akarják figyelembe venni. A konzervatívok azt állítják, hogy a BROWN-féle gazdasági szempontok érvényesítése nem lehetséges, azok túl általánosak. Így ez egyértelműen jelzi, hogy az EMU-tagság eldöntése elsősorban politikai és alkotmányos kérdés.

Elfogadhatatlan továbbá számukra, hogy az európai gazdaságokkal nem összehangban mozgó brit gazdaságra olyan mesterségesen megállapított és fix árfolyamokat kényszerítsenek, amelyek a gazdaságot feltételezéseik szerint működésképtelenné tennék, vagy ennek az árát a brit üzleti szférának és a lakosságnak kellene megfizetnie. Figyelmeztetnek a rövid ERM-tagság keserű tapasztalataira, amikor is az árfolyamok – ahelyett, hogy csökkentek volna – nőttek, a munkanélküliség pedig a duplájára emelkedett.

Elutasítják továbbá azokat az érveket, amelyeket általában az euróval kapcsolatban fogalmaznak meg Európában. Véleményük szerint az euró nem fog nagyobb átláthatóságot biztosítani az árak terén. A megfontolt vásárlók már most is látják, mi hol olcsóbb az EU-ban, ehhez nincsen szükség az euróra. Az euró biztosította stabilitást is elutasítják a konzervatívok, hiszen ők úgy látják, hogy az euró eddig maga sem tudta a stabil valuta szerepét betölteni. Álláspontjuk szerint a

---

¹ Karl-Otto Pöhl - a britek számítása ellenére - nem támogatta a tervet, amit nyilvánosan egy beszéde során is kijelentett. (A. Forster, 55)

² Noha a terv kidolgozásában a City is részt vett, először ott ismerték fel, hogy bármennyire is igyekeznek azt megvalósítani, az összeurópai akarattal szemben menni gazdaságilag nem indokolt. Meg voltak arról győződve, hogy a terv végső célja igenis a közös valuta bevezetése kell, hogy legyen. (A. Forster, 54.)

³ www.conservatives.com „Hague: conservatives will fight tooth and nail to keep the pound”.

közös pénz nem fog több külföldi tőkét vonzani az országba, a tőke azért áramlott a szigetországba, mert alacsony volt az adószint és átlátható szabályozás van életben.

Végül a konzervatív ellenzék elfogadhatatlannak tartja, hogy a Munkáspárt nem hajlandó megmondani, az euróra történő átállás hány millió fontjába fog kerülni a lakosságnak. Egyes becslések szerint ez az összeg elérheti a 36 Mrd GBP-t.

A fenti érvek azt bizonyítják, hogy a konzervatív brit kormányok, valamint az ellenzék számára a közös valuta politikai indokoltsága nem volt elfogadható, a tagság mellett szóló gazdasági érveket pedig nem találták meggyőzőnek. Azonban azt is látni kell, hogy a kérdésben megfogalmazott brit álláspont meglehetősen ellentmondásos volt, ami természetesen az érvelés erősségét gyengítette, de ideiglenesen egyfajta eszközt adott a brit tárgyaló delegáció kezébe. Brit részről a párhuzamos valuta gondolatának felvetése mellett kísérletet tettek arra, hogy a kérdésben képviselt ellentétes francia és német álláspontokat egymás ellen fordítsák. A felvázolt brit elképzelések egyértelműen azt a politikai célt szolgálták, hogy ne hagyják az integrációt a mélyítés útjára lépni, elejét vegyék az ezirányú kezdeményezéseknek és egyidejűleg „hígítsák” a folyamatot. Az EMU tagság így nemcsak gazdaságilag, de politikailag is elfogadhatatlan volt a britek számára, azonban THATCHER kormányzása alatt a korlátolt tagság gazdasági fontosságát úgy próbálták hangsúlyozni, hogy elvetették a terv politikai jelentőségét. Így mindegy az elutasítás politikai köpenyébe bújtatva kívántak profitálni a terv gazdasági előnyeiből. A Konzervatív Párt minden egyes érvelésében, az alkalmazott retorikában felemlegeti a BLAIR és kormánya által képviselt álláspontok helytelenítését. Felemlegetik, hogy a Munkáspárt nem veszi figyelembe az euró politikai aspektusait, noha ők maguk voltak azok, akik nagyon hosszú ideig egyszerűen elvetették az európai együttműködés politikai jelentőségét (különösképpen az euróval kapcsolatban).

3.2. Közös kül- és biztonságpolitika: a konzervatív álláspont

DE GAULLE francia elnöknek a hatvanas években az európai politikai együttműködésre vonatkozó, és az ún. FOUCHET-tervben testet öltött javaslata már a kezdetektől fogva a britek nagy érdeklődésére tartott számot. Egyrészt a tervben való részvétel mellett az szólt, hogy így részeseivé válnak egy olyan regionális integrációnak, amely elképzelhető, hogy az idők során az egyedüli és legfontosabb külpolitikai szereplő lesz Európában. Ez a gondolatmenet arra sarkallta a briteket, hogy mind szélesebb formában részt vállaljanak az egyébként is kormányközi formát öltő együttműködésben.¹

A brit fél az évek során következetesen mindig is arra törekedett, hogy szétválassza egymástól a külpolitika védelmi és biztonsági aspektusait, azzal a céllal, hogy határt szabjon a Közösség (Unió) kompetenciái bővülésének. A biztonsági

---

¹ A kezdeményezés francia részről történő felkarolása arra vezethető vissza, hogy a terv révén a francia érdekek minél szélesebb körben történő népszerűsítésére törekedtek, az EPC-t, mint a nemzeti külpolitika egy eszközét fogták fel, azt nem tartották az integráció mélyítése irányába mutató intézkedésnek. (A. Forster, 105)

kérdéseket megtartanak európai kormányközi szinten, a védelmi kérdéseket azonban a NATO keretein belül kell megoldani. Nem látják indokoltnak, hogy az Unió önálló hadsereget fejlesszen ki, a védelem katonai feladatait ellátja a NATO, az Uniónak csakis politikai feladatokat kellene ellátnia.¹ Tartanak attól is, hogy az európaiak csak szavakban hajlandóak nagyobb áldozatot vállalni az európai védelem megteremtése érdekében. Ennek ellentmond azonban az, hogy egyre több európai ország csökkenti védelmi kiadásait és ez elkerülhetetlenül egy európai szupervédelmi rendszer kialakítását teszi majd szükségessé.

A konzervatívok számára a transzatlanti kapcsolat primátusa határozta meg az európai külpolitikai együttműködésben való részvételüket. A szövetséges-keresés elsősorban a tengerentúlon történt meg. Az európai partnerek jelentősége nem növekedett.

A berlini fal leomlása, a Varsói Szerződés felbomlása, a NATO szerep újradefiniálásának igénye tovább erősítették azt az európai igényt, amely a közös külpolitika kialakítására vonatkozott. Ahogy ezt Forster is kiemeli, egy „window of opportunity” keletkezett, amit a közös kül- és biztonságpolitika további alakításával lehetett betölteni.² Egyre több jel mutatott arra, hogy Washington is érdekelt egy önálló(bb) európai külpolitikai vonal kialakításában, ami egyidejűleg magával hozta a szigetország mellőzöttség érzésének a kialakulását.

A Konzervatív Párton belül a legmarkánsabb ellentét a szélsőjobboldali atlantista szárny és az Európához közelebb álló baloldal között húzódott meg. Míg az atlantisták a tengerentúli kapcsolatokat, a NATO fontosságát hangsúlyozták, addig az Európa-párti szárny felismerte a közös európai külpolitika jelentőségét.

MAJOR olyan Konzervatív Pártot örökölt, ahol – hasonlóképpen az EMU megítéléséhez – törésvonalak voltak megfigyelhetők a biztonságpolitikai és védelmi kérdések megítélésében. A helyzetet az is tovább bonyolította, hogy MAJOR nem mutatott túl nagy személyes érdeklődést a külkapcsolatok terén, valamint nem táplált személyes érzelmeket a transzatlanti kapcsolatok iránt.

Brit részről következetesen arra törekedtek, hogy meghiúsítsák az Unió azon kezdeményezéseit, hogy a külpolitikát is egyre inkább kiemelve a kormányköziségből a föderális európai politikák közé helyezték. Számukra gondot jelent továbbra is a szuverenitás modern értelmezése. Elképzelhetetlennek tartják, hogy feladják nemzeti szuverenitásukat, különösképpen a külpolitika terén. Állításuk szerint – amit az alábbi idézet is alátámaszt – a szuverenitás munkaspárti és európai körökben emlegetett ún. poolja egyet jelent a szuverenitás feladásával: *„The reality is that sovereignty shared is by definition sovereignty surrendered... Sovereignty pooled is sovereignty abandoned. To pool is to dilute, and to render incapable of discrete use.”*³

---

¹ www.conservatives.com/ „Our vision for Europe”.

² A. Forster, 107.

³ www.conservatives.com/ „Ancram: Sovereignty and the nation state in the 21st century”. Az igazság az, hogy a megosztott szuverenitás értelemszerűen feladott szuverenitást jelent. A szuverenitás ún. poolja a szuverenitás feladását jelenti. A pool hígítást is jelez, ami lehetetlenné teszi, hogy azt önállóan alkalmazzák.

Nagyon fontos számukra, hogy a külpolitika a nemzeti érdekek megjelenítője legyen. Ennek elérése, megtartása érdekében elutasítják a közös külpolitizálás egyéb, a szuverenitás megváltozott fogalmára támaszkodó elvekre való alapozását.

A tagállamok és az akkor soros holland elnökség azon terve, hogy az együttműködést kiemeljék a kormányköziség kereteiből és áthelyezzék azt a föderális struktúrába megghiúsult, ami további lökést adott a briteknek a KKBP-ben történő minél szélesebb részvételre. Ezt a kudarcot a britek megpróbálták kihasználni, hogy az elképzeléseiknek és céljaiknak megfelelő KKBP alakuljon. Egy további tervük szerint a szuverenitás feladása nélkül is lehetővé vált volna a közös külpolitika gyakorlása. Ennek értelmében a szuverenitás keretein belül megvalósuló partnerségekről beszélnek. Ennek legekleatásabb példája véleményük szerint a NATO-n belüli nagyon hatékony együttműködés.¹

A holland javaslat megvételére egy részről azt jelentette, hogy a KKBP továbbra is kormányközi keretek között fog létezni, más részről azonban az ún. luxemburgi formula újbóli alkalmazását tette szükségessé, ami a külpolitika általános kérdéseiben egyhangú, a közös akciók kivitelezése pedig többségi szavazást feltételez. Ez azonban már a korábbiakban is elfogadhatatlan volt a britek számára.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a britek a KKBP-ben felvállalt aktív szereppel egy olyan regionális integráció részeseivé váltak, amely egy napon minden bizonnyal meghatározó külpolitikai szereplő lesz. Ezt az állítást az is alátámasztja, hogy a hidegháború vége, az egyéb külpolitikai kezdeményezések megkérdőjelezhető sikere egyben azt is jelentették, hogy felértékelődik a közös európai külpolitika. A jelek szerint ebben az USA is érdekelt. A britek arra is törekedtek továbbá, hogy ez az együttműködés, amit ők támogatnak, kizárólag kormányközi keretek között maradjon, így meglátásuk szerint több tere marad a hagyományos értelemben vett befolyásolási lehetőségeknek.

3.3. A bővítés konzervatív megítélése

Az Unió bővítésével kapcsolatban brit részről azon az elvi állásponton vannak, hogy azt támogatni kell, mert egy részről ez erkölcsi kötelességük, másrészről a bővítésben az Unió mélyülésének egyik ellenszerét látják. Ezt az álláspontot kimondva-kimondatlanul a kilencvenes éve óta pártállástól függetlenül következetesen képviseli szinte minden politikai párt. A konzervatívok sem képeznek kivételt ez alól.

A bővítésre elsősorban, mint erkölcsi kötelezettségre tekintenek. A vasfüggöny évtizedekig elválasztotta egymástól a Nyugatot a Kelettől. Meglátásuk szerint a nyugati államok most bepótolhatják azt a történelmi úrt, amit ez az időszak okozott.

Ami a bővítéssel kapcsolatban őket elsősorban aggasztja, az az, hogy hogyan lesz képes az Unió a megnövekedett létszámmal hatékonyan működni. Továbbra is fontosnak tartják, hogy a kormányköziség elvén alapuljon az együttműködés, azonban aggályaik vannak azzal kapcsolatban, hogy ez mennyire lesz hatékony és átlátható a hirtelen – eltérő fejlettségi fokú országokkal – megnövekedett létszámú Unió esetében.

---

¹ www.conservatives.com ibid.

4. A BLAIR-KORMÁNY EU-STRATÉGIÁJA: AZ ÁTTÖRÉS

A hagyományos brit külpolitikai prioritások mindig is az ország nagyhatalmi státuszának megőrzését célozták. Brit részről nagy erőfeszítéseket tettek/tesznek annak érdekében, hogy fenntartsák az általuk hagyományosnak nevezett, az európai és amerikai érdekek közötti egyensúlyozás politikáját. Ennek látszólag ellentmond a BLAIR-kormánynak, az EU-ban nagyobb szerepet vállalni akaró és egyben a számukra is megfelelő hely „kikövetelését” alátámasztó politikája.¹ A kormány érvelése szerint azonban az egyensúlyozó politika és a mind az Egyesült Államokkal, mind pedig az EU tagokkal fenntartott baráti kapcsolatok megtartása csakis abban az esetben lehetséges, ha az ország vezetése és a lakosság egyértelműen kiáll az európai együttműködési rendszerben történő aktív és lehetőség szerint minél teljesebb brit szerepvállalás mellett.

BLAIR 2000-ben Gentben² elhangzott beszédében hangsúlyozta: az Unióval fenntartott kapcsolatok szorosabbra fűzése Nagy-Britannia nemzeti érdeke. A hangsúly a nemzeti érdeken volt, hiszen BLAIR tisztában volt azzal, hogy változást a britek Európáról való gondolkodásában csakis a nemzeti érdekre való hivatkozással lehet elérni. Érvelése szerint Nagy-Britannia csakis akkor tud a legteljesebb mértékben profitálni az integrációból, ha az ország az európai együttműködés közepébe helyezi magát.

A nemzeti szuverenitás kérdése folyamatosan visszatérő probléma a brit politikai gondolkodásban. Mint ahogy azt a szerző bemutatta, a szuverenitás elvesztése hangsúlyosan szerepel az európai integrációval kapcsolatban megfogalmazott konzervatív aggályok között. A brit politikai gondolkodás összemosza az integrációból származó előnyöket az érték fizetendő gyakran csekély árral (pl., a szuverenitás egyfajta poolja, magasabb szinten történő megfogalmazása). STRAW külügyminiszter az Independent napilapban megjelent cikkében kifejti: a szomszédainkkal fenntartott szorosabb együttműködés létfontosságú biztonságuk és prosperitásuk szempontjából. Ezt megerősítik a 2001. szeptember 11-i események, amelyek megmutatták, hogy az európai államok és az Egyesült Államok között természetes szövetségi rendszer létezik. Kiemeli, hogy a szuverenitás mindig is relatív fogalomnak számított, egyetlen állam sem engedheti meg magának, hogy figyelmen kívül hagyja a világban bekövetkező eseményeket. Ezáltal nemcsak hogy kevesebb lenne az országok szuverenitása, hanem bizonyos szinten átalakul és kiszélesedik. Az államok biztonsága nem azon múlik, hogyan tudjuk megakadályozni szomszédainkat abban, hogy részt vegyenek a mi életünkben, hanem azon, hogy a „nemzetállam” milyen szerepet vállal a nemzetközi események alakításában. Európa biztosítékot jelent a britek számára abban, hogy hangjukat még eredményesebben tudják

---

¹ Olyannyira megváltozott a Munkáspártnak az Unióval kapcsolatos álláspontja, hogy míg 1983-ig aktívan követelték, hogy országuk lépjen ki az európai együttműködés kereteiből, addig a Blair-kormány az Uniót tekinti a legfontosabb kül- és belpolitikai prioritásának.

² Blair genti beszéde, www.fco.gov.uk

hallatni a nemzetközi politikában.¹ Az államoknak nemcsak nemet kell tudniuk mondani, hanem nemzeti erejüket és kapacitásukat maximálisan kihasználva aktívan részt kell venni a nemzetközi kapcsolatok alakításában.²

A jelenlegi brit EU-politika meghatározó eleme tehát a kormányzó munkáspárti és az ellenzékben politizáló konzervatív elképzelések között megfigyelhető alapvető ellentét (ami azonban – mint ahogy az a későbbiekben is kiemelésre kerül – nem érinti a bővítés kérdését). Míg a kormányzó Munkáspárt egyértelműen az európai érdekeket helyezi előtérbe és támogatja a tagságot, illetve az abban való minél szélesebb és mélyebb brit részvételt, addig az ellenzéki konzervatívok az egyre bővülő és főleg mélyülő európai együttműködésben a brit identitás, kultúra feloldódását látják, és ezekre a veszélyekre lépten-nyomon felhívják a lakosság figyelmét, nagyon gyakran a lehetséges, a tagságból fakadó pozitív oldal, előnyök figyelmen kívül hagyásával.³ A főleg érzelmi alapú ellenzéki konzervatív politizálás a brit közvéleményben kétségtelenül meglévő félelmekre, ellenérzésekre épít. A Konzervatív Párt az euroszkepticizmusban találta meg azt az ideológiai összetartó és mozgósító erőt, amelytől választási szereplésének javulását reméli.⁴ A Konzervatív Párt retorikájának hatástalanítását a patrióta hangnem alkalmazásával képzelik el. Míg a politikai érvek egyértelműen a tagság támogatását erősítik, a kormány kezdi felismerni, hogy a pusztán kiváló gazdasági mutatókra való hivatkozás nem teremt elég alapot az EU-ügyekkel kapcsolatban meglehetősen szkeptikus brit közvélemény megnyerésére. Így egyre erősebb gazdasági és politikai érvekre van szükség a támogatás elnyerésére, hiszen a közvéleménykutatások során megkérdozett brit lakosság többsége azon az állásponton van, hogy ha a szabadkereskedelmet az EU-n kívül is biztosítani lehetne országuk számára, szívesebben szüntetnék meg integrációs tagságukat.⁵

---

¹ Article by the Foreign Secretary, Jack Straw, in the Independent newspaper, Thursday 22 November 2001.

² Blair birminghami beszéde.

³ Jellemző a konzervatív álláspontra, hogy elsősorban az ún. negatív jogokat és kötelességeket hangsúlyozzák, t.i. csakis a választás szabadságának megléte a fontos, az ezt megvalósító képesség biztosítása nem tartozik a társadalom által biztosítandó jogok közé. Ezzel szemben a baloldal a kettő együttes meglétét tartja csak valódi szabadságnak. (A negatív és pozitív jogokról lásd Csurgó O., Hajdú P.: Üzleti etika. Budapest: Saldo, 1998, 31.)

⁴ A John Major miniszterelnöksége alatt jellemző EU körüli belső harcok korszaka a múlté, a hivatalos politika szintjére emelt euroszkepticizmus nem enged teret az EU-párti „nagy öregek” aktív fellépésének.

⁵ A Mori brit közvéleménykutató cég 2001. február 8-i közvéleménykutatási eredményei azt mutatják, hogy a britek 60%-a az Unióból való kilépésre szavazna, ha az Egyesült Királyságnak fel kellene adnia a font sterlinget az uniós tagságért cserébe. A megkérdozettek 11%-a „nem tudom” választ adott, és csakis a megkérdozettek 29%-a szavazott a tagság megtartása mellett. Az eredmények arra is rávilágítottak, hogy a megkérdozettek 84%-a arról panaszkodik, hogy a politikusok nem látták/látják el őket megfelelő információval, ami alapján el tudnák dönteni, hogy a tagság mellett, vagy ellen voksoljanak. Csakis a megkérdozettek 9%-a látta úgy, hogy megfelelő információval rendelkezik ennek a fontosnak ítélt döntésnek a meghozatalához. A fenti eredmények azt a következtetést engedik levonni, hogy a tavalyi év novemberében elvégzett felmérés eredményeivel szemben az EMU-val szemben kifejtett ellenállás csökkenni látszik a brit közvéleménynél, de még mindig magasabb, mint 1997-ben, amikor a Munkáspárt első alkalommal került hatalomra.

Az Új Labour elfogadta az európai integráció törvényszerűségét és mint egyedüli lehetséges eszközt egy globalizált világban való szerepvállaláshoz. Brit részről igyekeznek a hagyományos (a Konzervatív Párt eszköztárában fellelhető) negatív befolyásolási stratégiákat (retorikai szinten ez a blokkolás, ellenzés, elutasítás, folyamatos negatív kritika kifejezésekben nyilvánul meg) pozitív eszközökkel felváltani (konstruktív részvétel, segítő kritika). A stratégiaváltás nem titkolt célja nemcsak az, hogy Nagy-Britanniát közelebb hozzák az unióhoz, hanem az európai államok meggyőzése arról, hogy a britek képesek a konstruktív együttműködésre, készek feladni kizárólag angliai körökben hagyományosnak mondható, az európai áramlattal való szembenállásra vonatkozó büszkeségüket. ROBIN COOK, volt brit külügyminiszter az első (1997-es) munkáspárti kormányalakítást követő első beszédében hangsúlyozta: véget kívánnak vetni a MAJOR-korszakot jellemző konfrontatív Európa-politikának és azt fel kívánják váltani az uniós politikákban való konstruktív részvétellel (constructive engagement).¹ Tulajdonképpen Amszterdam nyitotta meg a kaput az újfajta brit partnerségi viszony megteremtéséhez.

Érdekes módon az első kormányzati ciklusát töltő BLAIR-kormány már 1998-99 folyamán szembesült azzal a ténnyel, hogy a legerősebb EU-ellenesség Angliában tapasztalható. Szembesülve az ún. kettős szuverenitás dilemmájával, a kormány úgy döntött, hogy jogköröket ruház át, így a Westminster már nem lesz kizárólagos törvényhozási szentély. Létrejötték a regionális nemzetgyűlések, parlamentek, amelyek bizonyos kérdésekben (pl. egészségügy, oktatás, helyi adók megállapítása) önálló törvénykezési jogkört kaptak. Ez az ún. devolúciós folyamat így azt is lehet mondani meglepő módon pozitív irányba terelte az Európáról folyó brit gondolkodást, hiszen az azok a régiók tettek szert nagyobb önállóságra, amelyek hagyományosan mindig is Európa-barátságukról voltak híresek. Így az egy-pólusú, Anglia által irányított, Európáról folyó gondolkodás monopóliuma megszűnőben van, ami természetesen még közelebb hozza/hozhatja Nagy-Britanniát a kontinenshez.

A nemzeti érdekre való hivatkozás mellett BLAIR stratégiája megkívánta, hogy Nagy-Britanniát közelebb hozzák az Unióhoz és a konstruktív együttműködés keretein belül a brit érdekérvényesítési lehetőségeket is erősítsék, azokat aktivizálják. Brit elképzelések szerint a német–francia tengelyt kiegészítené a brit részvétel. A britek egyes politikai és gazdasági kezdeményezéseikkel szövetségekre leltek például Németországban, illetve Spanyolországban.²

A MORI 2001. április 5-i felmérése megerősítette a korábbi eredményeket, amely szerint a megkérdezettek 52%-a a tagság azonnal megszüntetését kezdeményezné, 71%-uk népszavazással oldaná meg a kérdést, azonban 75%-uk egyetértett abban, hogy nem kapnak elegendő információt véleményük megfelelően árnyalt kialakításához.

¹ P. Gillespie, *Blair's Britain, England's Europe: A view from Ireland*. Institute of European Affairs, 2000, 163.

² A brit kormány által számos európai tagállammal közösen megjelentetett nyilatkozatok, valamint a tagjelöltek felé kezdeményezett ún. akciótervek segítették a brit kormány európai mozgásterének a szélesítését. Különösen figyelemreméltó az a brit–spanyol közös kezdeményezés, amely már Lisszabonban megszületett és a tudásalapú információs társadalom kialakítását és gazdasági fejlődés elősegítését tűzte ki zászlajára.

A BLAIR-féle EU-politika tehát meghozta a várva-várt áttörést Nagy-Britannia és az EU számára. A szuverenitás konzervatív értelmezésének módosításával, az érzelmi politizálás gazdasági racionalitásra történő felcserélése a lakosság megnyerése érdekében, a retorika szintjén bekövetkezett változások, valamint az intenzív szövetségeskeresés az európai kontinensen mind arra utalnak, hogy BLAIR-nek sikerült szakítania elődjei obstruktív Európa-magatartásával és így minden bizonnyal tágítani fogja tudni a brit érdekérvényesítés kereteit Európában és Brüsszelben. Az alábbiakban a szerző az egyes már elemzett európai részpolitikákkal kapcsolatban részletezi a kifejtett újfajta munkáspárti álláspontokat.

4.1. A közös kül- és biztonságpolitika szerepe a munkáspárti kormány Európa-politikájában

A közös kül- és biztonságpolitika mindig is a transzatlanti kapcsolatok hálójában „vergődve” fejlődött. St. Maloban a brit kormány a franciákkal együttműködve felkarolta az európai külpolitika továbbfejlesztését. Döntés született arról, hogy az EU-nak képessé kell válnia önálló katonai akciók véghezvitelére. Ez a kezdeményezés mind a brit mind a francia fél igényeit kielégítette, hiszen az erősen atlanti kötődésű Nagy-Britannia¹ egy fontos, eddig feltáratlan olyan európai politikai kezdeményezője lett, amely nem vonja maga után az integráció egyidejű mélyülését. Így képessé válhat gyakorlati problémák megoldására is. Ezen túlmenően kétség kívül olyan fontos európai politikáról van szó, amely egyensúlyt tud teremteni a gazdasági téren az elmúlt ötven évben végrehajtott fejlődéssel. A Labour nem akar európai szuper államot, de azt kívánja, hogy Európa olyan szuperhatalommá váljon, amelynek érdemi befolyása lesz a világ politikai és gazdasági folyamataira. Támogatja a tágabb és mélyebb külpolitikai együttműködést, azonban továbbra is elutasítják annak föderális jellegét, fontosnak tartják a kormányközi jelleg megtartását. A BLAIR által megfogalmazott ún. „etikus külpolitika” továbbra is prioritás a Munkáspárt számára. Ennek alap gondolata (miszerint etikus külpolitikai módszerekkel [segélyek] kell növelni a brit külpolitika mozgásterét a világban) jól illeszkedik az EU-ban nagyobb szerepet betölteni kívánó brit politizálás kereteibe. A francia fél is elégedetten távozható a tárgyalásokról, hiszen a britek kezdeményezésében és aktív szerepvállalásában biztosítékot látott arra nézve, hogy a transzatlanti kapcsolat nem fogja akadályozni az európai külpolitika további fejlődését.

COLIN POWELL amerikai külügyminiszter is hangsúlyozta, hogy az erős, egysült Európa az Egyesült Államok érdekeinek is megfelel. BLAIR ebből azt a következtetést vonja le, hogy a hatékony közös kül- és biztonságpolitika, valamint az európai védelmi kezdeményezés sikere létfontosságú az Unió számára.² PETER HAIN brit külügyminisztériumi Európa-ügyi államminiszter a BBC-nek adott interjújában hangsúlyozta: a Helsinkiben megfogalmazott Európai Képességek fejlesztése összhangban áll a NATO Védelmi Képességek Kezdeményezéssel.

---

¹ George Robertson NATO-főtitkári kinevezése részben az európai és amerikai érdekek közötti diplomáciai és politikai egyensúlyozás biztosítását volt hivatott megvalósítani.

² Blair birminghami beszéde.

Meggyőződésük, hogy el kell kerülni a NATO biztosította források és eszközök megduplázódását. Míg a NATO-nak elsősorban a területi biztonságot kell garantálnia, addig az EU-nak kell felvállalnia a válságkezelés különböző formáit, ezáltal kiegészítve a NATO általános védelmi feladatait.¹

Kétségtelenül a 2001. szeptember 11-i és az azt követő események gyorsítólág hatottak a BLAIR által felvállalt európai külpolitikai szerepvállalás elfogadtatásában, illetve a KKBP, mint uniós politika fontosságára hívták fel a figyelmet. Úgy tűnik, hogy a BLAIR-kormány a megfelelő uniós politikát (külpolitika) választotta ki, amelyen keresztül nemcsak diplomáciai sikereket érhet el, de megerősítheti az integráció kormányközi jellegét és mindemellett a transzatlanti kapcsolatot úgy tűnik már a franciák is elfogadják, mint az uniós külpolitika egyik meghatározó elemét.

A közös külpolitika formálásában való aktív brit részvétel egyes elemek összekapcsolódnak az EMU-ban való részvétel lehetőségével. Egyes szakértők úgy látják, hogy a külpolitikai irányítás brit felvállalása halasztólag hathat az EMU-hoz való csatlakozás esetleges elutasítására, illetve elősegítheti annak a népszavazáson történő elfogadtatását, így megbékítve mind a brit közvéleményt, mind az európai partnereket.

4.2. Az EMU-val kapcsolatos álláspont

A KKBP és EMU tagság összekapcsolása azt támasztja alá, hogy a tagság megvalósítását elősegítheti a külpolitikai téren felvállalt aktív brit szerep. Az, hogy a brit szempontból továbbra is gyenge gazdasági lábakon álló EMU tagság eldöntése végül is nagy valószínűséggel politikai döntés lesz (erre a világgazdasági körülmények, globalizáció is rákényszeríti a brit kormányt, hiszen az reményeink szerint csökkenti a szereplők közötti különbségeket és erősíti az integráció jelentőségét) és része lesz a közvélemény politikai befolyásolásának, alátámasztja azt az érvelést, miszerint a KKBP-ben felvállalt aktív brit szerepvállalás halasztólag és így békítőleg hat/hat a szavazásra jogosult brit közvéleményre.² A Guardian cikke pénzügyminisztériumi forrásokra hivatkozva azt állítja, hogy az euróhoz való csatlakozás eldöntése végső soron politikai döntés lesz, így elismerik, hogy a BROWN-féle lista elemeit gazdasági szempontból nem lehetséges száz százalékosan teljesíteni. A pénzügyminisztériumi szakemberek arra hivatkoznak, hogy még maguk a közgazdászok sem tudnak egyértelmű pozitív vagy negatív választ adni a tagság előnyeivel, hátrányaival kapcsolatban feltett kérdésekre.³ A „nemmel” kampányolókkal szemben így egyre nő az igény az EMU-tagsággal kapcsolatban a politikai célok, üzenetek megfogalmazása iránt.

A The Economist cikkének⁴ szerzője azt vizsgálja, milyen hatással lenne az euró bevezetése a külföldi befektetésekre Nagy-Britanniában. Egyre több – külö-

---

¹ Edited transcript of an interview given by FCO Minister for Europe, Peter Hain, for BBC radio 4, 23 November 2001. www.fco.gov.uk 2002. január 16.

² Megjegyzendő azonban, hogy Blair a 2001. őszi munkáspárti konferencián még azt emeli ki, hogy a gazdasági kritériumok nem a politikai döntés megszépítése érdekében lettek meghatározva. (Window-dressing for a political decision; Blair beszéde a pártkonferencián.)

³ „Treasury euro doubts revealed” The Guardian, 2002. január 4.

⁴ „Still coming in” The Economist 2000. január 22.

nösképpen japán – befektető ad hangot azon véleményének, hogy a befektetési döntések meghozatala során számukra a legrosszabb a font/euró árfolyam körüli bizonytalanság. A felmérések kimutatták, hogy míg a pénzügyi befektetéseket meglepő módon kevésbé érintették az árfolyam-ingadozások, addig ennek a bizonytalanságnak a legnagyobb vesztesei az ipari befektetők lehetnek (pl. gépkocsigyártás). Egy másik cikkben¹ az újságíró arra a következtetésre jut, hogy a Munkáspárt vezetésén belül megfigyelhető törésvonalak azt mutatják, hogy az euró megítélésében nagyon sok a politikai elem. Az euró átvételének egyik kulcskérdése, hogy milyen hatással lesz az euró-tagság a Nagy-Britanniába irányuló külföldi befektetésekre. Az adatok azt mutatják, hogy a tőke továbbra is szívesen áramlik a szigetre. A párton belül az euró hívei azt állítják, hogy ez csakis a korábbi befektetési döntések utóöngéje, míg az euró-ellenes tábor saját álláspontját látja igazoltnak, hiszen a befektetők az euró-tagság hiányában is töretlenül kedvelik ezt az országot.²

Az is fontos, hogy a külpolitikai sikereket arató BLAIR most már egyértelműen az euró mellett kampányol. A brit miniszterelnök szavait idéző cikk kiemeli: Nagy-Britannia nem dughatja többé a fejét a homokba, ha európai ügyekben döntést kell hozni. Az euró melletti kampányolás során új érvként hozta fel, hogy lassan az egész európai kontinens egy pénzt fog használni, ebből a szigetország nem maradhat ki. Emlékeztet arra is, hogy Nagy-Britannia tagsága elmúlt közel harminc éve alatt folyamatosan későn jutott el az egyes uniós politikákkal járó tagsági körök elfogadásához. Óva int, hogy hasonló következzen be az euróval kapcsolatban is.³

BLAIR birminghami beszédében az euróval kapcsolatban kiemelte: a gazdasági kritériumok teljesítése a tagság legfontosabb előfeltétele. Ez azt is jelenti egyben, hogy ha ezeknek az ország megfelel, akkor nem létezhetnek olyan politikai és alkotmányos korlátok, amelyek megakadályozhatnák a brit euró-tagságot. A végző döntést azonban természetesen az emberek hozzák meg: *„As for the Euro, the conclusion of this argument is not that we go in regardless of the economic conditions. It is that if the economic tests are met, political or constitutional barriers should not prevent us joining. And of course the final decision rests with the people in a referendum.”*⁴

---

¹ „Sunshine, with a chance of showers” The Economist 2000. július 8.

² A Financial Times (2001. július 25.) szerzője összefoglalást készített az egyes pártok euró-preferenciáiról. Az alábbi következtetéseket vonja le: A Munkáspárt elviekben támogatja az euró bevezetését, azonban ragaszkodik a meghatározott gazdasági feltételek teljesüléséhez. A Konzervatív Párttal ellentétben, amely egyértelműen elutasítja az euró bevezetését, a Liberális Demokraták – mielőtt a tagságról beszélnének – a megfelelő font/euró árfolyam megtalálását tartják fontosnak. A Zöld Párt ellenzi az euró bevezetését, mert úgy látja, hogy az EMU célja Európa szuper gazdasági hatalommá történő átalakítása, ami csakis a globalizáció érdekeinek felel meg és nem veszi figyelembe a környezetvédelmi és egyéb szociális kérdéseket. A Skót Nacionalista Párt támogatja az euró bevezetését, hiszen számukra Skócia mindig is az egyesített Európa integráns része volt.

³ The Financial Times, 2002. január 3.

⁴ Blair birminghami beszéde: „Ami az eurót illeti, nem arra a következtetésre kell jutni, hogy akkor is csatlakozunk az euróhoz, ha a gazdasági teszt (a G. Brown-féle gazdasági kritériumok (saját megjegyzés)) pontjai nem teljesültek. Arról van szó, hogy ha a gazdasági

Hasonló gondolatokat fogalmaz meg PETER HAIN Európa-ügyi államminiszter is, aki jelzi, hogy az euróból való kimaradásuk egyben azt is jelentené, hogy a fontos gazdasági döntések meghozatala során a britek nem képviselhetnék saját érdekeiket.¹

A fenti érvek azt mutatják, hogy BLAIR kitart a gazdasági feltételek teljesülésének fontossága mellett, azonban ez bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a gazdasági bizonytalanság, a reálgazdaság és a tőkebefektetések érintettsége, valamint a Munkáspárton belül megfigyelhető törésvonalak a döntés meghozatala során politika nyújtotta eszközök igénybevételét is szükségessé teszik az euró bevezetésében. Úgy tűnik, hogy ezt a kormány elkezdte felismerni.

A gazdasági érvrendszer hatékonyságát tovább látszik csökkenteni a brit gazdasági élet legbefolyásosabb szereplőjének, a Citynek az időnként az EMU tagsággal kapcsolatban kifejtett meglehetősen ellentmondásos magatartása. A kezdetek kezdetén a City ellenezte a tagságot arra hivatkozva, hogy ez további, a gazdasági működés szempontjából felesleges szabályokat fog jelenteni. Azonban a tagságból való kimaradás egy ellentétes gondolkodást is elindított a pénzügyi szféra képviselőiben. Fennáll annak a lehetősége, hogy a távolmaradás során a tagságban résztvevők olyan intézkedéseket hoznak, amelyekkel saját biztonságukat kívánják növelni, így elzárva a kívülállók számára a befolyásolás lehetőségét.

A City ellenállásának gyengülése és a befolyásolási, érdekérvényesítési lehetőségek kihasználásának felismerése Nagy-Britannia részéről erősítette a bizalmat az EMU tagság iránt. A Központi Bank függetlenségének megteremtése pedig további akadályt gördített el a tagsági kritériumoknak való megfelelésben. Fontos tehát látni azt, hogy a britek által felállított gazdasági követelmények csak részét képezik az EMU tagság megvalósulásának. Brit részről szükséges még az Unió által támasztott, gyakran politikai feltételeknek való megfelelés is. Itt elsősorban a Központi Bank függetlensége állt a középpontban, ami, mint ahogy azt már a szerző korábban jelezte, politikai döntésnek minősült. Politikai döntés lesz az is, hogy milyen optimális megoszlás lehetséges a fix árfolyammal járó gazdasági biztonság (ami pl. jó az iparnak, de az előnyök nem egyértelműek a pénzügyi szféra esetében) és az egységes irányítás alatt álló pénzügypolitika között (brit meglátás szerint az eurózónában az egységes, nem feltétlenül minden érintett fél érdekeit követő és gyakran az egyes tagállamok által irányíthatatlan közös pénzügypolitika gondokat okozhat). Jól megfigyelhető tehát, hogy a brit kormány maga is számos olyan politikai jellegű, de gazdasági vonatkozású döntést hozott/hoz majd, amely az EMU tagság megvalósulását segíti elő.

Vitathatatlan, hogy az euró egyre inkább a britek életének is részévé válik. A *The Economist* cikke ezt a jelenséget a „eurocreep” kifejezéssel illeti.² Az euró ellenzői szerint a közös pénz „csöndes lopakodása” további cselekvésre kell, hogy mindenkit ösztönözzön. A cikk szerzője szerint ez azonban nem szabad, hogy a

---

gi feltételek megvannak, a politikai és alkotmányos érvek nem jelenthetnek akadályt a csatlakozásban. A végső döntést természetesen az emberek hozzák meg egy népszavazás keretein belül.”

¹ Edited transcript of an interview given by FCO Minister for Europe, Peter Hain, for BBC radio 4, 23 November 2001. www.fco.gov.uk 2002. január 16.

² „The myth of eurocreep” *The Economist* 2002. január 5.

kormányt megnyugtassa és lehetőséget adjon arra, hogy elbízza magát. Az euró/font árfolyam megállapítása során – különösen, ha ez a font gyengülésével fog járni – figyelemmel kell lenni a közhangulatra, hiszen a nyári vakáció befejezése után a kontinensről hazatérő britek ugyan megkedvelhetik a közös pénzt, de nincsen garancia arra vonatkozóan, hogy látván a font gyengülését, feltétlen támogatásukról biztosítsák a kormányt a kiírásra kerülő népszavazáson.

A kormánynak így azt a kérdést kell megválaszolnia, hogy – a gyenge gazdasági érvrendszer és a külpolitikai sikereket arató blairi szerepvállalást is figyelembe véve – mikor lenne érdemes referendumot kiírni az EMU-tagság ügyében.

A politikai befolyásvesztéstől való félelme tovább sarkallja a brit kormányt és a kormányfőt arra, hogy az eurót elfogadja. Megfigyelhető, hogy míg THATCHER alatt, amikor gazdasági ellenjavaslatok a szélesítést, a kormányköziség erősítését szolgálták, úgy most az euróhoz való közelebb kerülés a befolyásvesztés csökkenését akarja elkerülni, így áttételesen az integráció kormányközi jellegét kívánják továbbra is erősíteni. Míg THATCHER obstruktív, addig BLAIR konstruktív elfogadó módon kívánja a brit érdekeket érvényre juttatni. Érdekes, hogy BLAIR retorikájában a font és az euró, mint párhuzamos valuták kiemelése nem szerepel. Még az sem merül fel (mint THATCHER alatt), hogy ezek a valuták egymással versenyezzenek és a jobbik győzzön. Míg THATCHER politikai köpenybe bújtatja a brit gazdasági érdekek kifejezését, addig BLAIR a gazdaság köpenyébe bújtatva kívánja az euró politikai előnyeit kiemelni.

Megállapítható tehát, hogy az egyre több politikai szint magára öltő EMU-tagság kérdése a BLAIR-féle EU-koncepció közepében áll. A BROWN-féle kritériumok teljesítése nehéz, a „nemmel” kampányolók politikai üzenetét ezért szintén politikai érvekkel kell(ene) ellensúlyozni az „igen” oldalnak. Erre mutat az a tény is, hogy az Unió maga is számos politikai jellegű döntés meghozatalára készíti/készítette már eddig az Egyesült Királyságot annak érdekében, hogy az EMU-tagság létrejöhessen.

4.3. A bővítés megítélése

A munkáspárti vezetés – a kormányzati elődökhöz hasonlóan – a bővítést európai stabilizáló folyamatként és egyfajta erkölcsi jóvátételként fogja fel. Számukra ez a modern európai történelem egyik legfontosabb eseménye és egyben kihívása is. Európa újraegyesítésével megszabadulhatunk a II. Világháború szörnyű hatásától, megerősítjük a békét, a biztonságot és a stabilitást.

A bővítés garantálja továbbá azt is, hogy az új tagok továbbra is demokratikusan fejlődjenek, ne térjenek le a demokrácia útjáról, az Egyesült Királyság számára pedig további gazdasági lehetőségeket nyit meg a bővítés. További kereskedelemteremtés, életszínvonal-emelkedés, új munkahelyek létrehozása lesz a folyamat eredménye. Céljuk továbbá, hogy a felkészült tagjelöltek már a 2004-es európai parlamenti választásokon részt vehessenek.

A bővítésnek a BLAIR-kormány által való támogatását segítette az a tény is, hogy 1998 első felében Nagy-Britannia töltötte be az unió soros elnöki tisztét és ugyanebben a félévben indultak be a tényleges csatlakozási tárgyalások a tagjelöltek egy csoportjával. COOK brit külügyminiszternek 2000. július 25-én Budapesten a képviselővezetői értekezleten elmondott beszéde azt támasztotta alá,

hogy brit részről az EU-bővítés éllovasai kívánnak lenni, azt a rendelkezésükre álló minden lehetséges módon támogatni kívánják, mielőbbi eredményeket szeretnének látni. *„Azt is akarjuk – mondta COOK –, hogy az Európai Unióban is hamarosan partnerek legyünk. Három évvel ezelőtt alkalmam volt felszólalni a magyar Országgyűlésben. Akkor ígéretet tettem arra, hogy az Egyesült Királyság, mint az EU akkori soros elnöke, megkezdi a csatlakozási tárgyalásokat Magyarországgal. Ezt az ígéretemet megtartottam. Ma viszont arra teszek ígéretet, hogy az Egyesült Királyság a tárgyalások során a bővítés szószólója lesz.”*¹ (Ezt látszik alátámasztani az is, hogy már a csatlakozási tárgyalások beindítása is az 1998 első felében az EU soros elnökségét betöltő Egyesült Királyság aktív közreműködése mellett jött létre.)

A bővítés további katalizátorként hatott a blairi politika alakítására. BLAIR megértette, hogy az európai együttműködésben való minél tágabb részvétellel befolyásolni tudja annak előrehaladását és a bővítés által kiváltott/kiváltandó hatásokat jobban kézben tudja tartani. A bővítés a kormányköziség megőrzésén fáradozó BLAIR-kormányzat számára így elsőrangú prioritássá lépett elő. A bővítés pártolásában így megjelenik a folyamat politikai támogatása mellett az egyéni, brit érdekek képviseletének szükséglete is. Az új tagállamok brit meglátás szerint erősíteni fogják az Unió külpolitikai arculatát, új szint és hangot hoznak a világban való képviselet erősítésére. A Munkáspárt, miközben kiáll a bővítés mellett, tudatában van annak, hogy az EU tagállamoknak egy sor már rövid távon is jelentkező plusz költséggel kell számolniuk. Ezért a Labour hangsúlyozza, hogy a bővítés költségei elosztásának ügyét érzékenyen kell kezelni, nem szabad megengedni, hogy a bővítés következtében egyes régiók teljesen ellehetetlenüljenek.

A kormány az EU-n belüli és a tagjelöltekkel fenntartott kétoldalú kapcsolatainak mozgósításával igyekszik hangsúlyozni a kétoldalú kapcsolatok jelentőségét az EU tagság keretein belül is, amelyek brit felfogásban fontos szerepet játszanak a kormányköziség eszméjének erősítésében. A britek törekednek arra, hogy a tagjelölteket már a kezdetektől bevonják a közös döntések előkészítésbe. Ennek eklatáns példája az érintett partnerek bevonásával és brit külügyminisztériumi finanszírozással kidolgozott brit–magyar akcióterv, amelynek célja hazánk integrációs felkészülésének segítése a kétoldalú csatornák igénybevételével.²

---

¹ Részlet R. Cook brit külügyminiszter 2000. július 25-én a Külügyminisztérium képviselővezetői értekezletén elhangzott beszédéből (www.kum.hu).

² A brit fél megkülönböztetett figyelmének egyik leginkább kézzelfogható gyakorlati megvalósulása a Brit–Magyar Akcióterv. Ez az érintettek által közösen kidolgozott terv olyan folyamatban lévő, illetve új projekteket tartalmaz, amelyek Magyarország mihamarábbi uniós csatlakozását támogatják a kétoldalú csatornák felhasználásával. A brit fél a közép-európai akciótervek kidolgozását azt követően tűzte napirendre, hogy a parlament alsó és felsőháza több alkalommal is erőteljesen sürgette a bilaterális kapcsolatok szorosabbra fűzését a tagjelölt országokkal. A Blair-kormány hatalomra kerülését követően az EU-tagországok és a tagjelöltek vonatkozásában meghirdette az ún. „lépésváltás” politikáját, amely éppen a kétoldalú együttműködésben rejlő lehetőségek aktívabb kihasználását tűzte célul, Nagy-Britannia EU-n belüli szerepének erősítése érdekében. A bővítés elérhető közelségbe kerülése viszont arra készítette a brit diplomáciát, hogy az addig csak az EU-tagországokra korlátozódó „partnerkeresést” terjessze ki Közép-Európára is, hiszen a felkészülési szakaszban nyújtott segítség jó alapot biztosít majd a taggá válás utáni időszak

Az EU-bővítés kérdését minden érintett fél (a brit kormány és a három meghatózó parlamenti párt) egyértelműen támogatja. Elismerik ugyanakkor, hogy a földrajzi távolság és a szerényebb gazdasági kapcsolatok miatt az új tagok befogadása csak kevésbé közvetlenül érinti az országot. Bár a bővítés összpárti támogatottságot élvez, a mögöttes érdekek igen eltérőek. A Konzervatív Párt alapvetően a mélyítés ellenszerét látja benne, miközben a Munkáspárt a potenciális gazdasági előnyöket hangsúlyozza, és bilaterális alapon az új belépők támogatására számít az EU-napirend befolyásolásában.

A brit közvélemény szemében a bővítés nem számít problémás ügynek, és ezt a politikai pártok konszenzusa is erősíti. Mint ahogy azt a brit–magyar akcióterv keretében Magyarországra látogató DIGBY JONES, a brit Iparosok Szövetségének elnöke is megerősítette Magyarország az üzleti világ szemében felkészült az uniós bővítésre és az elsők között kell lennie az újonnan csatlakozók sorában.

Az EU-bővítés sikeres elősegítése a BLAIR-kormány belpolitikai mozgásterét, a rendelkezésére álló, a lakosság meggyőzését szolgáló eszközök tárházát is bővítené, de a Konzervatív Párt érvrendszerét is gazdagítaná. Brit szemszögből a sikeres bővítés tovább erősíthetné a brit politikai és közigazgatási gondolkodás meghonosodását az EU-ban.

5. ÖSSZEFOGLALÓ GONDOLATOK

A cikk célja az volt, hogy rávilágítson a kül- és belpolitika összefüggéseire. Ennek érdekében a szerző bemutatta, hogy viszonyul egymáshoz három uniós politika egy véleményét markánsan kifejtő tagállam esetében. Három olyan politikát választott ki a szerző, amelyek lehetőséget biztosítottak arra, hogy azokat egymással összehasonlítsa, a rejtett összefüggéseket felfedje.

A brit EU-politika sajátosságainak taglalása során nyilvánvalóvá vált, hogy olyan tényezőkkel áll szemben az elemző, amelyek a kontinens országaiban is fellelhetők, azonban a szigeten ezeknek a jelentősége hatványozottan nyilvánul meg (pl., szkeptikus közvélemény jelentősége). A brit Európa-politika egyik jellemzője az volt, hogy az egymást követő brit kormányok folyamatosan közeledtek az Unióhoz, míg BLAIR politikája áttörést eredményezett ezen a téren. Az állítások hitelességét úgy igyekszik a szerző bizonyítani, hogy mindig összehasonlítja az egyes kérdésekben képviselt konzervatív és munkáspárti álláspontokat.

A szerző azt bizonyította be, hogy a BLAIR-féle kormányzás fordulatot jelentett mind Európa, mind a sziget számára. Ennek több oka is volt. BLAIR felismerte, hogy az euró bevezetése történelmi szükségesség, amit érvelése szerint gazdasági tesztekkel lehet bizonyítani. A konzervatívok az euró-tagságot ennél jóval merevebben utasították el, különösképpen THATCHER kormányzása alatt.

BLAIR azt is felismerte, hogy az euró elfogadtatását a szigetországban elősegítheti a KKBP-ben felvállalt aktív brit szerep. A konzervatívok ezzel szemben egy-

---

bilaterális kezdeményezéseikhez is. Más részről Nagy-Britannia az EU-csatlakozás kézzelfogható támogatásával igyekszik bizonyítani, hogy nemcsak elvi-politikai síkon, hanem a napi gyakorlatban is kész előmozdítani ezen országok EU-felkészülését.

értelműen elutasították az EMU-tagság ilyen formán történő megvalósulását, azt nem kívánták összekapcsolni semmilyen egyéb politikával.

BLAIR már kormányzása első ciklusában elérte azt, hogy Nagy-Britannia hangja erősebben csengjen az uniós fórumokon. Sikerült növelnie a brit befolyást, érdekérvényesítést.

BLAIR továbbá újraértékelt a szuverenitás fogalmát. Meglátása szerint a tagság további szélesítése nem fog a szuverenitás csökkenéséhez vezetni, hiszen abszolút szuverenitásról soha nem is lehetett beszélni, az Unióban a szuverenitásnak az ún. pooljáról van csak szó.

A brit érdekérvényesítés növelését BLAIR újfajta európai retorikával is párosította. Feladta elődei meglehetősen obstruktív külpolitikai magatartását, hangnemet váltott, ami természetesen azonnal szívesen látott partnerré tett őt az európai fórumokon. BLAIR azon van, hogy sikerüljön meghaladnia a „vonakodó partner” elnevezést, amivel a briteket nagyon sokáig illették európai körökben. Egy szóval, BLAIR konstruktív együttműködést kíván kialakítani partnereivel, meg akarja szerezni a bizalmukat. BLAIRre egyaránt jellemző az is, hogy egyre inkább a szövetségeseket az öreg kontinensen keresi, noha a transzatlanti kapcsolat jelentősége megmarad.

A brit kormányfő tudatában van annak, hogy a közvélemény szerepe meghatározó. Ezért következetesen azon van, hogy az uniós döntéseket, az abban való brit részvétel formáit elmagyarázzák a lakosságnak, folyamatosan visszacsatolják azokat. Ebben nagy segítségére vannak a régi vagy újonnan szerzett szövetségesek is. Míg az alkalmazkodás éveit során a pártok csakis az EU ellenességet lovalgatták meg (belpolitika hatása az EU-politikára), addig BLAIR ezt a gondolatot továbbviszi és megpróbálja meggyőzni saját lakosságát az EU előnyeiről, az EMU-tagság pozitív oldaláról (EU politika hatása a belpolitikára).

BLAIR felismerte a globalizáció teremtette lehetőségeket, amelyek felértékelik a regionális kormányzás formáit. A brit kormányfő ezért fontosnak tartja, hogy országa minél aktívabb szerepet vállaljon az olyan politikák alakításában, mint például a közös külpolitika, valamint a bővítés.

Míg a konzervatívok a politikai együttműködést kívánták megakadályozni, illetve fel akarták értékelni a politikát, hogy csökkentsék a gazdasági együttműködést, mint mélyítést és egyik esetben sem kívántak nagy európai célokat megfogalmazni és elfogadni, addig BLAIR elismerte, hogy a mélyítést célzó EMU-t el kell fogadni, mint politikai ambíciót. Ezt azonban természetesen a szabad kereskedelem, külpolitikai szerepvállalás erősítésével, a bővítés megvalósításával. Neki nem célja az, hogy a mélyítési folyamatot mindenáron akadályozza. Ő csak egyensúlyt akar teremteni a kontinensen és a szigetországban uralkodó politikai és ideológiai felfogások között.

A BLAIR-kormány az Unió három markáns politikájának eltérő szintű felkarolásával sikerült mind kül- és belpolitikai, valamint gazdasági sikereket elérnie, illetve az egyik uniós politikát (KKBP) motorként felhasználni egy másik európai politika (EMU) országon belüli burkolt, illetve nyílt elfogadtatása céljából. A bővítést felkarolta, mint a kormánykozás egyik eszközét és sikerült olyan kül- és Európa-politikai pilléreket kialakítani, amelyek lehetővé tették a Munkáspárt 2001-es választási sikerét és bebizonyították az európai partnereknek a brit együttműködési készséget. A látványos sikerek ellenére továbbra sem sike-

rült megállapodni abban, hogy az EMU-tagság gazdasági kritériumainak teljesítése esetén milyen időpontban kerüljön sor a népszavazásra. Ehhez hozzáadódik még az is, hogy egyes elemzők arra mutatnak rá, hogy a brit lakosság körében növekvő euroközöny, valamint a belpolitikai, belgazdasági problémák GORDON BROWN kezére játszanak. A politikai hangulatnak újabb radikális változáson kellene átmennie annak érdekében, hogy a legújabb hírek szerint 2003 tavaszán kiírásra kerülő referendum európai szempontból sikeres legyen.

6. IRODALOMJEGYZÉK

Elsődleges források

- „A bővítés szószólója” R. Cook volt brit külügyminiszter budapesti beszéde (www.kum.hu).
- Ambitions for Britain: Labour's manifesto 2001.
- „Ancram: Sovereignty and the nation state in the 21st century” www.conservatives.com 2002. április 8.
- „Ancram: Welsh conference speech 2001” www.conservatives.com 2002. április 8.
- Article by the Foreign Secretary Jack Straw in the Independent newspaper, 22 November 2001.
- „Blair says UK must not ignore single currency” Financial Times January 3 2002.
- „Business leaders' support grows for single European currency” www.mori.com.uk 2002. január 23.
- „Committed to Europe, reforming Europe” Speech by the PM, Tony Blair, Ghent City Hall, Belgium, 23 February 2000 www.fco.gov.uk 2002. április 9.
- „Duncan Smith: Britain's place in a changing world” www.conservatives.com 2002. április 8.
- Edited speech by FCO Minister for Europe, Peter Hain, to Europe 21, 22 January 2002.
- „Foreign policy „must reflect national interest” www.conservatives.com 2002. április 8.
- Global Thinking, The Foreign Policy Centre, Summer 2001 (Newsletter).
- „Hague: Conservatives will fight tooth and nail to keep the pound” www.conservatives.com 2002. április 8.
- „Hague: a new direction for Scotland and Britain” www.conservatives.com 2002. április 8. Edited transcript of an interview given by FCO Minister for Europe, Peter Hain, for BBC radio 4, 23 November 2001. www.fco.gov.uk 2002. január 16.
- Eurobarometer 2001. europa.eu.int
- „Hague: twelve days to keep the pound” www.conservatives.com 2002. április 8.
- Heartland (The Conservative Party's Magazine) Issue 1, 2000.
- HM Treasury.
- „Joining the euro” www.mori.com.uk 2002. január 23.
- „Joining the euro - All companies' polls” www.mori.com.uk 2002. január 23.
- „Let pounds and euros compete” Financial Times January 16 2002.
- Magyar-brit miniszterelnöki nyilatkozat (www.britishembassy.hu).

- „Maude: Nations and networks - Towards a new Europe” www.conservatives.com 2002. április 8.
- „Mood swings against euro” Financial Times February 7 2002.
- National Policy Forum: Reports to Labour Conference 2001.
- „Our vision for Europe” www.conservatives.com 2002. április 8.
- „Portillo: Blair is no patriot - he is defeatist” www.conservatives.com 2002. április 8.
- „Portillo: Blair should publish cost of scrapping the pound” www.conservatives.com 2002. április 8.
- „Portillo: Conservatives will follow five economic disciplines” www.conservatives.com 2002. április 8.
- „Profiting from EU enlargement”. Centre for European Reform, 2001.
- „Should the UK join?” Financial Times July 25 2001.
- Speech by the Prime Minister, Tony Blair, at the opening of the European Research Institute, Birmingham, 23 November 2001. www.fco.gov.uk
- „Still coming in” The Economist January 22 2000.
- „Sunshine, with a chance of showers” The Economist July 8 2000.
- Text of a speech by Tony Blair, PM and Leader of the Labour Party at the Labour Party Conference, Brighton, 2001.
- The Conservative Manifesto 1997.
- „The myth of eurocreep” The Economist January 5 2002.
- „Treasury euro doubts revealed” Guardian January 4 2002.
- „What factors change people's minds?” www.mori.com.uk 2002. január 23.
- „Why the euro is bad for British retailers” Financial Times September 27 2001.
- „Will the UK join the euro?” Financial Times January 8 2002.

Másodlagos források

- ARTIS, M. J.: The UK and the EMU. Robert Schuman Centre for Advanced Studies, 2000. 37. o.
- BLACK, C.: „Nagy-Britannia atlanti opciója”. Európai Szemle, Tavasz 2000/1. 25-39. o.
- BULMER, S.: „Britain and European integration”. In: S. George „Britain and the European Community”. Oxford: Clarendon Press, 1992. 4-29. o.
- CSURGÓ, O., HAJDÚ P.: Üzleti etika. Budapest: Saldo, 1998. 416. o.
- DUNAY, P.: „Transzatlanti kapcsolatok az euró és a közös európai biztonságpolitika korában”. Európai Szemle, Tél 2000/4. 19-38. o.
- FORSTER, A.: Britain and the Maastricht negotiations. Palgrave, 2001. 198. o.
- GAZDAG, F.: Az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikája. Budapest, Osiris kiadó, 2000. 224. o.
- GEORGE, S.: An awkward partner: Britain in the European Community, OUP, 1991. 218. o.
- GEORGE, S.: Britain and the European Community: the politics of semi-detachment. Oxford: Clarendon press, 1992. 214. o.
- GEORGE, S.: Politics and policy in the European Union, OUP, 1997. 322. o.
- GEORGE, S.: „The policy of British governments within the European Community”. In: S. George „Britain and the European Community”. Oxford: Clarendon Press, 1992. 30-63. o.

- HAVAS, P.: „Continuity and renewal: the debate of the Labour Party”. MTAPTI, Budapest, 1996. 10. o.
- HORVÁTH, Z.: Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2000. 323. o.
- KISS J. L.: Közösségi politikák - Nemzeti politikák - A tizenötök EU-rópai. Budapest, Macropolis, 2000. 222. o.
- RAPCSÁK, J.: „Nagy-Britannia és az európai integráció: A vonakodó partner”. 229-276. o. In: Kiss J. László. Közösségi politikák - Nemzeti politikák - A tizenötök EU-rópai. Budapest: Macropolis, 2000. 222. o.
- SKED, A., COOK, C.: Post-war Britain: A political history. Penguin books, 1993. 629. o.
- GILLESPIE, P.: Blair's Britain, England's Europe: A view from Ireland. Institute of European Affairs, 2000. 326. o.
- NUGENT, N.: „Public opinion”. In: S. George „Britain and the European Community”. Oxford: Clarendon Press, 1992. 173-201. o.
- WALLACE, W.: Policy-making in the European Community. Chichester: Wiley, 1990. 541. o.
- WALLACE, W.: The foreign policy process in Britain. London: Royal Institute of International Affairs, 1977, 320. o.
- WALLACE, W.: The dynamics of European integration. London: Royal Institute of International Affairs, 1992. 308. o.

BELENTA RÉKA¹

MAGYARORSZÁG VÍZGAZDÁLKODÁSA AZ EURÓPAI UNIÓHOZ TÖRTÉNŐ CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN

Napjainkban – amikor a Föld lakosságának egynegyede nem jut tiszta ivóvízhez és egyharmada él a fertőzésveszélyt jelentő szennyvíz elvezetése nélkül – a Föld vízkészletének az ember által hasznosítható pár százaléknyi mennyisége egyre inkább a jövő stratégiai kérdésévé válik. Különösen igaz ez, ha belegondolunk, hogy a fejlett országok településein a víz fontosságának és tudatosabb felhasználásának csak annak időszakos hiányakor, esetleg nem megfelelő minősége esetén tulajdonítanak nagyobb jelentőséget.^{2,3} A víz pedig térben és időben korlátozottan rendelkezésre álló, sérülékeny, határokat nem ismerő erőforrás. Ez a tény is felhívja a figyelmünket arra, hogy a vele való eredményes gazdálkodást ma már csak nagyobb területi egységekben gondolkodva, együttes összefogással, a külső integráció⁴ – a környezetvédelmi követelmények egyéb közösségi politikába történő beépítésének – szemléletmódjával lehet biztosítani, hogy a jövőben is ezen természeti erőforrásunkat megfelelő mennyiségben és minőségben hasznosíthassuk.

Az Európai Unió 2000. december 22-én hatályba lépett vízgazdálkodási keretirányelvével (2000/60/EK) ezen a téren úttörőnek számít a világban, hisz napjain-

---

¹ A szerző a BGF-KKF Európai Üzleti Tanulmányok szakirányának nappali tagozatos, 2002 júniusában végzett hallgatója. Ezen tanulmány a szakdolgozatának kivonata.

² Figyelmeztető jel: egy Amerikában élő ember egy nap körülbelül hússzor annyi vizet használhat el, mint egy afrikai és háromszor annyit mint egy európai. (A vízfogyasztás mértéke USA-ban átlag 600 l/fő/nap, az EU-ban átlag 200 l/fő/nap, Afrikában alig 30 l/nap/fő).

³ Szabó [2001a].

⁴ A „külső integráció” kifejezés Bándi Gyulától származik (1995), az általánosan elterjedt megnevezés a „keresztmetszet elv”.

kig arra még nem volt példa, hogy egy szupranacionális, nemzetközi szervezet egységes irányelvekkel szabályozta volna tagállamai vízgazdálkodását, illetve kívánt a rendelkezés(é)re álló vízkészletek felett őrködni.

A XX. század végén hazánk egyik legfontosabb törekvése az Európai Unióhoz való csatlakozás. Csatlakozási szándékunkkal egyben azt is kifejezésre juttatjuk, hogy akarunk, és képesek vagyunk az Unió elvárásainak megfelelő felzárkózási stratégiákkal gazdaságunk számos területén változtatni. Tesszük ezt a környezetvédelmi és ezen belül a vízgazdálkodás területén is. E felkészülési folyamat során – többek között - meg kell ismerni az EU vízgazdálkodási politikáját, át kell világítani jelenlegi helyzetünket, hol tartunk napjainkban az európai követelmények tükrében, s meg kell határozni az integráció érdekében szükséges teendőket.

1. AZ EURÓPAI UNIÓ VÍZGAZDÁLKODÁSI POLITIKÁJA

1.1. *Út a keretirányelvig*

Az Európai Közösség (EK) kialakulásakor még nem fordított különösebb figyelmet környezetének megóvására, hisz az elsődleges célként a világháború utáni ingtag gazdasági helyzet megszilárdítása és a meggyengült társadalmi, nemzetek közötti kohézió megerősítése szerepelt. A környezetvédelem sem állhatta az ipar fellendülésének útját. A közösség politikái között a környezetvédelem csak akkor születhetett meg, mikor már jelei mutatkoztak egy, a jövőben nem kívánatos folyamatnak: felismerték ugyanis, hogy a természeti erőforrások korlátlan, irracionális elhasználása¹ magának a termelés folytonosságának, növekedésének is korlátokat állíthat.

Az EK környezetvédelmi politikájának fejlődésében jól nyomon követhető a víz védelmének fokozott igény. Az első akcióprogram keretében (1973) először is a közösségi szinten jelentkező általános környezetvédelmi célkitűzéseket fogalmazták meg. A vízvédelem területén így többnyire a vízszennyezést okozó anyagok listáit állították össze, valamint direktívákat fogadtak el az ivóvíz kivételére szolgáló felszíni vizek minőségi követelményeiről (75/440/EEC), a fürdőzésre használt vizek minőségének (76/160/EEC) biztosításáról, és a bizonyos veszélyes anyagoknak a közösség vizeibe történő kibocsátásából származó szennyeződésekről (76/464/EEC).

Az 1977-es második környezetvédelmi akcióprogram céljai megegyeztek a korábbiéval, de itt már megkülönböztetett figyelmet szenteltek –a többi természeti erőforrás mellett - a víz ésszerű felhasználásának is. Ebben az időben születtek a vízi élőlények védelmére hozott jogszabályok (a 78/659/EEC sz. a halak életteréül

---

¹ Ebben az időben inkább az erőforrások elhasználása volt domináns gyakorlat, szemben a mai kívánalmakkal: az erőforrásokat úgy kell felhasználni, hogy azok a jövőben is mennyiségileg és minőségileg is rendelkezésünkre állhassanak. A brit vízjogban ez már korábban is szerepelt: itt ugyanis minden parti birtokos azt csinál a vízzel, amit akar, de a birtoka alsó szelvényében mennyiségében és minőségében egyenértékűen kell visszaadnia.

szolgáló vizek minőségéről, és a 79/923/EEC sz. az ehető rákok és kagylók élette-reül szolgáló vizek minőségéről rendelkező direktívák), valamint a felszín alatti vizekbe kerülő veszélyes (80/68/EEC sz.) és mérgező anyagok (a 82/176/EEC sz. a higanyra és a 83/513/EEC sz. a kadmiumszennyezésre vonatkozó irányelv) csökkentését szabályozó direktívák. Ezeket és visszamenőleg a korábbi direktívákat is már határértékekkel és környezeti hatásvizsgálatokkal kívánták alacsony szennyezettségi szinten tartani.

A vízvédelem területén jelentősebb jogalkotásra az 1990-es évek elején került sor, miután a környezetvédelmi politika már önálló státuszt vívott ki magának a közösség többi politikái között, és alapelveinek érvényesítése érdekében megteremtette különböző szabályozó piaci, horizontális és pénzügyi eszközrendszerét. Ebben az időben a vízhasználat minden tevékenységére irányelvet fogalmaztak meg, melyek közül kiemelkedő jelentőséggel bír a települési szennyvizek tisztítására (91/271/EK) és a nitrátokra vonatkozó (91/676/EEC) irányelv, valamint az integrált szennyezés megelőzésére és szabályozására vonatkozó (96/61/EC) direktíva.¹

1995-ben a Bizottság XI. Környezetvédelmi Főigazgatóságát már az a szándék vezérelte, hogy egy, a vízgazdálkodás minden területét integráló, a tagállamoknak és tagjelölteknek egységes előírásokat tartalmazó Keretirányelvvel új fejezetet nyisson a közösség vízgazdálkodási politikájának történelmében. Ennek a Keretirányelvnek is a későbbiekben már a fenntartható fejlődés egyik alappillére-évé kell válnia.

A Főigazgatóság elfogadta az Európai Parlament Környezetvédelmi Bizottságának és a Miniszteri Tanács környezetvédelmi minisztereinek a Keretirányelvre vonatkozó javaslatát, melynek eredményeként 1996. február 21-én közlemény formájában kiadta az Európai Közösség vízügyi politikájának programját. Ezt követően a Bizottság 1997-ben kidolgozta a COM (97) 49, valamint az ezt módosító COM (97) 614 Keretirányelv Tervezetet (Framework Directive). A különböző – Gazdasági és Szociális Bizottság, Régiók Tanácsa – véleményekre alapozott új változatot 1998. június 26-án került elfogadásra. Nem sokkal ezután a Környezetvédelmi Főigazgatóság 1998. szeptember 10-én körlevelet küldött az EU tagállamok vízügyi főigazgatóinak, amelyben jelezte, hogy az új keretirányelv rövidesen hatályba fog lépni. A módosított változat az Európai Parlamentnek 1999. júniusában küldték meg, amely a végleges verziót 2000. október 23-án fogadta el.²

1.2. A keretirányelv

A vízgazdálkodási keretirányelv (*pontos címén: Az Európai Parlament és a Tanács „A közösségi cselekvés kereteinek meghatározása a vízügyi politika területén” [2000/60/EK] című irányelv*³, *továbbiakban: keretirányelv*) 2000. december 22-én lépett hatályba és érvényességi időhorizontját 2015-ig jelölték ki.

¹ Direktívák forrása: Somlyódy (2000) p. 168 és Bándi Gyula (1995).

² VITUKI [2001a].

³ Eredeti címe: Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for community action in the field of water policy. In: VITUKI [2001b] Direktívák CD-tár.

A keretirányelv jogi dokumentum, mely összesen 26 cikkelyben fogalmazza meg a vízgazdálkodást területén jelentkező célkitűzéseket, illetve azok teljesítéséhez szükséges feladatokat, eszközöket. A keretirányelvet 11 melléklet egészíti ki, melyekből – többek között – megismerhető a különböző víztípusok mennyiségi és minőségi osztályozási módszere, a kötelezően alkalmazandó direktívák és a fő szennyező anyagok listája, továbbá a monitoring rendszer követelményei, illetve a vízgyűjtő gazdálkodási terv tartalmi részei. Olvasása, értelmezése még magyarul sem egyszerű feladat, mert a vonatkozó cikkelyekre, bekezdésekre és mellékletekre csak hivatkozási számmal utal, ám tartalmukat már nem idézi fel.

A keretirányelv az EU teljes vízi környezetére vonatkozó joganyagát érinti. **Központi gondolata** a felszíni és felszín alatti vizek „jó állapotának” megteremtése egészséges környezeti keretbe illesztve, illetve a hasznosítható vízkészletek hosszú távú használatának biztosítása (1. cikkely). A keretirányelvet **erős integráló törekvés jellemzi**: a különböző vizeket együttesen kívánja védeni, a pontszerű és diffúz szennyező forrásokat kombináltan közelíti meg (9. cikkely). A központosítás jele látható egy másik fontos új sajátosságában, miszerint **vízgyűjtő területekre lebontva intézkedési tervet kell készíteni** az illetékes hatóságoknak (12. cikkely). A tervnek tartalmaznia kell az egyes tagállamok felszíni, felszín alatti, illetve a védett területeken található vizek komplex jellemzését, a meglévő és tervezett monitoring rendszer bemutatását, a vízhasználatok költségelemzését, valamint a vízgazdálkodásban illetékes hatóságok címlistáját. Ez a terv már számon kérhető a tagállamokon, így a felelősség fokozottabban jelentkezik.¹

2. TISZTULÓ HAZAI VÍZ(GAZDÁLKODÁS)

Az Európai Unió a magyar vízgazdálkodás állapotáról pontos képet a részleteiben szabályozott – az 1.1. pontban már ismertetett – direktívák segítségével kaphatott. Ezek közül e tanulmányban az elvárt uniós szinttől legelmaradottabb, közegészségügyi szempontból legsürgetőbb, a csatlakozási tárgyalások során pedig legvitatottabb vízminőség védelmi területek kerülnek nagyító alá. A fejezetet kiegészíti egy, az Unió vízgyűjtő gazdálkodású politikáját és keretirányelvet a hazai rendszerbe hatékonyabban átültetni képes intézményrendszer bemutatása, valamint a várható költségek és a jövőben elképzelhető – remélhetőleg megvalósuló – gazdasági és pénzügyi eszközrendszer változatainak számbavétele.

De előtte lássuk, hogy is jutottunk el a célkitűzések és feladatok pontos meghatározásáig.

2.1. A csatlakozási tárgyalások eredménye

A környezet- és természetvédelemre vonatkozó magyar tárgyalási álláspont 1998. július 28-án – kilenc területen átmeneti mentességi igényt feltüntetve – került a közösség elé. A 22. számot viselő környezetvédelmi fejezet átvilágítása 1999. december 7-én, a közösségnek a kormány elé terjesztett közös álláspont

---

¹ Somlyódy [2000].

tervezete után kezdődött el. Az tervezetben feltett kérdésekre az Európai Integrációs Tárcaközi Bizottság 2000 márciusára megküldte a válaszokat. A közös álláspont tervezet elfogadása (2000. október 27.) előtt azonban az Európai Bizottság és a Környezetvédelmi Minisztérium között még egy technikai konzultáció keretében megvitatásra vártak az átmeneti mentességre vonatkozó igényeink, melyek közül ötöt – a tisztázott problémák és hatáselemzések eredményeként – törölhettük.^{1,2}

2001. január 17-én kormányhatározat született a jogharmonizációs feladatok felgyorsításáról, mely többek között véglegesítette a települési szennyvízelvezetés (91/271/EEC) jogszabályának tervezetét, döntött az emberi fogyasztásra szánt vizek minőségére vonatkozó direktíváknak a hazai jogrendbe való átültetéséről, valamint felhívta a figyelmet a még kérdéses, többi stratégiai kérdés (finanszírozás, érzékeny területek, megvalósítási program stb.) mielőbbi tisztázására. 2001. február 20-án egy kormányülés keretében döntöttek a magyar vízgazdálkodási törvényeknek a keretirányelvnek megfelelő módosításáról, az ivó- és szennyvíz megvalósítási program végrehajtásáról, valamint az érzékeny területek és agglomerációk kijelöléséről. A „vízügyi fejezetet” a tárgyalási folyamat eredményeként sikerült 2001. június 1-jén ideiglenesen lezárni.³

2.2. Hiányosságaink, feladataink

A csatlakozási tárgyalások során derült fény hazánknak a vízminőség védelem területén jelentkező hiányosságaira. Ezeket a feladatokat – igaz, kis haladékokat kérve –nemcsak csatlakozási törekvésünkből adódóan, hanem közegészségügyi szempontok miatt is mielőbb meg kell oldani.

2.2.1. Ivóvíz

2.2.1.1. Ivóvízminőségre vonatkozó irányelv (98/83/EK)

A direktíva „...célja az, hogy megvédje az ember egészségét az emberi fogyasztásra szánt víz fertőzöttsége által okozott hátrányos hatásoktól oly módon, hogy biztosítja a víz egészségességét és tisztaságát.”⁴ További tizenhét cikkelyben határozza meg az ivóvíz megfelelő minőségének biztosítása érdekében hozott minőségi szabványokat, monitoring rendszert és a tagállamok jelentési kötelezettségeit.⁵ Az

---

¹ **Öt átmeneti mentességi kérelem visszavonása:** 1. egyes veszélyes anyagok felszíni vízbe történő kibocsátásának határértékeiről; 2. a felszíni vizek védelméről; 3. az ipari létesítményekből származó levegőszennyezésről; 4. a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos baleseti kockázatok mellőzéséről; 5. az integrált szennyezés-megelőzésről és -csökkentésről. **A fennmaradt négy átmeneti mentességi kérelem (határidők):** 1. veszélyes hulladék égetése (2005 közepéig); 2. települési szennyvízelvezetés és -tisztítás (2015-ig); 3. nagy tüzelőberendezésekből származó légszennyező anyagok kibocsátásának csökkentése (2004-ig kén-dioxid, 2008-ig nitrogén-oxid); 4. csomagolási hulladékok újrahasznosítása (2005. vége).

² Szabó [2001b].

³ www.khvm.hu/EU-integracio.

⁴ Hivatkozott direktíva 1. cikkely, In: VITUKI [2001] Direktívák CD-tár.

⁵ „...minden egyes tagállam köteles három évente jelentést közzétenni az emberi fogyasztásra szánt víz minőségéről a fogyasztók tájékoztatása céljából. Az első jelentés a 2002., 2003. és 2004. évre vonatkozik. Minden egyes jelentésben szerepelnie kell legalább min-

első melléklet „B” és „C” részeiben az 1. táblázatban feltüntetett paraméterek és kötelező határértékeik képezik az ivóvíz minőség vizsgálatának tárgyát, a harmadik mellékletben előírt minimális ellenőrzések pedig a paraméterek megfelelő szinten tartását biztosítják.

1. táblázat
Az ivóvíz főbb komponensei és azok monitoring rendszere

Kémiai paraméterek és határértékeik				Indikátor paraméterek és határértékeik			
As	10 µg/l	Pb	10 µg/l	Al [•]	200 µg/l	SO ₄ ²⁻	250 mg/l
benzol	1,0 µg/l	Hg	1,0 µg/l	NH ₄ ^{-*}	0,5 mg/l	Na [•]	200 mg/l
B	1,0 mg/l	Ni	20 µg/l	Cl [•]	250 mg/l	íz [*]	FE
Cd	5,0 µg/l	NO ₃ ⁻	50 mg/l	szín [*]	FE	zavarosság [•]	FE
Cr	50 µg/l	NO ₂ ^{-*}	0,5 mg/l	pH [•]	6,5-8,5	szag [*]	FE
Cu °	2,0 mg/l	ClO ₃ ^{-°}	0,2 mg/l	Fe [*]	200 µg/l	olajszármazékok	50 µg/l
CN ⁻	50 µg/l			Mn [•]	50 µg/l		

Jelmagyarázat:

- * mindig vizsgálандók
- feltételektől függően
- ° feltételektől függően kisebb gyakorisággal
- FE fogyasztók elfogadják

A direktíva nem vonatkozik természetes ásványvizekre, gyógyvizekre és azokra az egyedi ellátásból származó vízhasználatokra, melyekből naponta kevesebb mint 10 m³-t vesznek ki, illetve 50 személynél kevesebbet látnak el, hacsak azt nem kereskedelmi vagy közellátási tevékenység keretében szolgáltatják (hivatkozott direktíva 3.cikkely).

2.2.1.2. Az ivóvízminőség javítása területén jelentkező feladataink

A víz minősége hazánkban nem teljes mértékben felel meg az EU előírásoknak. A 201/2001. (X. 25.) sz. Korm. rendelet az EU normákat figyelembe véve a korábbi rendeletekhez viszonyítva lényeges szigorításokat tartalmaz az ivóvíz minőségének védelme érdekében.

Legnagyobb problémát az arzén 10 µg/l határérték betartása jelenti. Magyarország lakosságának – uniós határértékek szerint – közel 13%-a, több mint 400 település¹ él olyan területen, ahol a szolgáltatott ivóvíz arzén-koncentrációja meghaladja az uniós értéket, ezért az arzén átmeneti intézkedéseként a 30 µg/l határértéket 2004. dec. 31-ig, a végleges 10 µg/l határértéket pedig a megvalósíthatósá-

---

den, az átlag napi 1000 m³-t meghaladó vagy 5000 főnél többet ellátó egyedi szolgáltatásnak. A jelentésnek három naptári évre kell kiterjednie és azt a jelentési időszak végét követő egy naptári éven belül kell közzétenni....” (13. cikkely [2]).

¹ Hazai számítások szerint az arzén uniós határértékre történő csökkentése 12 települést és 29 000 lakost érint. (Az uniós érték harmincnégyszer több települést és negyvenegyszer több lakost vesz számításba.)

gi esettanulmány eredményétől függően kell elérni. A szolgáltatott ivóvíz *ammónium* tartalmára vonatkozóan a hazai szabvány rendkívül engedékeny (2,0 mg/l) az EU szabványértékéhez (0,5 mg/l) képest. A szigorúbb uniós határérték betartása 583 települést, mintegy 2,2 millió lakost érint.¹ A jelentős költségvonzatú beruházások miatt ezt a határértéket 2009. december 25-től kell alkalmaznunk. Több mint 500 vízmű-telephelyen az ivóvíz *vas- és mangán*-koncentrációja meghaladja a hazai ivóvíz szabvány határértékeit. A szigorúbb EU-határértékeket figyelembe véve, megközelítőleg 200 vízmű-telephely vizének javítását kell elvégezni. A 201/2001. (X. 25.) Korm. rendelet záró rendelkezése szerint a *bór, fluorid és nitrit* határértékek alkalmazását legkésőbb 2006. december 26-ig kell biztosítani.²

A vízminőség javítása mellett további feladat összesen mintegy 600-650 ezer ember (közel 500 település) vezetékes ivóvízzel történő ellátása, amellyel a lakosság jelenleg 92%-os bekötöttségi aránya 98-99%-ra – a legtöbb európai tagállam szintjére – lenne növelhető. A közműves ivóvíz-szolgáltatás ilyen fokú kiépítettsége mellett is mintegy 200 000 fő részére elérhetetlen lesz a vezetékes ivóvíz-ellátás.

2.2.2. Szennyvíz

2.2.2.1. Települési szennyvizek tisztítására vonatkozó irányelv (91/271/EGK)

A direktíva új célkitűzése, hogy valamennyi tagországban és csatlakozni kívánó országban a 2000-nél több lakóval rendelkező településeknél az alábbi táblázat határidői szerint szennyvízcsatorna-rendszert létesítsenek, valamint másodlagos, azaz biológiai szennyvízkezelést biztosítsanak³.

A biológiai tisztítás hatásfokának az összes lebegő anyagra nézve 90%-ot kell elérni. Az érzékenynek minősített területeken⁴ a direktíva szintén 80%-os tisztítási hatásfokot ír elő, de míg a 100 ezer lakosegyenértékig⁵ (LEÉ) a foszfort 2mg/l-ben a nitrogént 15 mg/l-ben maximálja, addig 100 ezer LEÉ felett ugyanezekre az anyagokra már 1 mg/l-t illetve 10 mg/l-t engedélyez.

¹ Hazai számítások szerint az ammónium uniós határértékre történő csökkentése 104 települést és 419 000 lakost érint (a hazai számítások szerint megközelítőleg ötször kevesebb település és lakos van kitéve a csökkentés költségeinek, mint az uniós érték szerint).

² VITUKI [2001a].

³ Ez a kezelés a szennyvíz élővilágát vizsgálja, mert a szennyvízben élő szervezetek milyensége a szennyezettség mértékétől és a bomlás folyamatának előrehaladottságától függ.

⁴ **Érzékeny terület:** 1. Édesvízű természetes tavak, más édesvizek és folyótorkolatok, valamint tengerparti vizek, amelyek eutrofikusak vagy eutrofikussá válhatnak, ha védelmi tevékenységet nem folytatnak. 2. Vizek, ahol a felszíni vizekből nagyobb nitrátkoncentrációjú ivóvíz kerül kivételre, mint ami az ivóvíz kivételről szóló direktívában (756/440/EEC) megengedett. 3. Területek, ahol további kezelés szükséges ahhoz, hogy a vizek minősége megfeleljen az elvárásoknak (Magyarországon a Balaton, a Fertő-tó, és a Velencei-tó).

⁵ **Lakosegyenérték (LEÉ):** azt a szerves, biológiailag lebontható terhelést jelenti, amelynek ötnapos biológiai oxigénigénye (BOI₅) 60 g oxigén naponta, azaz ahol a BOI megmutatja, hogy mennyi oxigénre van szükség a szerves anyagok lebontásához, a szennyvízmin-tában 5 napos állást követően.

2. táblázat
A szennyvízkezelés határidői az EU-tagországok és Magyarország számára¹

Teljesítési határidők			
Tagországok részére	1998. 12. 31.	2000. 12. 31.	2005. 12. 31.
Magyarország részére	2008. 12. 31.	2010. 12. 31.	2015. 12. 31.
Bevezetendő fejlesztések			
Csatornázás	>10 000 LEÉ, érzékeny*	>15 000 LEÉ, normál és ke- vésbé érzékeny	> 2000 LEÉ, mindenütt
Biológiai tisztítás			
Tápanyag-eltávolítás			

* 240/2000 (XII. 23.) Korm. rend.

Ha a csatornán összegyűjtött szennyvíz 2000 lakosegyenértéknél (lásd a lábjegyzetekben) kisebb településen keletkezik, a fentiek vagy egyéb megfelelő tisztítási technológia alkalmazása szükséges.

A referencia módszerek monitorozásáról, és az eredmények értékelésről az első melléklet hármas pontja rendelkezik, mely a különböző LEÉ-hez kötött mintavételek számát határozza meg. Alapelv, hogy a minimálisan szükséges évi négy mintától kezdve a LEÉ növekedésével (50 000 LEÉ felett) kéthetente, azaz évente 24 mintavétel kötelező.²

2.2.2.2. A szennyvízelvezetés és -tisztítás területén jelentkező feladataink

A települési szennyvíztisztításról szóló 91/271/EEC irányelv hazai jogrendbe illesztését, a végrehajtandó feladatok felelőseit (minisztériumokat) és a végrehajtási határidőket a 2168/2000. (VII. 11.) Korm. határozat fogalmazta meg. A 2001. évi LXXI. törvény a vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvényt – az uniós követelményeknek megfelelően – az előírt nagyságrendű szennyezőanyag-kibocsátású települések (agglomerációk³) lehatárolásának szabályozásával és a hiányzó fogalmakkal (pl. a tisztítási hatásokok, LEÉ, érzékeny területek, agglomeráció jogszabályi definíciója) egészítette ki, valamint kötelező feladatként írta elő – a Települési Szennyvízelvezetési Nemzeti Programban (továbbiakban Nemzeti Program) rögzítve a szennyvízelvezetés és -tisztítás végrehajtását.

A Nemzeti Program keretében leírtak szerint az irányelv hatálya alá Magyarországon a lakosság 83%-a tartozik, melyből 74%-nál a direktívát érvényesíteni lehet, a fennmaradó 9%-nál egyedi szennyvízelhelyezésre van lehetőség.⁴

A közösségi elvárások ismeretében hazánkban a következő főbb fejlesztéseket kell véghezvinnie 2015. december 31-ig:

¹ Forrás: Somlyódy [2000] p. 285.

² Hivatkozott direktíva, In VITUKI [2001b] Direktívák CD-tár.

³ Az **agglomeráció** olyan terület, ahol a népesség és/vagy a gazdasági tevékenység annyira koncentrált, hogy a városi szennyvizet csatornán szükséges a szennyvíztisztítóba vezetni.

⁴ Gazdag [2001].

- A közcatorna hálózat jelenlegi hosszát (kb. 20 400 km) meg kell kétszerezni, hogy a kívánt csatornahosszt, a 43 800 km-t elérjük.
- Ma országos szinten a szennyvízhálózatra rákötött lakosság aránya kb. 50%-os. A települések 30%-a rendelkezik szennyvíztisztító teleppel, ahová is az összes szennyvíznek csupán 54%-a kerül. A tisztítóba kerülő szennyvíznek csak 33%-át tisztítjuk az elvárt biológiai szinten. A közműolló ilyen széles nyitottsága azt jelenti, hogy jelenleg is mintegy 800 ezer köbméter szennyvíz zúdul tisztítatlanul az élővizekbe. 2015-ig el kell érni, hogy a megfelelő szennyvízelhelyezést nyújtó szolgáltatással ellátott lakosság aránya 85%-t, ezen belül a szennyvízelvezetéssel és szennyvíztisztítással ellátott lakosság aránya legalább 65-67%-t érjen el, a további 22-23% számára pedig szakszerű közműpótlás elhelyezés legyen biztosítva.

- A jelenleg 460 darab szennyvíztisztító telep (kapacitás: 2 016 000 m³/nap) számát 900 darabra (kapacitás: 2 660 000 m³/nap) kell növelni.¹

Az EU előírásainak „mechanikus” betartása országunknak mintegy ezer milliárd forintnyi beruházásába kerül. Magyarország által preferált – az EU-irányelv alapján elfogadható – kompromisszumos megoldással² megközelítőleg 300 milliárd forinttal csökkenthető lenne a fejlesztés költsége.³ További költségkímélő megoldást jelenthet a jövőben az elválasztott rendszerű csatornahálózatok fejlesztése, a nem védett kisebb településeken közműpótlóval kiépített helyi szennyvízkezelés támogatása és az iszaptól – hő hatására – keletkező metángáz (biogáz) villamos energiaként hasznosítása, mellyel a szennyvíztisztító telepek hőigényét tudják fedezni.⁴

2.2.3. Veszélyes anyagok

2.2.3.1. A felszíni vizekbe bocsátott veszélyes anyagokról szóló irányelv (76/464/EEC)

A direktíva előírja, hogy a tagállamok mindazokat az eseteket engedélyhez kössék, amikor veszélyes anyagoknak a szárazföld belsejében lévő felszíni, tengeri felségterületi és belső parti vizeibe, illetve a talajvizekbe való kibocsátására kerül sor. Az eddig elfogadott kapcsolódó direktívák közösségi szinten 18 fajta veszélyes anyagot neveznek meg⁵. A 76/464/EEC sz. direktíva kötelezi a tagállamokat, hogy maximális határértékeiket a direktíva előírásai szerint fogalmazzák meg. Alternatív megoldásként lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy a kapcsolódó direktívában megfogalmazott vízminőségi normákhoz, vagyis a származtatott kibocsátási határértékekhez tartják magukat.⁶

¹ KöViM [2001] p. 27.

² Az **érzékeny területek esetében** 50 ezer LEÉ felett 80%-os, alatta 65%-os csatornázottsággal számol, **normál térség esetében** 50 ezer LEÉ feletti településein már nem nagyon van lemaradás, 10 és 50 ezer LEÉ osztályban csak 65%-kal, míg 2000 LEÉ alatt nem számol kötelező csatornázással. A köztes 10 fő/ha alatti településeken helyi tisztítást lehetne alkalmazni, felett pedig már kötelező lenne a csatornázás.

³ Somlyódy [2000] p. 292.

⁴ Czibor [2002].

⁵ Az anyagcsaládokat és anyagcsoportokat első (I.) és második (II.) jegyzékben csoportosították, melyről részletesebben a felszín alatti vizek védelménél olvasható.

⁶ VITUKI [2001b] Direktívák CD-tár.

2.2.3.2. A felszíni vizek védelméből adódó feladatok

Magyarországon a műszaki szabályozás mellett az EU normatíváknak megfelelően a Kormány már életbe léptette azt a rendeletet (203/2001. (X. 26.), amely a felszíni vizek minőségének védelmét kívánja biztosítani.

*„A rendelet célja a felszíni vizek minőségének tartós és hatékony megóvása és javítása az emberi egészség és a környezeti állapot megőrzése érdekében, valamint a szennyezések, különösen a veszélyes anyagok kibocsátásának megelőzése és csökkentése, a szennyező- anyagok kibocsátással járó tevékenységek, létesítmények korszerűsítésének elősegítése, ezek részletes szabályozása.”*¹

A rendelet céljának megfelelően szabályozza a vízszennyező anyagok felszíni vizekbe való kibocsátását, azok határértékeit. Kitér továbbá az ellenőrzések rendjére és szervezeti hátterére, a szennyezők szankcionálására. A rendelet 1. melléklete már megegyezik az Unió I. és II. listáin szereplő veszélyes anyagaival. A rendelet 24 §-ának 1. bekezdése szerint a megállapított kibocsátási határértékek betartását 2010. december 31-ig teljesíteni kell.

2.2.3.3. Felszín alatti vizek védelme veszélyes anyagok ellen irányelv (80/68/EGK)

A direktíva egyaránt foglalkozik a talajvízbe közvetlenül és közvetett módon jutatott veszélyes anyagokkal. Célja a szennyezés csökkentése oly módon, hogy engedélykötelessé teszi a veszélyes anyagok felszín alatti vizekbe történő engedését, és a veszélyes anyagok ártalmatlanítását. A direktíva bizonyos veszélyes anyagok tekintetében mindennemű, a talajvízbe történő kibocsátást tilt, míg más anyagok esetében szigorú engedélyezési eljárást ír elő. Az első estre fogalmazták meg az első jegyzéket, ahol a direktíva minden olyan szennyvízkibocsátásra engedélyezési eljárást ír elő, amelyek a felsorolt elemeket tartalmazhatják, a második esetre pedig egy második jegyzéket, amelynek ugyancsak részét képezi egy kibocsátási engedély, de ennek részleteit már a tagállamok önállóan határozhatják meg². Az EU Tanács köteles megszabni azon határértékeket és minőségi irányértékeket is, melyeket az első listán szereplő anyagok kibocsátási értékei nem léphetnek túl.³

¹ A hivatkozott rendelet 1. §-a.

² **Anyagcsaládok és anyagcsoportok I. jegyzéke:** szerves halogénvegyületek és olyan anyagok, amelyek a vízben ilyenfajta vegyületeket képezhetnek, szerves foszforvegyületek szerves ónvegyületek, olyan anyagok, amelyek rákkeltő hatása a vízben vagy vízzel bonyított, higany és higanyvegyületek, kadmium és kadmiumvegyületek, állékony kőolajak és a kőolajból nyert állékony szénhidrogének, hosszú életű műanyagok, amelyek a vízben hányódhatnak, úszhatnak vagy alámerülhetnek, és a víz használatát akadályozzák.

Anyagcsaládok és anyagcsoportok II. jegyzéke: az alábbi metalloidek, valamint fémek és azok vegyületei; biocidok és ezekből származó vegyületek, amelyek az I. jegyzékben nem szerepelnek; anyagok, amelyeknek ártalmas hatásuk van a termékek ízére és/vagy szagára, amelyeket a vizekből emberi fogyasztásra nyernek, mérgező vagy hosszú életű szerves szilíciumvegyületek és olyan anyagok, amelyek a vízben ilyen vegyületek képződését okozhatják, kivéve azokat, amelyek biológiailag ártalmatlanok, vagy a vízben biológiailag ártalmatlan anyagokká alakulnak át, szerves foszforvegyületek és tiszta foszfor. Nem állékony kőolajak és a olajból nyert nem állékony szénhidrogének. Cianidok, fluoridok. Anyagok, amelyek kedvezőtlen hatásúak az oxigén-egyensúlyra, főként ammóniák, nitritek. (Botond [2001] p. 30.)

³ VITUKI [2001b] Direktívák CD-tár.

2.2.3.4. A felszín alatti vizek védelméből adódó feladatok

A talajvizeknek az EU normatívákhoz illeszkedő hazai szabályozása jelenleg folyamatban van. Igaz, létezik egy a *Környezetvédelmi-, Egészségügyi-, Földművelésügyi- és a Közlekedés és Vízügyi Minisztérium által hozott együttes rendelet (10/2000. (VI. 2.)), amely a felszín alatti víz és a földtani közeg minőségi védelméhez szükséges határértékek megjelölését tartalmazza, egy, az EU normák átvételét szabályozó kormányrendelet még várat magára.*

A felszín alatti vizek jó minőségi állapotának eléréséhez meg kell szüntetni a szennyező anyagok felszín alatti vízbe történő bevezetését, ezért ennek a rendeletnek magába kell foglalnia az EU által előírt engedélyezési és büntetési mechanizmusokat is.

A szennyező anyagok listája a magyar 203/2001. (X. 26.) kormányrendelet 1. mellékletében is olvasható, mely a felszíni vizekre veszélyes anyagok körét ismerteti.

Fentiekből megállapítható azonban, hogy a fokozatos szigorítás elve a talajvíz minőségének javítása érdekében (ugyan még nem saját kormányrendelet keretében) már érvényesül.

2.3. A csatlakozással járó intézményfejlesztési feladatok

A rendszerváltás előtt a víziközmű-szolgáltatás állami felelősségkörbe tartozott. 1992-ig összesen 28 tanácsi és öt állami vállalat végzett víz és csatornaszolgáltatást. Az 1990. évi LXV. sz. önkormányzati törvény azonban lehetőséget biztosított az önkormányzatoknak, hogy eldöntsék: vagy a törvény szellemében, a közigazgatási területükön belüli közművek tulajdonosai akarnak lenni, és egyben vállalják a tulajdonosi jogokkal együtt járó kötelezettségeket, vagy a közművek megmaradnak ezeken a részekén is állami tulajdonként a szolgáltató vállalatok kezelésében. Jelenleg az ország összes víziközmű-vagyonából az önkormányzati tulajdonú a domináns (80-90%). A szétaprózódás folyamatának csak újabb lökést adott a szolgáltatás árának inflációt meghaladó növekedése: az állami tulajdonú regionális vízművekről kezdtek leválni azok a települések, ahol az ellátás helyi vízbázisról, alacsonyabb költségszinten volt megoldható. Gyakran megfelelő szakismereti, illetve pénzügyi háttér nélkül alakultak olyan üzemek, melyek állami szubvencióval képesek csak a víz előállításának költségét fedezni.

Államigazgatási szinten jelenleg öt minisztérium¹ felel a vízgazdálkodás valamely területén jelentkező feladatok ellátásáért, ám ez a felosztás politikai megfontolások eredményeként könnyen átcsoportosítható.² Az EU-tól megkívánt integrált térségi vízgazdálkodás hazánkban is csak akkor valósítható meg, ha a

¹ Közlekedés és Vízügyi Minisztérium (KöViM), Környezetvédelmi Minisztérium (KöM), Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (FVM), Egészségügyi Minisztérium (EüM) és a Belügyminisztérium (BM).

² Az Európai Unió számos tagállamának példája szerint hazánkban a 2002-2006-os kormányzati ciklusban várható a vízügy és a környezetvédelem egy intézménybe való integrálása. (Brüsszel az ivóvíz és szennyvíz ügyét környezetvédelmi kérdésként kezeli, míg nálunk csak az ivóvízért egyszerre három minisztérium is felel: EüM, KöM, KöViM, a szennyvízért az utóbbi kettő osztozik.)

feladatmegosztásban érintettek igényei, tennivalói és lehetőségei valamely koordináció keretében integrálódnak, és a nagytérségi vízháztartás, valamint vízkészlet gazdálkodás keretén belül biztosítják a tevékenységek összhangját. A Keretirányelv – 2003-as határidőt kijelölve – előírja a már meglévő szervezeti struktúrára alapozva az ehhez szükséges intézményi rendszer kialakítását. Ez a – alternatívaként szereplő – szervezet lesz a továbbiakban a vízgazdálkodási tevékenység minden területén a feladatok végrehajtásának legfontosabb intézményrendszere, melynek főbb elemei a következők:

- **Nemzeti Víz (gyűjtő) Igazgató:** aki az Európai Bizottság Víz Igazgatóinak ülésein a tagállamot képviselik.
- **Keretirányelv Stratégiai Koordinációs Bizottság:** tárcaközi testület, melynek feladata a kapcsolat tartása és koordinálása a keretirányelv bevezetésével kapcsolatban létrehozott EK és a Duna vízgyűjtő szintű testületeivel, ajánlások kidolgozása a vízgazdálkodásban illetékes kormány és közösségi szintű főhatóságoknak, illetve Duna vízgyűjtő szintű testületeinek.
- **Országos Vízgyűjtő Gazdálkodási Bizottság és Titkársága:** tárcaközi jellegű szervezet, mely a keretirányelv hazai bevezetéséhez szükséges munkaprogramokat és egyéb munkaanyagokat dolgozza ki.
- **(Rész)Vízgyűjtő Gazdálkodási Bizottságok:** Duna, Tisza, Dráva, Balaton és titkárságaik.¹

További átalakítást kíván a – fent említett – üzemeltetői kör jelenleg „pazarló” termelési módszere. Ennek az eljárásnak a közművagyonok korlátozottan forgalomképes tétele vetne véget, és pozitív hatásait – a privatizációban rejlő versenyhelyzetnek köszönhetően – elsősorban a lakossági és az állami költségvetés érezhetné. Az EU számos tagállamában mutatkozik példa arra², hogy az érdekeltégi alapon történő üzemeltetés hatékonyabb működést és jelentős költségmegtakarítást eredményezhet.

Az intézményrendszer mielőbbi átalakítása mellett szól, hogy a koncentráltabb, csökkenő bürokráciával működő szervezeti rendszer jelentősen megkönnyítheti az EU intézményrendszeréhez történő alkalmazkodást, hosszabb távon számottevő költségmegtakarításra lehet szert tenni és hatékonyabban valósítható meg a vízgyűjtő gazdálkodási terv is.

2.4. A vízvédelem és -tisztítás anyagi vonzatai

Jelenleg a nemzeti termék 1,7%-át fordítjuk környezetvédelmi fejlesztésekre. A vízgazdálkodási fejlesztések költségei 2001-2015 között közel 2400 Mrd Ft-ot tesznek ki, melyek forrását és területi eloszlását szemlélteti a 3. táblázat. Az adatok szerint hazánknak a vízgazdálkodás fejlesztés költségviselésében 92,8%-kal kell részt vállalnia, míg a nemzetközi források a fejlesztések csupán 7,2%-ban jelennek meg.³ A vízgazdálkodási koncepció rentábilis megvalósításának érdekében célszerű a jelenlegi pénzügyi, gazdasági eszközöknél is módosításokat véghezvinni:

¹ KöViM [2001] p. 37.

² Részletesebben lásd a következő fejezetet.

³ Természetesen, ez az arány az ivóvízminőség védelem és a szennyvízelvezetés, -tisztítás területén magasabb, előbbinél 14,6%-os, utóbbinál közel 18%-os hozzájárulást jelent.

3. táblázat
A vízgazdálkodási fejlesztések tervezett finanszírozása 2001-2015 (Mrd Ft)¹

	Állami támogatás (központi költségvetés)	Nemzetközi	Saját forrás (gazdálkodók + önkormányzat)	Összesen
Vízkérelhárítás összesen	864,0	0	408,8	1272,8
Vízminőség-védelem összesen	45,9	0	0	45,9
Vízkezelés-gazdálkodás	10,4	0	0	10,4
Vízbázis-védelem KöViM	8,9	0	0	9,0
Ivóvízminőség javítás	95,6	28,1	67,5	191,3
Szennyvízelvezetés, tisztítás	302,5	136,1	317,6	756,2
Összesen	1327,3	164,2	793,9	2285,6

- Az állami dotálás bármely formája (közvetlen: ártámogatás, közvetett: adókedvezmény korszerű közműpótlásra, kedvezményes kamatozású kölcsönök) mellett fokozottan növelni kell a helyi, közcélú vízi létesítmények érdekeltségi alapon történő működtetését, melynek eszköze lehet a *privatizáció*.
- A vízgazdálkodási szolgáltatások területén *versenyhelyzetnek* kell kialakulnia a szolgáltatás területén a szakképzett üzemeltetők között a minőség biztosítása és a fogyasztói díjak mérsékelt szinten tartása érdekében. (Jó példaként szolgál a francia módszer, ahol a franchise elvei alapján meghatározott időre pályázatot hirdetnek az üzemeltetésre, amellyel, hogy a kiépített infrastruktúra a jelenlegi szolgáltató tulajdonában marad.)
- A vízár megállapítása a jövőben nem alapulhat a szorosan vett üzemelési költségekre, hanem abban a készlethasználati, a természeti erőforrás-kimerítési és kárelhárítási költségekre, illetve a *környezetterhelési díjnak* is meg kell jelennie.
- A célok megvalósításához – a belföldi forrásokon kívül – gyorsítani szükséges a *külföldi szervezetek és pénzintézetek részéről ajánlott hitelek igénybe vételét*, valamint az *EU támogatási*² lehetőségeinek hatékony kihasználását. Ehhez természetesen nekünk is biztosítani kell fogadóképességünket, ki kell építeni a megfelelő intézményi struktúrát és a szakmai háttérrel.

¹ Forrás: KöViM (2001) p. 39.

² **Pénzügyi támogatás:** *PHARE 2000* (évi 96 M EUR jogharmonizációra, intézményfejlesztésre, területfejlesztésre), *ISPA* (évi 44 M EUR a környezetvédelemre), *LIFE* (kb. 3 M EUR környezet- és természetvédelemre, illetve technikai segítségnyújtásra harmadik országoknak a környezetvédelem adminisztratív szervezetének létrehozásában). **Oktatás, K+F:** *European Thematic Network for Education on Environment-Water* és *Eurowaterman-projekt* (az EU új vízgazdálkodási politikájának bevezetése több mint 200 vízgazdálkodási oktatóval foglalkozó tanszékek együttműködésével); *Global Water Partnership* (szakmai fórum, mely során európai és magyar szakértők dolgoznak a keretirányelv átvételét elősegítő projekteken). Forrás: VITUKI (2001), Dr. Ijjas István: Az Európai Unió Vízgazdálkodása.

3. MILYEN PÉLDÁT MUTATNAK AZ UNIÓ TAGÁLLAMAI?

Érdeemesnek tartom – egy rövid kitekintést keretében – megismerni az Unió egyes tagállamainak a vízgazdálkodásukban érdekes, számunkra (intő) például szolgáló, esetleg hasznosítható jelenségeit.¹ Hol tartanak ők az EU normatívák érvényesítésében, milyen példát mutatnak nekünk?

Ausztria etalonnak számít a vízminőség védelem és a vízkészlet gazdálkodás területén. Ebben az – Európa vízben leggazdagabb – országában a közműolló alig ismert, a szennyvízcsatorna hálózatot szinte teljesen rákötötték a szennyvíztisztító telepekre, a szennyvíztisztítás 97%-a már ma megkapja a másodfokú, biológiai tisztítást. A városok önálló települési közműlétesítményeket alakítottak ki, amelyeket a központi költségvetésüktől elválasztottak, így a tőke mindig a város kezében marad.

Dániában a vízellátás 98%-át vízadó rétegekből fedezik, melyek csupán 1%-ánál mutatható ki 50 mg/l-t meghaladó nitrátmennyiség. A lakosság 93%-a szennyvíztisztító telepre van kötve, melyeket a mintegy 1900 kommunális – az önkormányzatoktól független – vállalat irányít. A vízellátásnál nincsenek magánvállalatok, mivel a természeti erőforrásokból tilos profitot húzni. Dánia számít Európa szennyvíztisztítás szempontjából a legelőrehaladottabb országának, ma a dán Krüger cég rendelkezik a biológiai nitrogén és foszformentesítésre vonatkozó nemzetközi szabadalmak nagy részével.

Franciaországban figyelemreméltó az ivóvíz-szolgáltatás és szennyvízkezelés területén kialakult szervezeti felépítés. Itt a magáncsoportok a hatóságoknak megbecsült partnereivé váltak a vízellátásra, a tisztító telepek és növekvő mértékben a szennyvízelvezető hálózatok üzemeltetésére. Hosszú koncentrációs és újracsoportosulási folyamat eredményeként ma már csak négy vízellátó vállalat maradt.

Görögország jelentős beruházási ráfordítások árán az 1950-es évek kevesebb, mint 30%-os lakossági közmű-ellátottsági arányáról 1990-re a 90%-ot meghaladó szintre jutott el. A szennyvízelvezetés lassabban fejlődött, mint az ivóvízellátás. Leszámítva a nagyobb városokat, ahol majdnem az egész lakosság rá van kötve a szennyvízcsatorna-hálózatra országos szinten a lakosság közel 60%-a nem rendelkezik közcatorna hálózattal, és emésztőgödöröket használ. Görögország esetében jelentős volt az ágazat beruházásaihoz nyújtott uniós hozzájárulás: az 1993-ban létrehozott Kohéziós Alap környezetvédelmi projektekre az országnak mintegy 15 milliárd ECU-t folyósított, amelynek 93%-át szennyvíztisztító telepek építésére fordították.

Hollandia vízügyi szempontból a kontinens „legek” országa. Európa „legalul” fekvő országa, jelentősen függ a felső folyásnál elhelyezkedő szomszédaitól, ezért

---

¹ Az országok kiválasztása során törekedtem arra, hogy példaként szolgáljanak mind az etalonok mind a hazánk hasonló fejlettségi szintjén álló országok vízgazdálkodásai. Forrás: VITUKI [2001b].

vízügyi politikája szükségszerűen nemzetközi jellegű¹. Hollandia használja a világon a legtöbb (mű)trágyát és gyomirtót, mely felszíni és felszín alatti vizeit rendkívüli mértékben szennyezi. A vízellátás itt a legkoncentráltabb: míg 1950-ben 2600 társulat volt jelen, 1995-ben már csak 37 vízmű működött és a jövőben várhatóan számuk meggyenként nem fogja meghaladni a kettőt. A hollandok csaknem valamennyien be vannak kötve a szennyvízelvezető hálózatba, ami a magas nép-sűrűségekre való tekintettel igen figyelemreméltó. Ebben az országban az előtések elleni kollektív védekezés miatt a felszíni és felszín alatti vizek kisajátíthatóak.

Portugáliában a jelentős beruházási ráfordításokkal Portugáliában az 1990. évi nem egészen 50%-os lakossági közműellátottság szint 1995-re 77%-ra nőtt. A szennyvízhálózatokra való bekötés aránya 1976-ban még csak 33,5%-os volt, 1995-ben ez arány már elérte a 60%-ot. A szennyvíztelep állomány növekedése még látványosabb. Míg 1976-ban a lakosság csupán 1%-át szolgálták ki, 1990-ben ez az arány már 30%-os volt. A beruházások nagyon gyors felfutása részben az 1985-ös környezetvédelmi törvényeknek, részben pedig az országnak az Európai Közösséghez való 1986-os csatlakozásnak köszönhető.

Spanyolországban vannak Európában számban és kapacitásban legnagyobb tározómedencéi (800 db, 44 milliárd m³); erre az országot a csapadék nagyfokú változatossága kényszerítette. A spanyol lakások 1968-ban csak 66%-a volt a közműhálózatokra kötve, jelenleg teljes körű a rákötés. A szennyvíztisztítás területén vannak jelentősebb hiányosságok: a 2000 lakosúnál nagyobb települések alig 12%-ának van tisztító műve.

4. A BALATON KIEMELT ÜDÜLŐKÖRZET SZENNYVÍZELVEZETÉSE ÉS -TISZTÍTÁSA (ESETTANULMÁNY)

Az esettanulmány elsődleges célja, a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet szennyvízelvezetésének és -tisztításának fejlesztésére egy ISPA pályázat hasznosítása. A tanulmány azokat az információkat tartalmazza, amelyek segíthetnek egy ISPA támogatás elnyerésében.² (Terjedelmi kötöttség miatt az itt közölt tanulmány nem teljes, a lényegi megállapításokat viszont tartalmazza.)

4.1. Előzmények, célkitűzések

A Balaton üdülőkörzetére regionális rendezési terv 1979-ben történt jóváhagyásától kezdve létezik. 1983-ban a VIZITERV összeállította a Balaton térség regionális szennyvízelvezetési és kezelési koncepcióját (2003/1983.(III. 3.) – a Ba-

---

¹ Magyarországon is a felszíni vizek 94%-a külföldi eredetű.

² Köszönettel tartozom a K+K Környezetgazdálkodási és Közmuftervező Kft., valamint a Dunántúli Regionális Vízmű Vállalat mérnökeinek, akik a tanulmány összeállításában szakmai ismeretükkel és tanácsadásukkal segítettek.

laton körüli településeket hét régióra osztva –, melynek segítségével felgyorsulhatott a térségi szennyvízelvezető és-tisztító rendszerek kiépítése.

A 2100/1995. (IV. 12.) Korm. határozat 2010-ig irányozta elő a Balatoni Vízgazdálkodási Fejlesztés Program feladatait, melyet később a 2035/2001. (II. 23.) sz. Korm. határozat az EU követelményeivel összhangban módosított. Ez a határozat – többek között – elrendeli, hogy a partközeli településeken és a vízgyűjtő városokban el kell érni 95%-os csatornázottsági szintet, a vízgyűjtő terület egyéb településeinél -1000 lakos felett – a csatornázottságot 60%-ra kell kiépíteni, valamint, hogy a Balatonba közvetlenül bevezetett tisztított szennyvizek összes foszfor-tartalmát nem haladhatja meg a 0,5 mg/l értéket. Ez utóbbi feladatot keretirányelvnek megfelelően hozott 240/2000 (XII. 23.) sz. az eutrofizáció szempontjából érzékeny minősített területek szigorúbb vízminőségi szabályozásáról szóló kormányrendelet is megerősíti.

4.2. A közvetlen Balaton parti települések szennyvízkezelésének helyzete

A tanulmány terjedelmi kötöttségek miatt az egyes régiók fejlesztési feladatainak részleteit nem fejtheti ki. Ezt a részt ezért a 4. táblázat helyettesíti, mely egyrészt a jelenlegi, másrészt a 2010-ig megvalósítani kívánt közműfejlesztéseket ismerteti. A számok mögé tekintve célszerű kiemelni, hogy a BKÜ területén 146 település található – amelyből 41 közvetlen part menti, a többi 105 pedig háttértelepülés –, állandó lakosainak száma 120 643 fő.

A BKÜ területén a csatornázottság meghaladja a 60%-ot, mely főként a nagyobb településekre jellemző. Jelenleg folyamatban van a kisebb települések csatornázása.¹ A meglévő összes csatornahálózathoz mintegy 450 km-nyi csatornahálózat építéssel lehet biztosítani, hogy a távlati csúcsidőszakban jelentkező 116 122 m³/nap szennyvíz mennyiséget a megfelelő kapacitásra bővített szennyvíztisztító művekre lehessen vezetni. Az előzetes felmérések alapján előreláthatóan (tekintettel a közel 100%-os vízellátásra) ezen kiépítésre kerülő közműrendszeren keresztül már megvalósítható a kormányhatározatokban is rögzített 95%-os csatornázottsági szint.

4.3. A fejlesztésekhez szükséges pénzügyi források

A költségek táblázatos formában, régiókénti és ütemkénti bontásban kerültek részletezésre. A szennyvízelvezetés és -tisztítás még kiépítendő műveinek költségein kívül az egyes régióknál az iszapkezelési koncepció komposztálós elhelyezésének költségei is szerepelnek, az elhelyezési területek megvételének költségei nélkül.

---

¹ Nagyságrendi becslésként, a közvetlen Balaton parti településeken keletkező, és nem a közcsatornába vezetett szennyvizek 5%-a tekinthető tisztítatlan szennyvíznek és a Balaton közvetlenül szennyező szennyvízmennyiségnek.

5. táblázat
Balaton térség szennyvízelvezetése és -tisztítása: költségösszefoglaló
(adatok ezer Ft-ban, 2000. évi árszinten)

Régiók megnevezése	I. ütem (2003. XII-ig.)	Távlat (2010. XII-ig)
I. régió összesen	579 000	184 000
II. régió összesen	226 000	620 000
III. régió összesen	197 000	767 000
IV. régió összesen	720 000	380 000
V. régió összesen	1 002 500	716 700
VI. régió összesen	2 286 000	786 000
VII. régió összesen	197 810	356 530
Régiók összesen	5 208 310	3 810 230
Mindösszesen	9 018 540 Ft (37,5 millió euró) ¹	

A táblázatban szereplő fejlesztési összegek kimondottan az állami célcsoportos beruházásban kiépítendő szennyvízelvezető és szennyvíztisztító kapacitás pénzügyi forrásigényre vonatkoznak. A belterületi, csatornázatlan települések kiépítése ennek az összegnek a többszörösét teszi ki.

A táblázatban szereplő 9,02 milliárd forint beruházási költségirányzat megtérülési ideje:

$$T = \frac{\text{Beruházási költségirányzat}}{\text{összes turista} \times 10 \text{ vendégéjszaka} \times \text{napi kiadás}}$$

Ezt a gondolatmenetet követve, többéves átlagokban számolva:

$$T = \frac{9,6 \text{ Mrd Ft}}{350\,000 \text{ fő} \times 10 \text{ nap/fő} \times 5000 \text{ Ft/fő/nap}} = 5,1 \text{ év!}^2$$

A teljes Balaton Kiemelt Üdülőkörzet közműállapot megoldására, fejlesztésére fordított 9 Mrd forintos beruházási összeg a fentiek alapján öt év alatt megtérül.

Természetesen a térségre jellemző, hogy minden ágazat (szállodaipar, áruházak, útépitések, termálfürdő stb.) jelentős fejlesztéseket fordít az üdülőkörzet infrastrukturális, idegenforgalmi fejlesztésére (állami vagy saját források felhasználásával), így a megtérülési időszámítás ezen fejlesztések nélkül értendő.

¹ Ennél a számításnál átlaggal számolva, vagyis 1 EUR = 240 Ft.

² Az 5000 Ft/fő/nap a vendégkör átlagos költségeiből képződő adóforint, melynek eredménye megközelítő becslés, valós értéke a szezoni idegenforgalmi kihasználtság függvénye.

ZÁRÓGONDOLATOK

A víz megfelelő minőségének és mennyiségének fennállása mindannyiunk lételem kérdése. A vízminőség védelem területén jelentkező feladatokat akkor is meg kellene oldanunk, ha nem csatlakoznánk az EU-hoz, hiszen egyrészt a tiszta víz megilleti állampolgárainkat, másrészt az ország infrastrukturális kiépítettsége¹ is kedvezőbb képen tűnhet fel a külföldi tőke előtt.

Csatlakozási törekvésünket az EU a vízminőség védelem területén is nagymértékben honorálja (pénzügyi és szakmai támogatással), és egyben hozzájárul a tiszta víz iránti igény fokozottabb mértékű biztosításához is. Feladataink megoldására a jelenlegi helyzetünk adottságai kedvezőek, melyek ki nem használásával elveszítethetjük lehetőségeinket és az EU bizalmát is.

Hazánk vízminőség védelem területén elért eredményei figyelemreméltóak, és egyben megfelelő alapot biztosítanak az EU által megkívánt integrált vízgazdálkodás, és fenntartható fejlődés érvényesítéséhez.

A rendkívül szigorú vízminőségi határértékeknek megfelelő, monitoring rendszer alkalmazó tagországok felismerték, hogy a gazdaságuk és társadalmuk fejlődéséhez a tiszta, rendezett és egészséges környezet alapvetően nemcsak igényként jelentkezik, hanem az ahhoz közvetlenül hozzá is járul.

A vízminőség fejlesztésre fordított beruházások az állam számára is kifizetődőek: a turizmus, mint ágazat 2001-es árszinten az ország GDP-nek egytizedét, mintegy 4,4 Mrd EUR-t „állított elő. Ez az összeg megegyezik az országunknak az energiahordozók beszerzésére fordított éves összegével. Az ágazat tehát önmagában képes „kitermelni” az ország energiahordozók vásárlásra fordított költségeit.

A Balaton vízminőségének javulásához – a vízügyi fejlesztéseken túl – terhelésének csökkentésével is jelentős mértékben hozzá lehet – és kell is – járulni: így a tömegturizmus szezonálisának időbeni meghosszabbítása a tótól távolabbra eső települések turizmusfejlesztésével és a minőségi szolgáltatások (pl. konferencia- és gyógyturizmus, golfpályák, négycsillagos szállodák) biztosításával érhető el.²

Magyarország jövőbeni – az EU Keretirányelvében szereplő elvárásokat megvalósítani képes – vízgazdálkodási politikájának szakmailag jól felkészült, az Unió jogrendszerét alaposan ismerő szakemberekre van szüksége, akik nemcsak létrehozói, hanem működtetői is lesznek azoknak a vívmányoknak, amelyekért olyan sokat áldozunk.

---

¹ Az OECD 1997-es felmérése szerint 21 országa közül Magyarországon volt a legalacsonyabb a csatornázás szintje és legnyitottabb a közműháló.

² Gazdasági Minisztérium Széchenyi-terv Turizmusfejlesztési Programja 2002-ben a Balaton-régióknak 4,8 milliárd forint vissza nem térítendő támogatást nyújt.

IRODALOM

- BÁNDI GYULA (1995): Környezetvédelmi kézikönyv, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1995, Budapest
- BOTOND GYÖRGY (2001): A felszíni vizekbe bebocsátott egyes veszélyes anyagok bebocsátási feltételeiről szóló irányelv (76/464/EGK) és annak hazai jogrendbe való tervezett beillesztése, Környezetvédelmi Minisztérium, Budapest
- CZIBOR VALÉRIA (2002): A tiszta víz titka, Üzleti Hét, VII. évf. 2002, január 28, p. 12
- Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000: establishing a framework for Community action in the field of water policy: Official Journal of the European Communities, 22. 12. 2000.
- DRV. Rt. (2001): Szennyvízelvezetés és szennyvíztisztítás a Balaton térségben, Siófok.
- GAZDAG IBOLYA (2001): A hazai szennyvízelvezetés és –tisztítás helyzete az uniós elvárások tükrében, Mérnök Újság, VIII. évfolyam, 2001. július 1. p. 22.
- K+K Osztrák-Magyar Környezetgazdálkodási és Közműtervező Kft (2001): Balaton térség regionális szennyvízelvezetése és tisztítása, Budapest.
- Közlekedési és Vízügyi Minisztérium(KöViM) (2001): A vízgazdálkodás országos koncepciója 2000-2015, Budapest.
- SOMLYÓDY LÁSZLÓ (2000): A hazai vízgazdálkodás stratégiai kérdései Magyar Tudományos Akadémia Vízgazdálkodási Tudományos Kutatócsoportja
- SZABÓ GÁBOR (2001a): Stockholmi vízkonferencia, Forráshiány HVG XXIII: évf. 34. szám 2001. augusztus 25. p. 29.
- SZABÓ GÁBOR (2001b): EU-csatlakozási tárgyalások a környezetvédelemről, Tisztuló levegő HVG XXIII: évf. 23. szám 2001. június 9. p. 109-111.
- VITUKI (2001a): Az Európai Unió irányelvei és a csatlakozásból adódó feladatok (víz és környezetvédelem), Szakapparátusi tanfolyam Budapest.
- VITUKI (2001b) Direktívák CD-tár: Az Európai Unió irányelvei és a csatlakozásból adódó feladatok (víz és környezetvédelem), Szakapparátusi tanfolyam Budapest.

BALÁZSY LAURA MÁRTA¹

MAGYARORSZÁG, AHOGY A JAPÁN BEFEKTETŐK LÁTJÁK

1. BEVEZETÉS

Japán az Európai Unió egyik legfontosabb külkereskedelmi partnere. (Az Unió importjának tekintetében a második, az exportot tekintve pedig harmadadik helyen áll Japán.) Magyarország napjainkban az uniós csatlakozás küszöbére érkezett, ezért a mi szempontunkból is fokozottan felértékelődnek a szigetország és hazánk közti gazdasági kapcsolatok, a külkereskedelem és a közvetlen tőkebefektetések terén egyaránt.

1.1. Japán-magyar kapcsolatok

A II. világháborút követően a hidegháború hatásának következtében egy ideig elhidegült a diplomáciai kapcsolat Magyarország és Japán között. A diplomáciai kapcsolatok 1959 augusztusában éledtek újra, amikor a két ország közti kapcsolatok helyreállításának elismeréséről szóló hivatalos dokumentumok gazdát cseréltek. 1960-ban mindkét országban létrehozták a másik ország diplomáciai képviselőjét, 1964 júniusában pedig ezek az intézmények nagykövetségi szintre emel-

---

¹ A szerző a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Kar Külgazdasági Szak levelező tagozatán (Export-import menedzsment szakirány) 2002-ben végzett hallgató. A cikk szakdolgozatának átdolgozott anyaga. A szakdolgozat konzulensei voltak: dr. Székács Anna főiskolai docens (BGF, KKKF Keleti Nyelvek Tankszék) és Ormándy Zsolt menedzser (JETRO Budapest).

kedtek. Amióta Magyarország gazdasága piacgazdasággá fejlődött, Japán egyre bővíti az országnak nyújtott segítséget, a két ország közti kétoldalú kapcsolatok pedig előrehaladást mutatnak.

1991 óta a Magyarországra irányuló japán export meghaladja az import mennyiségét. 1999-ben Japán kereskedelmi többlete elérte a 350 M USD-t Magyarországgal szemben. A főbb japán exporttermékek a vegyi termékek, gépek és berendezések; a főbb importtermékek pedig gépek, feldolgozott vegyi termékek és élelmiszerek.

A Magyarországra áramló japán tőke állománya 1999 márciusáig bezárólag mintegy 62,8 Mrd JPY, ez körülbelül 3/4 részét teszi ki az összes közép- és kelet-európai országba áramló japán tőkének. A japán befektetések főbb ágazatai a gyártóágazatok, különösen a gépjármű-összeszerelés, valamint a háztartási és szórakoztató elektronikai termékek alkatrészgyártása és összeszerelése.

Japán technikai segítséget nyújt, hogy előmozdítsa a magyarországi demokratizálódást és a piacgazdaságot, ezért japán vállalatvezetési, környezetvédelmi stb. szakértőket küld az országba.¹

Magyarország súlya a japán kereskedelemben meglehetősen csekély, és bár ezt jóval meghaladja a Magyarországra érkező japán import mennyisége, országunk nem áll túlzottan előkelő helyen a japán export célpiacok ranglistáján. Mindezek alapján azt kell mondanunk, hogy a külkereskedelem területén közvetlenül (és ez lényeges) nem nagyon erős szálak fűzik egymáshoz a két országot. A 2001. év adatait az 1. táblázat tartalmazza.

„A kapcsolatok súlypontja egyre inkább áthelyeződik a működő tőkére. 2000. év eleji kimutatások szerint a japán beruházások értéke megközelíti a 900 M USD-t, ami a kelet-közép-európai régió japán investícióinak a háromnegyede ugyan, de a Magyarországra érkezett összes működő tőkének mindössze 4%-a. Mindemellet a japán cégek többsége zöldmezős beruházásokat valósít meg, és termelésüket szinte teljes egészében exportálják.”²

„Az országba áramló FDI segít fokozatosan bezárni a Kelet és Nyugat közt tángó rést.”³ Igaz ugyan, hogy Japán csupán a 9-10. helyet képviseli a Magyarországra áramló külföldi tőke országonként való megoszlásában, (az FDI állományát tekintve pedig hetedik legnagyobb befektető ország a maga 4%-os részesedésével), ugyanakkor Magyarország gazdaságának a mai szintre való felfejlődésében igen komoly szerepe volt Japánnak, elsősorban a hazánkba érkező zöldmezős beruházásoknak. (Ebben a viszonylatban Japán már jóval előkelőbb, kb. 3. helyet képvisel.) Mint tudjuk, a zöldmezős beruházások sokkal pozitívabban érintik a gazdaság fejlődését a tekintetben, hogy új munkahelyeket teremtenek (a privatizációval sokszor együtt járó tömeges elbocsátásokkal szemben), illetve azzal, hogy egyfajta termelési platformot biztosítanak az Európai Unió országaiba irányuló exportcikk számára.

---

¹ Saeki [2001], p. 25).

² Wild [2000], p. 79.

³ Morita [2000a], p. 14.

1. táblázat
A Japán-Magyarország közötti külkereskedelmi termékforgalom
áruszerkezete, 2001.01-12. hó¹

	Magyar kivitel		Magyar behozatal		Egyenleg
	2001	2001/2000	2001	2001/2000	2001
	M USD	%	M USD	%	M USD
II. Nyersanyagok (2+4)	12,5	111,1	1,1	112,8	11,3
III. Energiahordozók (3)	-	-	0,1	131,8	-0,1
IV. Feldolgozott termékek (5+6+8+9)	50,1	97,8	284,3	112,2	-234,2
V. Gépek, gépi berendezések (7)	41,2	73,1	1 269,7	87,8	-1 228,6
JAPÁN összesen	172,8	108,4	1 555,3	91,4	-1 382,6
Magyarország termékforgalma összesen	30 497,8	108,6	33 681,9	105,0	-3 184,1
	2000	2001	2000	2001	
Országgrangsor	25	25	5	6	

Magyarország egyre ismertebbé vált a japán üzletemberek körében az elmúlt évek során. Mielőtt egy japán vállalat befektet egy országba, a hivatalosan elérhető információkon túl nem formális csatornákon keresztül is szerez információkat, amelyek jelentős mértékben befolyásolják végső döntését (a japán karakterből adódóan sokkal jelentősebb mértékben, mint bármely más ország esetében). Ezen informális csatornák közé tartozik az országban már jelenlévő többi japán vállalat japán vezetőinek kikérdezése tapasztalataikról, kialakult véleményükről. Nem mellékes tehát, hogy hogyan látja a japán befektető Magyarországot mielőtt idejön, milyen reményekkel jön országunkba, mit talál itt, mennyire elégedett a befektető az itteni körülményekkel, az itteni partnerekkel. Jelen munkámban ezekre a kérdésekre szeretnék választ adni.

1.2. Japán befektetések Magyarországon

„Ott, ahol a természeti erőforrások is igen korlátozott mennyiségben állnak rendelkezésre és a belső tőke mennyisége sem elégséges, a tőkefelhalmozáshoz vezető egyetlen út a külföldi tőke importálása. A külföldi stratégiai befektetők kikövezhetik az utat egy nemzetgazdaságban megvalósuló eredeti tőkefelhalmo-

¹ Forrás: GM honlapja: www.gkm.hu.

zása számára. Azonban nem minden ország támaszkodhat az importált tőkére, hiszen a befektetések helyszínének megválasztása nem az adott ország, hanem az adott befektető döntésén múlik.

Magyarország elég szerencsés ebből a szempontból: sikeresen vonzotta mind a mai napig a külföldi tőkét, és ezzel megfelelő mennyiségű tőkét halmozott fel a nemzetgazdaságban – részben az állami vállalatok stratégiai befektetőknek való értékesítésével, részben pedig zöldmezős beruházások ösztönzésével.”¹

A JETRO Budapest nyilvántartása szerint 2000 végén:

- A teljes japán befektetés-állomány 934 M EUR, részesedése a Magyarországra érkező összes befektetésben: 4%.
- Japán érdekeltségű cégek száma: 97.
- Ezek bontása a tevékenység, a foglalkoztatottak száma, a befektetés értéke és hányada szerint a 2. és a 3. táblázatban található.
- A japán vállalatok közel fele vidéken működik, ezek túlnyomó többsége gyártó vállalat.

2. táblázat

A magyarországi japán befektetések megoszlása a tevékenység szerint²

Tevékenység	Vállalatok száma	Foglalkoztatottak száma	Befektetett tőke (M EUR)	Részarány (%)
Gyártó vállalat	33	8896	862	92
Kereskedelmi / pénzügyi	28	1691	54	6
Képviselő	19	650	0	0
Egyéb	17	90	18	2
Összesen	97	11327	934	100

3. táblázat

A magyarországi japán befektetések évenkénti megoszlása³

Év	M EUR	Cégek száma	M EUR/cég
1996-ig	637	56	11,4
1997	156	12	13,0
1998	83	9	9,2
1999	50	8	6,3
2000	8	12	0,7
Összesen	934	97	-

¹ Morita [1998], p. 14.

² Forrás: JETRO 7: 2001.

³ Forrás: JETRO 7: 2001.

Egy másik szemszögből vizsgálva (a japán gyártó vállalatok számának alakulása egyéb kelet-közép-európai országokkal való összehasonlításban) az adatokat, a 4. táblázatban látható eredményeket kapjuk.

4. táblázat

A japán gyártó vállalatok számának alakulása Kelet-Közép-Európában¹

Ország Év (december végén)	Lengyel- ország	Cseh Köztár- saság	Szlovákia	Magyar- ország	Románia	Összesen
1987	-	-	-	1	-	1
1988	-	-	-	1	-	1
1989	-	-	-	1	-	1
1990	-	-	-	2	-	2
1991	-	1	-	5	-	6
1992	-	3	-	5	-	8
1993	1	4	-	7	1	13
1994	1	4	1	9	1	16
1995	3	5	1	10	1	20
1996	4	6	3	11	2	26
1997	6	9	4	15	2	36
1998	8	9	5	19	3	44
1999	10	11	5	24	3	53
2000	11	17	7	32	3	70

A 90-es évek első felében Magyarországra érkezett a külföldi közvetlen tőkebefektetések túlnyomó része, mert Magyarországnak nem voltak előítéletei az FDI-vel kapcsolatban. A mi sikereinken felbuzdulva aztán a lengyel és a cseh kormány is változtatott a hozzáállásán, és a külföldi tőke számára kedvezőbb politikát kezdett folytatni.²

Az iméntiek is alátámasztják azt a tényt, hogy Magyarország hosszú időn át a térség legfontosabb befektetési célpontja volt a japán gyártóvállalatok számára. Az utóbbi néhány évben azonban hazánk veszíteni látszik vonzerejéből (pl. a Toyota-Peugeot végül másik ország mellett döntött). Vajon mi lehet az oka annak, hogy nem egy jelentős befektető végül egy másik kelet-közép-európai országot választott befektetése helyszínéül? Hogyan tudnánk javítani Magyarország külső (elsősorban a japán tőkebefektetők általi) megítélésén?

¹ Forrás: 17th Survey on Japanese Manufacturing Affiliates in Europe/Turkey, 2. o.

² Morita [2000].

Hogyan látja ezt a JETRO Budapest vezérigazgatója?¹

„1996-1997-ig egyértelműen az első helyet foglalta el Magyarország a térségbe érkező japán befektetések tekintetében, 1998 óta azonban egyre élénkülő érdeklődés figyelhető meg a Cseh Köztársaság és Lengyelország irányába. Ennek hátterében a következő tényezők fedezhetőek fel: A Cseh Köztársaságban 1998-tól befektetés-ösztönző intézkedéseket vezettek be, amelyek – különösen a kis- és középvállalatok esetében – a magyarországiaknál kedvezőbbek. Ezenkívül a munkaerő-ellátottság tekintetében is kedvezőbbek a körülmények. Lengyelország esetében a 38 millió főt számláló hatalmas piac az, ami lehetővé teszi az ott gyártott termékek nagy részének a belpiacokon való értékesítését.

Úgy gondolom, Magyarország egyértelműen az ösztönzők és a megfelelő számú munkaerő rendelkezésre állásában marad el a másik két ország mögött. Az országba befektetni szándékozó japán cégek vezetői a befektetést megelőzően rendszerint eljönnek, hogy megkérdezzék a már jelenlévő, működő japán befektetőket azok problémáiról. A válasz többnyire a megfelelő munkaerő hiánya. Ez is további két részre bontható. Az indulásnál nehéz jó vezető réteget találni, nagyon magas a bérigényük. Másrészt pedig ha beindul a termelés, elég hamar megnő a dolgozók hiányzási aránya, könnyen kilépnek.

Próbáljuk megjósolni, hogy milyen lesz az elkövetkező néhány év japán befektetések általános tendenciája: pár évig még biztosan számíthatunk japán befektetésekre az országban. Ez az állításom három tényezővel indokolható:

- A japán vállalatok egyre inkább felismerik a közép-európai feltörekvő piacokban (akár mint termelési bázisban, akár mint kereskedelmi csomópontokban) rejlő lehetőségeket. Ez a felismerés valamelyest később jelentkezett, mint a nyugat-európai és az amerikai befektetőknél, de ahogyan a piacgazdaságra való áttérés előrehaladt, és az Európai Unióhoz való csatlakozás is elérhető közelségbe került, a kelet-közép-európai térség országainak megítélése is felértékelődött.
- Másrészt számos japán vállalat működik Nagy Britanniában vagy Németországban, de az ottani működési költségek igen magasak. Az ilyen vállalatoknak természetes az a törekvése, hogy növeljék az alacsonyabb működési költségekkel bíró országokból való alkatrész-beszállítás mennyiségét. Az sem példa nélkül álló jelenség, hogy megszüntetik a magas költségekkel járó országban folytatott tevékenységüket, és egy másik országba helyezik át termelési bázisukat.
- A harmadik tényező a japán gépjárműipar szereplőinek jelenléte. A Magyar Suzuki 1992 óta szerel össze gépkocsikat Esztergomban, termelését minden évben növeli. A Toyota 2001 áprilisában kezdte meg az összeszerelést Franciaországban. Ez azt is jelenti, hogy egyre nő azon alkatrészgyártó japán beszállítók száma, akik Európában szeretnének megjeleníteni, és ezen vállalatok nagy többsége Közép-Európa mellett dönt.

Mit tartanak fontosnak a japán vállalatok, mielőtt egy adott országba befektetnek? Természetesen cégenként, tevékenységenként változik a szempontok súlyozása, de általában véve a következőket tartják szem előtt:

- politikai társadalmi stabilitás,
- befektetési ösztönzők,
- infrastrukturális ellátottság (utak, repülőtér, közművek stb.),

¹ Egri ITDH konferencia, 2001. július, Hishiki Kinji.

- humán erőforrás,
- az itt élő japánok életkörülményei,
- beszállítók.

És végül, mit tehetnek az önkormányzatok, hogy japán befektetőket vonzzanak a térségbe? Bár a helyi önkormányzatok lehetőségei korlátozottak, mégis hozzájárulhatnak ők is a befektetés elősegítéséhez.

- Ha a befektetni szándékozó vállalat képviselői a városba érkeznek, fogadják őket a lehető legnagyobb odafigyeléssel. A polgármester vegyen részt a fogadásukon, legalább angol nyelven készüljenek tájékoztató füzetecskék, a látogatást követően is kísérik figyelemmel a történéseket. Összességében, éreztetni kell a japán befektetőkkel, hogy mennyire fontosak.
- Biztosítsák azokat az ösztönzőket, amelyeket csak helyi önkormányzatok adhatnak.
- Ha a befektetők a munkaerő-ellátottság miatt aggódnának, biztosítsák őket, hogy ez az aggodalom felesleges. Készítsenek például olyan anyagokat, amelyek a helyi egyetemek, szakiskolák által képzett munkaerő rendelkezésre állását bizonyítják.”¹

2. AHOGY A JAPÁN ÉRDEKELTSÉGŰ VÁLLALATOK VEZETŐI LÁTJÁK

Nyilvánvalóan valamennyiünkben él valamilyen kép hazánkról, Magyarországról, s a benne élő emberekről. Az országban élő egyes emberek véleménye is igen eltérő lehet, azt pedig már nem is nagyon tudjuk elképzelni, hogy egy olyan távoli ország lakóiban, mint amilyen Japán, vajon milyen kép alakult ki rólunk.

Minden ember természetes törekvése, hogy elnyerje mások tetszését, ilyen vagy olyan szempontból. Ugyanígy igaz lehet ez egy országra is, amely szeretné meggyőzni egy bizonyos ország „működő tőkéjét”, hogy ide érdemes jönnie. Ehhez azonban tudnunk kell, hogy mihez tartjuk magunkat: jelenleg mit gondolnak rólunk, mit kifogásolnak, mivel elégedettek, stb.

Tanulmányom összeállítása érdekében kérdőíves primer kutatást végeztem: 85 kérdésből álló kérdőívet küldtem ki a hazánkban működő összes jelentős japán érdekeltségű vállalatnak, s most az ily módon nyert adathalmaz feldolgozásával kísérek meg egyfajta „japán tükröt tartani” az ország elé, amely remélem, tanulságos lesz mindannyiunk számára.

2.1. *Primer kutatás, a kérdőívek bemutatása*

A téma feldolgozásához kérdőíveket vettem segítségül, amelyeket 87 japán vállalatnál dolgozó 64 japán (70%) és 27 magyar (30%) vezető részére küldtem el japánul, illetve magyarul. Összesen 44 (30 japán [68%] és 14 magyar [32%]) kitöltött kérdőív érkezett vissza és kettő üresen (a vállalatok befektetésében elhanya-

---

¹ JETRO 7: 2001.

golható részt képviselt a japán tőke). Ez több mint a fele az összesen kiküldött kérdőíveknek, ezért az eredmények mindenképp reprezentatívnak tekinthetők.

A kérdőívben szereplő kérdéseket kutatási céloknak megfelelően négy csoportba foglaltam össze:

- 1) Milyen tényezők játszanak (játszottak) fontos szerepet egy japán cég magyarországi befektetésében? (24 kérdés).
- 2) Mennyire elégedettek a japán érdekeltségű vállalatok vezetői jelenlegi működési- és életkörülményeikkel? (20 kérdés).
- 3) Hogyan látják a magyar munkaerőt (és mögötte az embert)? (28 kérdés).
- 4) Mennyire elégedettek a magyar beszállítókkal? (8 kérdés).

A kérdéssorban szereplő tényezőket a szakirodalomban fellelhető könyvekből, tanulmányokból, kiadványokból és folyóiratokból merített információkra alapozva válogattam össze. Az értékelésnél tudatosan 4 fokozati lehetőséget adtam meg, hiszen bármennyire is szép számban érkeztek vissza a kitöltött kérdőívek, a különböző bontások során egy-egy kategóriába kerülő cégek száma meglehetősen alacsony is lehet, ezért túl nagy lett volna a torzítás egy szélesebb skála esetén. Az általam megadott 1-4 skála előnye, hogy az könnyen eldönthető, hogy „inkább igen” vagy „inkább nem” (2, 3), ugyanakkor a szélsőség kimutatására is lehetőséget nyújt (1, 4).

A kérdőív rákérdez ezenfelül a cég tevékenységére, a befektetés évére, a kitöltő személy nemére és korosztályára. Ezek alapján a kitöltőkre és vállalatukra vonatkozó általános adatok a következők:

A válaszadók vállalata közül gyártó:.....	22
kereskedelmi, pénzügyi:.....	10
képviseleti:	4
egyéb:.....	8

5. táblázat

A japán érdekeltségű vállalatok megoszlása magyarországi működésük időtartamát tekintve

Hány éve van Magyarországon?	0-1	2-3	4-5	6-7	8-9	10-11	12-13	több
Vállalatok száma (db)	5	7	11	2	5	10	3	1
Aránya (%)	11,3	15,9	25,0	4,6	11,4	22,7	6,8	2,3

Megjegyzendő, hogy az első négy oszlopban elhelyezkedő 25 vállalat közül 22-nek japán vezetője van, míg a második négy oszlopban lévő 19 vállalatból 11 esetben magyar a vezető. Ezt az a tény is alátámasztja, hogy a japánok fokozatosan, a legalsó szintről kezdve átadják a vezetést a magyaroknak.

Megfigyelhető az is, hogy a felmérés szerint a japán befektetések két nagy hullámban érkeztek az országba: részben a rendszerváltás körül, részben pedig a Bokros-csomag gazdaságot stabilizáló hatásának hírére.

Talán senkinek nem meglepő, hogy a japán vezetésű vállalatoknál egyetlen eset kivételével férfi áll a ranglétra csúcsán. Valamelyest oldódni látszik Japán mélyen gyökerező, híresen erőteljes patriarchizmusa (a japán kormányban az

utóbbi években megjelent a gyengébbik nem egy-két képviselője), de arra még sok-sok évet kell várni, hogy számottevő külföldi befektetések vezetését rájuk bízzák (ha egyáltalán valaha is eljön az az idő).

6. táblázat
Kérdőívem válaszadóinak neme és nemzetisége

	Férfi (fő)	Férfi (%)	Nő (fő)	Nő (%)
Japán	29	96,7	1	3,3
Magyar	12	85,7	2	14,3
Összesen	41	93,2	3	6,8

A válaszadók életkori megoszlását vizsgálva is megfigyelhető némi elmozdulás az ősi japán hagyományoktól. Ma már nem ritka jelenség, hogy egy jelentősebb vállalat vezetését nem a legidősebb, legtapasztaltabb dolgozóra, hanem az arra legmegfelelőbb személyre bízzák. Így fordulhat elő, hogy a felmérésben részt vevő japán vezetők csoportjai közül sem a legidősebbek, hanem a 40-50 évesek kategóriája a legbővebb.

A válaszadó cégek 56,8%-a vidéken, míg 43,2%-a a fővárosban működik. Ez a tény sem meglepő, ha tekintetbe vesszük, hogy a hazánkba települt japán vállalatok döntő része termelő vállalat, és azoknak is elsősorban a vidéki területekre kerül a beruházás, amit a legritkább esetben telepítenek a fővárosba. Hasonlóképpen egy kereskedelmi képviselő működéséhez bőven elegendő egy belvárosi iroda. Az „egyéb” kategóriába japán befektetések esetén többnyire logisztikai, esetleg K+F-fel foglalkozó cégek tartoznak, ezért indokolt a vidék-főváros megoszlása.

7. táblázat
A válaszadók megoszlása elhelyezkedés (vidék – főváros),
valamint tevékenység szerint

	Gyártó	Kereskedelem, pénzügy	Képviselő	Egyéb
Vidék	18	3	0	4
Főváros	3	7	4	4

2.2. A válaszok értékelése

2.2.1. Miért Magyarország?

A kérdőívnek ebben a részében arra a kérdésre próbáltam választ találni, hogy mi volt az, ami a japán befektetőket leginkább vonzotta hazánk felé, melyik tényező milyen mértékben játszott fontos szerepet abban, hogy éppen Magyarországra esett a választásuk, melyik vállalatípus számára mi volt fontos és mi kevésbé, és hogy miként alakult az egyes tényezők súlya az évek során.

A magyarországi befektetésekben súlyuk szerinti sorrendben a következő tényezők játszották a legfontosabb szerepet:

- politikai, társadalmi stabilitás;
- gazdasági stabilitás;
- alacsony munkabérek;
- az ország magas oktatási színvonala;
- az európai exportpiacok közelsége;
- alacsony munkaerőköltség;
- infrastrukturális ellátottság;
- makrogazdasági környezet.

Különböző *vállalattípusokra lebontva* a következőket látjuk:

1) Az eredmény némileg módosul, ha kizárólag *gyártóvállalatokra* szűkítjük a kört:

- alacsony munkaerőköltség;
- alacsony munkabérek;
- európai exportpiacok közelsége;
- gazdasági stabilitás;
- Magyarország oktatási színvonala;
- politikai, társadalmi stabilitás;
- központi kormányzati ösztönzők;
- megfelelő befektetési helyszín (telep, iroda).

Érdeemes megjegyezni, hogy a JETRO legutóbbi, a Kelet-Közép-Európában működő japán gyártóvállalatokra kiterjedő felmérés (2000. november – 2001. január) eredményei is nagyon hasonló képet mutatnak. A felmérésben részt vevő vállalatok 90%-a vallotta azt, hogy a „munkaerő” mint befektetési tényező igen jelentős szerepet játszott az ország kiválasztásában. Közülük többen is a „munkabérek szintje”-t tartották kimondottan fontosnak.¹

Az „alacsony munkaerőköltség” és az „alacsony munkabérek” az én felmérésemben is (megosztottan) a két legelőkelőbb helyet foglalják el.

A JETRO felmérésében az „értékesítési csatornák kiszélesítése” a rangsor második helyén áll, a vállalatok 70%-a említette, hogy elsődleges piacának az Európai Uniót célozza meg.²

Az „európai piacok közelsége” a 3. helyet képviseli az én felmérésem szerint is. Ez egyébként sem meglepő, hiszen a magyarországi piac igen kicsiny, ezért természetes, hogy a befektetőket elsősorban az export lehetősége vonzza az országba, semmint a belső piacon való megjelenés lehetősége.

Emellett a kelet-közép-európai gyártóvállalatok 37,5%-a az „EU-val kötött társulási egyezmény”-t, 31,3%-a „kedvező befektetési ösztönzők”-et, 28,1%-a a „jól fejlett infrastruktúra”-t, 25%-a a „közelgő európai uniós csatlakozás”-t, 12,5% pedig a „beszállítók”-at jelölte meg fontos döntési tényezőként.

Ettől eltérően az én felmérésemben előkelő helyen állnak a következő tényezők: „gazdasági stabilitás” (4.), „Magyarország oktatási színvonala” (5.), „politikai, társadalmi stabilitás” (6.) és „központi kormányzati ösztönzők” (7.)

¹ JETRO 3: 2001.

² JETRO 3: 2001.

Érdekes eredmény, hogy éppen a gyártó vállalatok vezetői kevésbé döntő tényezőnek ítélték a más japán befektetők sikereit, hiszen a japán ember köztudottan szeret utánozni, ellesni dolgokat másoktól, és aztán ugyanazt megcsinálni, csak még jobban. Nem férhet hozzá kétség, hogy inkább csak nem ismerik el ennek a tényezőnek a súlyát, vagy hogy esetleg észre sem vették, hogy milyen nagy hatást gyakorolt rájuk – mindenekelőtt – a Suzuki sikere.

2) A **kereskedelmi/pénzügyi vállalatok** a „politikai, társadalmi stabilitás”-t tartják a legfontosabbnak a befektetési helyszín megválasztását befolyásoló tényezők közül. Érthető, hogy számukra a politikai kockázat mértékének az átlagnál fontosabb szerep jut a működésben.

„Gazdasági stabilitás”, „makrogazdasági tényezők” folytatják a sort, de indokoltan foglalja el a 4. helyet az „infrastrukturális ellátottság” is a vállalatok ezen körében.

Fontos tényező a „jogszabályok átláthatósága” is, hiszen mind a kereskedelmi, mind a pénzügyi tevékenységet számos törvény befolyásolja, és ezek kiismerhetősége fontos kritérium.

Nagyobb szerep jut a „szakképzett munkaerő”-nek és a „magyarországi oktatási színvonal”-nak, mint a gyártó vállalatok esetében.

3) A **képviseleti irodák** a „szakképzett munkaerő”-t, az „infrastrukturális ellátottság”-ot, a „politikai, társadalmi stabilitás”-t és a „gazdasági stabilitás”-t tartják a legfontosabbnak a befektetési helyszín kiválasztásakor. Kevésbé befolyásolja őket döntésükben „a közelgő EU csatlakozás”.

4) Az **„egyéb” kategória** jelentős része logisztikai vállalat, ezzel magyarázható, hogy számukra a politikai, társadalmi és gazdasági stabilizáció játszott a legfontosabb szerepet. Nevezetesen: a szállítmányozási ténykedés szoros kapcsolatban áll a kereskedelemmel, és a terület jó és nyugodt politikai-társadalmi helyzetet, stabilitást kíván meg.

Egyes kiemelt tényezők fontosságának időbeli változása:

- A szakképzett munkaerő mint befektetést befolyásoló tényező eleinte feltűnően nagy súlyt nyomott a latban. Idővel azonban megközelítette a semleges indíték szerepét.
- Az európai piacok közelsége mindig a fontos döntési tényezők közé tartozott. Az idő előrehaladtával (az EU belépéshez közeledve) és az EU-Magyarország kereskedelem fokozatos liberalizációjával azonban szerepe stabil tendenciával felértékelődött.
- A megfelelő információk rendelkezésre állásának döntési súlya az átlagnál mindig is stabilan jobb, az utóbbi időben enyhén javul.
- A központi kormányzati ösztönzők és a jogszabályok átláthatósága fontosságát az utóbbi években kapta.
- A gazdasági stabilitás kezdettől fogva lényeges szempontot képviselt, és időben a súlya tovább nőtt.

A téma japán szakértőjének, MORITA TSUNEO professzornak a „Miért Magyarország?” kérdésre a következő a válasza:

„A 10 milliós magyar belső piac egyáltalán nem vonzó a multinacionális vállalatok számára. Ezért azok, akik Magyarországon fektettek be, nem is veszik számí-

tásba a belső piacot, és csupán export-bázisként tekintenek rá. Magyarországra a következők miatt érkezett a térségen belül a legtöbb befektetés:

- Magyarország hagyományosan barátságosan fogadja a külföldi befektetéseket, és kedvezményekben részesíti azokat.
- A piaci infrastruktúra fejlettebb, mint bármely más rendszerváltó országban.
- Magyarország számára sürgető volt, hogy az állami tulajdon eladásával könnyítsen az ország adósságain.
- A történelem folyamán mindig is szoros kapcsolatban állt Ausztriával és Németországgal, ezért azok otthonosan mozognak az országban.
- Magyarország nem csupán a nyugatra irányuló export bázisa lehet, hanem egy délt és keletet összekötő kereskedelmi csomópont is.
- Magyarország modellként szolgált a többi volt szocialista ország számára.”¹

...
„(Kimondottan a japán befektetőkre szűkítve:)

Számos oka van annak, hogy miért tartják a japánok Magyarországot a legjobb befektetési helyszínnek. Az imént felsoroltak mellett a magyarok elég rugalmas tárgyalópartnerek, ami nagyon fontos üzleti gyakorlat Japánban, emellett itt kevésbé kell tartani a munkaügyi vitáktól, mint például Lengyelországban.

Amit a japán cégek keresnek, az egy jó termelési bázis jó infrastrukturális ellátottsággal, és az igényeikre felelő rugalmas hozzáállással.”²

2.2.2. Mivel elégedett és mivel nem?

Ezzel a kérdéssorral arra próbáltam választ találni, hogy a japán befektetők mennyire elégedettek jelenlegi körülményeikkel, és mely területen vannak még hiányosságaink. Ebben a részben a megelégedettségi mutatókat vetettem elemzés alá. Ezek szerint válaszadóim a következőkkel a legelégedettebbek:

- a magyarok viszonyulása a japánokhoz;
- gazdasági stabilitás;
- politikai, társadalmi stabilitás.

A következő tényezők azonban egyelőre kritikusnak bizonyulnak számukra:

- a magyar adózási rendszer;
- a központi kormányzati ösztönzők;
- a helyi önkormányzati ösztönzők;
- a magyar jogszabályi környezet átláthatósága, követhetősége;
- a magyar beszállítók.

Ha azonban külön vizsgálom a japán és a magyar vezetők által adott válaszokat, némi különbség észlelhető. A három leginkább, illetve legkevésbé elégedettségre okot adó tényező:

Japán vezetők

- elégedettek:

a magyarok viszonyulása a japánokhoz
gazdasági stabilitás
politikai társadalmi stabilitás

Magyar vezetők

- elégedettek:

gazdasági stabilitás
beilleszkedés a magyar társadalomba
pénzügyi környezet

¹ Morita [2000], p. 7-8.

² Morita [2000a], p. 9-10.

- <i>elégedetlenek:</i> adózási rendszer jogszabályi környezet átláthatósága, követhetősége magyar beszállítók	- <i>elégedetlenek:</i> helyi önkormányzati ösztönzők központi önkormányzati ösztönzők adózási rendszer
--	--

Vállalattípusonkénti felbontásban szembevetendő, hogy általánosságban a gyártók a legelégedetlenebbek, míg a képviselői irodák a legelégedettebbek körülményeikkel.

Érdeemes azt is megfigyelni, hogy mely tényezők kaptak kiemelkedően negatív megítélést. A beszállítókra egy későbbi pontban még részletesen kitérek, itt csak annyit jegyeznék meg, hogy nem volt egyetlen olyan japán megkérdezett sem, aki teljesen elégedett volna, ugyanakkor a válaszadók 1/5 része kimondottan elégedetlen ezzel a tényezővel. Ezen a téren mindenképpen tenni kellene valamit.

Vidék-főváros megosztásban a megelégedettségi mutatókat tanulmányozva szembevetlő, hogy összességében a budapesti telephelyű vállalatok elégedettebbek itteni működési körülményeikkel. A budapestiek négy körülményi tényezővel elégedetlenek (a tényezők 20%-kával), a vidéki telephelyű vállalatok ezzel szemben 14 tényezővel (70%-kal).

2.2.3. Kulturális különbségek vagy eltérő munkamorál?

A kérdéssornak minden bizonnyal ez az a része, ahol feltétlenül külön kell tárgyalni a japánok és a magyarok által adott válaszokat. Jelentős kulturális illetve gazdasági fejlődési-fejlettségi különbségeink miatt a magyar munkaerőt egészen másképp láthatja egy magyar vezető, mint egy japán.

A külföldi befektetőknek, különösen a 90-es évek elején, nem volt kimondottan egyszerű a dolguk a magyar munkaerővel. Egészen elementáris dolgokat kellett megtanítaniuk a dolgozóknak, úgymint: hogy ne vigyék haza a cég tulajdonát, ne használják a céges telefont magánbeszélgetésekre, ne folytassanak mellék-munkát a munkahelyen, tartsák tisztán a műhelyeket, ragaszkodjanak a karbantartási szabályokhoz, kezeljék megfelelően a készleteket, tartsák be a szállítási határidőket, próbálják elnyerni a partnerek bizalmát, és így tovább.¹

A helyzet ma már talán nem ilyen vészes, de még így is jócskán van mire odafigyelni.

A kérdőívnek ezt a részét annak tudatában állítottam össze, hogy a magyarok és a japánok között közismerten nagyok a kulturális különbségek, és a munkamorál megítélésében is erősen különböző állásponton vagyunk. Jó, ha tisztában vagyunk a következőkkel:

- Mindkét kultúra nagy hatalmi távolságú. (Hatalmi távolság = egy társadalom intézményeiben és szervezeteiben az alacsonyabb beosztású, kevesebb hatalommal rendelkező tagok milyen mértékben fogadják el és várják el a hatalmi egyenlőtlenségeket.). Lényegesen nagyobb hatalmi távolság jellemzi azonban a japán társadalmat. Japánban a szervezeti hierarchia a magasabb, illetve alacsonyabb beosztásúak közötti egzisztenciális egyenlőtlenségeket tükrözi, a be-

¹ Morita [2000a].

osztottaktól elvárják, hogy a főnök utasításai szerint cselekedjenek, az ideális főnök jóindulatú autokrata, vagy „jó apa”, a privilégiumok illetve státuszszimbólumok elfogadottak és népszerűek.¹

- A magyarokra inkább az individualizmus (az „én kultúra”), míg a japánokra inkább a kollektívizmus (a „mi kultúra”) jellemző.
- Tudnunk kell, hogy mindkét kultúra magas kontextusú (az információ nagy része internalizált a kommunikáció résztvevőiben, nagyon kevés kódolt üzenetre van szükség = lényegre törő kommunikáció),² ezért kellemes meglepetés éri az ide érkező japánt, aki az alacsony kontextusú amerikai kultúrát ismeri vagy arra van felkészülve. Az, hogy mégsem olyan elégedettek velünk, az annak tudható be, hogy bár a magyar kultúra az amerikainál magasabb kontextusú, a magyar ember a japánokhoz képest azért mégis többet beszél, és kevesebbet mond – és főként kevesebbet ért.
- A japánoknál a türelem erény, hosszú idő kell nekik, amíg döntést hoznak, nem szabad sürgetni őket. „Mindig mutassunk türelmet és elkötelezettséget, gyakran az a döntő tényező, hogy mennyire vagyunk elkötelezettek a kapcsolat iránt.”³
- A japánok a „ringi rendszer” szerint hoznak döntéseket. Ez mindig csoportos ténykedés, többlépcsős folyamat, gyakran bonyolult, különböző szempontok előterjesztésére és ütköztetésére szolgáló tárgyalássorozat. Előnye: közmegegyezés kialakulása után már nincs lehetőség egyet nem értésre, mindenki egy kicsit sajátjának érzi a döntést, amely alsóbb szintről kezdve halad felfelé. Fontos a *kyodotai* fogalmának ismerete, amely szerint a döntési folyamatnak „a közösség harmonikus együttműködésében egymással kölcsönös megértésben és kölcsönös támogatásban” kell lebonyolódnia.⁴ Mindezek tudatában voltam arra kíváncsi, hogy a japánok szerint a magyarok gyorsan döntenek-e.
- Tudva, hogy a japán társadalom közösségi társadalom (amelyben az egyén, az individuum mindig jobban háttérbe szorult – közösségi gondolkodás – kölcsönös függőség – csoportszellem – csoporthoz tartozás – a közösség védelmet nyújt, gondoskodik (*uchi, soto*)⁵ – csoportban az erő⁶), fontos információt jelent a japán vélemény, nevezetesen, hogy a magyar „közösségi ember”-e.
- Japánban a beosztott „a felettes utasítása szerint cselekszik” és „tisztelettudó”. Feltehető, hogy ugyanezt várják el magyar beosztottaiktól. (*Senpai-kouhai*, a.m.: előljáró társ - hátul lévő társ.)
- Mindenkinek, aki japánokkal kapcsolatba kerül, tudnia kell arról a kommunikációs problémáról, hogy a japán „igen” és „nem”, nem a magyar felfogást tükrözi. Ha egy japán valamire „igen” kijelentéssel reagál, az nem feltétlenül beleegyezését jelenti, inkább csak azt, hogy értette a mondottakat. A tagadó kérdésre adott „igen” válasz viszont az ő logikájuk szerint mást jelent, mint számunkra. („Nem fázol?” – „Igen.” Ez azt jelenti, hogy az illető tényleg nem fázik.)

¹ Falkné [2001], p. 30.

² Falkné [2001], p. 30.

³ JETRO 1 1998, p. 12.

⁴ Marosi [1995], p. 83.

⁵ Marosi [1995], p. 36.

⁶ Hidasi [1999], p. 25.

- „Gyakran változtatja a munkahelyét”. Ez a kijelentés a hagyományos japán szemmel nagyon elítélő lehet. A munkaerő-vándorlás jelensége azonban ma már Japánban is megfigyelhető, az egész életre szóló munka már ott sem általános. Ugyanakkor a munka szent. „Allás nélkül tengődni sokkal nagyobb szegénység, mint bármiféle, akár nem kvalifikált munkát is végezni.”¹ Ennek következménye például az alacsony munkanélküliség.
- A „szókimondó” magyar megítélés szerint egy egyenes, becsületes, „karakán” jellemvonás. A japán viselkedésben ez nem feltétlenül nyilvánul meg. Magatartásukat mindenkor a *honne-tatema*e kettősség jellemzi (a személyes vélemény és a kifelé hangoztatandó, az adott szituációhoz legjobban illő vélemény, amely egyfajta kenőanyag, ami az egyén és a közösség közötti harmónia fenntartására szolgál). Nem szabad ebben a kettősségben kétarcúságot látnunk, hanem sokkal inkább az egyénnek a cél elérése érdekében tanúsított elkötelezettségét.
- „Jól beszél idegen nyelven” – szerettem volna tudni, hogy e tekintetben mit gondolnak a magyarokról, mert bár szinte minden japán üzletember beszél angolul, nyelvtudásuk, idegen nyelvi boldogulásuk köztudottan nem zökkenőmentes. (Érdekes, hogy a válaszok inkább a „nem” felé hajlanak.)
- „Egyéni megoldásokat keres”: egy magyar ember szemében ez nagy valószínűséggel pozitív tulajdonságnak tűnik, de a japánok esetében nem feltétlenül. Mi azt az embert tartjuk nagyra, aki valamiben kitűnik a többiek közül, valami egyénit tud felmutatni. A japánok esetében ez valahogy éppen fordítva van: ott „ha kilóg egy szög, akkor azt gyorsan be kell verni” (*deru kugi utawareru* – japán közmondás).

A kérdőívemnek erre a részére adott válaszokból a következő megállapításokat szűrtem le:

- A magyar munkaerő japán szemmel nézve szorgalmas ugyan, de nem kitartó. Az állításon finomíthatunk azzal, hogy minél fiatalabb egy japán vezető, annál szorgalmasabbnak és annál kevésbé kitartónak tartja a magyar munkaerőt. (A magyar vezető mindkét szempontból elégedett.)
- A magyar vezetők szerint inkább igaz az állítás, hogy „a magyar munkaerő megfogadja a jó tanácsot”, a japán vezetők szerint kevésbé.
- Bár mindkét nemzet képviselői egyetértenek abban, hogy a magyar munkaerő „a felettes utasítása szerint cselekszik”, megfigyelhető, hogy minél idősebb egy japán vezető, annál kevésbé elégedett a beosztottak irányíthatóságával.
- Mindkét fél tisztelettudónak tartja a magyar munkaerőt, de itt is fennáll az iménti tendencia: az idősebb japán vezetők még nagyobb tiszteletet követelnek beosztottjaiktól.
- Érdekes eredmény, hogy a magyar vezetők szerint a magyar munkaerő „egyéni megoldásokat keres”, a japánok viszont nem értenek ezzel egyet. Ha a korábban leírtakat figyelembe vesszük, akkor ezt pozitív tényként könyvelhetjük el.
- A magyar vezetők jóval elégedettebbek a magyar munkaerő kreativitásával, mint a japánok.
- Míg a magyar vezetőknek megfelel a magyar munkaerő fegyelmezettsége és megbízhatósága is, a japán vezetők ezen a téren is szigorúbbak.

---

¹ Hidasi [1999], p. 69.

- A magyar munkaerő nagyon közel áll ahhoz, hogy a japán vezetők összességében véve elégedettek legyenek velük.
- Magyar és japán vezetők egyaránt úgy látják, hogy a magyar munkaerő szóki-mondó. A kérdés csupán az, hogy minként értékeljük ezt az eredményt az elő-rebocsátottak fényében.
- Egy kicsit komolyabban kell vennünk a nyelvtanulást. Meglepő, hogy ebből a szempontból éppen a japánok kevésbé elégedettek (bár nem sokkal), az viszont érthető, hogy a vidéki munkaerő kevésbé van birtokában az idegen nyelveknek.
- A japán vezetők szerint a magyar munkaerő túl sokat hiányzik, ezen belül is a vidékiek többet.
- A japán „életre szóló foglalkoztatás”-hoz képest a magyar munkaerő túl gyakran változtatja a munkahelyét. Szépen kirajzolódik a korosztályokra bontott válaszokból, hogy ez a szempont egyre kisebb súlyt képvisel a fiatalabbak szá-mára. A magyar vezetők ezen a téren sem találnak kivétlnivalót.
- A japán vezetők szerint a magyar munkaerő még fejlődhetne a probléma-megoldásban, a magyarok itt is elégedettek.
- Japán vélemény szerint a magyarok sokat beszélnek. Biztos vagyok benne, hogy egy amerikai vezetőnek éppen ennek az ellenkezője lenne a véleménye.
- Kiemelendő a japán és a magyar vélemény közti különbség a magyar munkaerő lojalitását, a közösséghez való kötődését illetően is. Különösen szembe-tűnő, hogy itt is minél fiatalabb japán vezetőről van szó, annál kevésbé erőteljes ez a látásmód.
- Kommunikációs problémák japán vezetők szerint kevésbé, magyar vezetők szerint inkább adódnak. (A japán kevés szóból is ért.)
- Szerencsére a japán vezetők nem „vádolják” a magyar munkaerőt sem elha-markodott döntéshozással, sem türelmetlenséggel.
- Az aktivitásukkal azonban nem egészen elégedettek.
Nem szabad elfelednünk, hogy a japán viselkedési normák, a japán munkamo-rál más, mint amit megszoktunk. Különösen oda kell figyelni a következőkre:
- A japán dolgozók megbecsülik a munkahelyüket, és lojalitásukért cserébe a munkahelyükön is megbecsülik őket.
- A japánok számára első a munka, és minden más csak azután következhet. Ha hiányoznak a munkahelyükről, annak komoly indoka van.
- Jó munkát csak fegyelmezetten lehet végezni – ez mindentől függetlenül meg-szívlelendő tanács.
- Végezetül, nem elegendő, ha szorgalmasan dolgozunk, ahhoz, hogy maradék-talanul elvégezzük a ránk bízott munkát kitartás is kell.

Érdekes összevetnünk a kérdőívekre adott válaszokat a Befektetési Kézikönyv¹ magyarokról alkotott véleményével:

A magyar ember karaktere, jellemzői

Általánosságban

Bár ázsiai népcsoportból származnak, a történelem folyamán külsejük, kultú-rájuk, gondolkodásmódjuk "európaiasodott". Inkább jellemző rájuk az individu-

¹ JETRO 5: 2002.

alizmus és a racionalitás, mint a japánokra. Vidéken erősebb a tendencia, hogy az emberek önzetlenek, és nem a biktoklásvágy vagy az érdek hajtja őket.

Fejlődési vágy

Általában véve az iskolázottabbak szorgalmasabbak, ők a munkába állás után, illetve gyermeknevelés mellett is járnak felsőoktatási intézményekbe. Férfi és nő is sok van olyan, aki a tudás vagy a végzettség megszerzéséért erőfeszítéseket tesz.

Passzivitás

Nem lehet tudni, hogy vajon a kommunizmusban domináns szokások maradványainak tudható be vagy a túl hosszú nyúlt megszállás miatt van, hogy feltétlenül a felettes parancsa szerint cselekszenek, de mindenáron megpróbálják elkerülni a felettesekkel való konfliktusokat, ezért nehéz őket rávenni a szabad, aktív véleménycserére és az őszinte (honne) saját javaslattételre. Ebből a szempontból határozottan emlékeztetnek a japán tárgyalások hangulatára. (Vagy legalábbis ők érzik így, miután évekig tanulták az amerikai, illetve nyugat-európai üzleti tárgyalási stílust.)

A munkahellyel kapcsolatos érzések

Ugyanúgy, ahogy Nyugat-Európában, egyes jó képességekkel rendelkező emberekben erős a függetlenség vágya, és ha jó alkalom adódik rá, gondolkodás nélkül otthagyják a munkahelyüket. A fizikai munkások között is megtalálható az a tendencia, hogy akár csak 1000 forinttal magasabb havi fizetésért is hajlamosak másik munkahelyre menni. Ugyanakkor az emberek nagyobbik fele a korábbi magas munkanélküliségnek köszönhetően figyelembe veszi a biztos állás biztonságérzetet nyújtó előnyét. A mai húszas, korai harmincas években járó fiatalok elméje éppen akkor nyíladozott, amikor Magyarországon lezajlott a politikai rendszerváltás, valamint a piacgazdaságra való áttérés kaotikus időszaka. Sokaknak vannak arról emlékei, hogy szüleik munkanélkülivé váltak, mindennapi életükben nehézségekkel kellett szembenézniük. Amikor ezeket az embereket alkalmazzuk, nem szabad meglepedeznünk arról, hogy esetleg nincsenek túl nagy reményeik a munkahellyel kapcsolatban. A magasabb végzettségűeket inkább befolyásolja a bérezés szintje, mint maga a munka jellege - hallhatjuk egyik japán cégnél dolgozó honfitársunk elemzését.

Felelősségérzet

Általában, akárcsak a nyugat-európaiaknál vagy az amerikaiaknál, a munka felosztása, az egyének felelőssége és hatásköre gyakran igen világosan meg van határozva. Ennek megfelelően lehetőség szerint nem ártják magukat más feladatába vagy szakterületébe (szakmájába). Meglehetősen általános, hogy nem mutatnak érdeklődést a másik munkája iránt. Az a tény, hogy a japánok gyakran úgy érzik, hogy a magyarok nem elég felelősségteljesek, nem ritkán annak rovására írható, hogy az illető felelősségének kiterjedését illetve személyi hatáskörét nem tisztázták, nem fektették írásba a kezdet kezdetén. Önérzetesekek, ezért ha hibáznak, semmi szín alatt ne szidjuk le, ne vonjuk felelősségre őket mások előtt.

Emberi képességek

Ahogy az általában lenni szokott a kommunista országokban, a kutatók inkább állami kutatóintézetekben dolgoztak, mintsem egy adott vállalatnál. Ennek köszönhetően alapvetően nehéz volt megszoktatni velük, hogy egy üzleti érdeknek megfelelő (annak igényeire válaszoló) kutatást végezzenek. Mindezek ellenére, ennek az országnak a kutatói, mérnökei nemzetközi mércével is magas színvonalat

képviselnek. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy nagy nyugat-európai és amerikai cégek sorra helyezik ide kutatás-fejlesztési bázisukat.

Altalánosságban véve az egyetemi diplomával rendelkezők beszélnek 1-2 idegen nyelven (angolul, németül, olaszul vagy franciául), ez a tényező a japán cégek európai terjeszkedésében értékes szempont. Ezen felül 13 közép- és felsőoktatási intézményben tanítják a japán nyelvet, ezért nem is olyan nehéz japánul beszélő munkaerőt találni.

Lényeges pont

Mire figyeljünk, amikor magyar ember az alkalmazottunk, a munkatársunk? Először is legyünk tisztában ennek az országnak a múltjával; úgy a néhány évtizedes, mint a pár évszázadra visszanyúló történelmével. Úgy készítsük elő a munkahelyi környezetét, hogy az mindig válasz lehessen az ő japán céggel szemben támasztott elvárásaira, reményeire.

Rólunk, magyarokról ezt a képet a Shoukoukai (magyarországi japán ipari és kereskedelmi cégek szervezete) tagjainak véleményéből alakította ki a kézikönyv írója.

2.2.4. A magyar üzleti partner (beszállító)

A beszállítók kérdése különösen fontos egy olyan ország befektetőinek szemszögéből, mint Japán, hiszen ha nem találnak megfelelő helyi (európai, de lehetőleg magyar) beszállítót, akkor kénytelenek az alkatrészeket, részegységeket saját hazájukból (esetleg más ázsiai országból) importálni, s ha nincs meg a megfelelő mértékű helyi hozzáadott érték, akkor bizony csak jóval előnytelenebbül tudják eladni termékeiket az európai piacokon. Ahhoz, hogy termékeik vámmentességet élvezhessenek az Európai Unióban, a termék páneurópai kumulációban hozzáadott értékének meg kell haladnia a termék végső értékének 60%-át. Ezt elég nehéz úgy elérni, ha az alkatrészek jelentős része Ázsiából származó import. Ezért minden Magyarországon működő japán gyártó cég arra törekszik, hogy a beszállított alkatrészek minél nagyobb hányada európai, és azon belül is lehetőleg magyar cégtől származzon.

Felmérésem eredményeit vizsgálva egyértelműen a beszállítókról kialakult japán képen kellene a legtöbbet javítani.

- Nincs olyan japán vezető, aki azt állította volna, hogy Magyarországon könnyű jó beszállítót találni, 33%-uk szerint kimondottan nehéz.
- A beszállított termékek minőségét illetően sincs egyetlen olyan japán vezető sem, aki teljesen elégedett lenne, 26%-uk kimondottan elégedetlen.
- Megnyugtató azonban, hogy egyetlen japán válaszadó sem állította, hogy a magyar partnerek teljesen megbízhatatlanok, sőt, 13%-uk teljesen megbízhatónak találja őket.
- A szállítási határidők betartásával mindössze egy japán vezető elégedett, 35%-uk erősen kifogásolható pontnak ítéli.
- A kommunikációs problémákat inkább csak a magyarok érzékelik (a japánok túl szűkszavúnak tűnnek számukra).
- Sajnos hiányosságok vannak az ügyfélkapcsolatok ápolása terén is: a vezetők 76%-a inkább elégedetlen ebből a szempontból, pedig a japán vállalattal kapcsolatba kerülő magyar vállalkozóknak sohasem lenne szabad szem előtt tévesz-

teniük, hogy Japánban az ügyfélre való odafigyelés nagyon fontos eleme a versenyelőnynek.

A fentebb vázolt okokból kifolyólag nagyon fontos lenne számunkra is és a japán befektetők számára is, hogy könnyen, jó magyar beszállítókat találjanak. Ennek érdekében tehát a beszállítóknak javítani kell:

- a szállítási határidők pontos betartásán,
- a termékminőségen,
- a megbízhatóságukon, és
- nagyobb körültekintéssel kellene ápolni a japán partnerekkel kialakított ügyfélkapcsolatokat. (Ez utóbbi nem csupán a beszállítókra vonatkozik, de minden olyan vállalatra is, amely valamilyen kapcsolatban áll japán befektető cégekkel.)

Az olyan kormányzati szervek, mint a JETRO és az ITDH kiemelt feladatuknak tekintik, hogy segítsenek az idetelepült japán gyártó cégeknek megfelelő beszállítót találni. Ennek érdekében évente egyszer rendeznek közös beszállítói fórumot japán gyártók és magyar potenciális beszállítók részére.

A japán üzleti világban alapelv:

Okyakusama ha kamisama desu.

A vevő az isten.¹

2.3. Egy japán szakember szemével

Kiegészítésként szeretném bemutatni, hogy egy japán szakember hogyan foglalta össze a kelet-közép-európai országok közös problémáit.

Nem elegendő, ha egy ország pusztán nyilvánosságra hozza a befektetőknek nyújtani kívánt kedvezményeket. A külföldi befektetések vonzásának üzletágában nagy a versengés a rendszerváltó országokban, különösképpen Közép-Európában. Ha a kormány nem megfelelően érzékeny a tőkeinvitáló rendszer átforgalmazásában, akkor elveszítheti a lehetőségét. A következők a rendszerváltó országok tipikus problémái:

- Bár a kormány kijelenti, hogy szívesen látja a külföldi tőkét az országban, a külföldi cégek vezetőinek fogadására intézményileg nincsenek kellőképpen felkészülve: roppant bonyolult tartózkodási illetve munkavállalási vízumot szerezni.
- A személyi jövedelemadó mértéke szélsőségesen magas. A külföldi cégek képviselői egykettőre eléri a legmagasabb adósávot.
- Az adózási rendszer nincs tekintettel a családjával érkező külföldre, akinek a gyermekek egészségügyi ellátásáért és oktatásáért is fizetnie kell.
- Tekintettel a magas munkaadói járulékra, a munkaerőköltségek mégsem olyan alacsonyak, mint ahogyan azt a statisztikák sugallják.
- A létfenntartási költségek nem olyan alacsonyak, mint azt valaha gondolták, mert az importált fogyasztói cikkek ára ugyanolyan szinten van, mint a fejlett országokban, és az ÁFA is magas.

---

¹ JETRO 1999: p. 16.

- A jogszabályok túl gyakran változnak, ez bonyolulttá teszi az életet, és megnehezíti a vállalatvezetést.
- A vámkezelési rendszer rosszul szervezett, ezért rengeteg időt és pénzt visz el.
- Az európai rendszerváltó országok munkaerőjére nem jellemző, hogy keményen dolgoznának a megélhetésért, és ez megnehezíti a japán befektetők számára, hogy megértsék a dolgozók gondolkodásmódját és viselkedését.¹

3. LEZÁRÁS, KÖVETKEZTETÉSEK, MEGLÁTÁSOK A TÉMA KAPCSÁN

Az elmúlt évek során nem voltak olyan jelentős volumenű japán közvetlen tőkebefektetések Magyarországon, mint az korábban megfigyelhető volt. A legutóbbi idők tendenciáját az jellemezte, hogy inkább kis és közepes méretű vállalatok érkeztek az országba a gépjárműalkatrész- és az elektronikai alkatrészgyártás területére. Bár maga a befektetés összege egy-egy ilyen cég esetében nem túl jelentős, roppant nagy szerepük van a már itt működő főbb gyártó cégek, a korábbi nagy volumenű japán befektetések támogatásában, alkatrészellátásában.

Ugy gondolom, hogy ezekhez hasonló kisebb vállalatok befektetései mindenképpen várhatók még a jövőben. Emellett ígéretes területnek tűnik a kutatás és fejlesztés is, hiszen a magyar kutatók, mérnökök igen magasan képzetek és tehetségesek, és ezzel a ténnyel még a hazánkról nem túl sokat tudó japán üzletemberek is tisztában vannak.

Fontos, hogy az országba érkező japán befektetők megtalálják számításaikat, és az is nagyon fontos, hogy a már jelenlévők mind jobban érezzék magukat Magyarországon. A jelen munkámmal talán sikerült rávilágítanom azokra a foltokra, ahol még javítani valónk lenne, és remélem, hogy segíteni tudtam e távoli ország kultúrájának jegyeit hordozó üzletemberek megértésében is.

IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek

- CARL, AARON: The Political Economy of Japanese Foreign Direct Investment in the UK and the US (Multinationals, Subnational Regions and the Investment location Decision), St Anthony's College, 1999, Oxford, 1-211 oldal
- FALKNÉ DR. BÁNÓ KLÁRA: Kultúraközi kommunikáció, Püski Kiadó, 2001, Budapest, 180 oldal
- HIDASAI JUDIT: Na és, hogy tetszik Japán?, Terebess Kiadó, 1999, Budapest, 107 oldal
- HIDASAI JUDIT: Szavak, jelek, szokások, Windsor Kiadó, 1998, Budapest, 266 oldal
- MAROSI MIKLÓS: A japán és a koreai vállalat menedzsment, Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Posztgraduális Kara, 1995, Budapest, 167 oldal

---

¹ Morita [2000].

Folyóiratok, napilapok

PIETSCH LAJOS: Magyarország gyors növekedés előtt áll – Japán budapesti nagykövete új feladatáról és a kétoldalú kapcsolatokról, Magyar nemzet, 1998. július 3.

SAEKI SHIZUKA: Real Hungary, LOOK JAPAN, 2001. november, 24-25. oldal.

WILD JUDIT: Japán munkamódszerek - Aki nem lép egyszerre, HVG 2001. május 27., 77-83 oldal.

Statisztikai kiadványok

Központi Statisztikai Hivatal: A külföldi működő tőke Magyarországon 1999-2000, Budapest, 2002.

Központi Statisztikai Hivatal: Magyar statisztikai évkönyv 2000, 2001. november.

JETRO Budapest kiadványai

JETRO 1: Üzletkötés Japánban, Jetro Marketing Sorozat, 1998.

JETRO 2: Üzleti kommunikáció a japánokkal, Nemzetközi Kommunikációs Osztály, 1999.

JETRO 3: 17th Survey on Japanese Manufacturing Affiliates in Europe/Turkey, Europe Division, Middle East and Africa Division Overseas Research Department, 2001.

JETRO 4 (budapesti iroda): Nikkei Shinshutsu Kigyou Gaiyou (Hangari) (Magyarországon működő japán vállalkozások), 2002. március.

JETRO 5 (budapesti iroda): Hangari Tousei Gaido Bukku (Dai 4 han) (Magyarországi befektetési kézikönyv – 4. kiadás), 2002. március.

JETRO 6 (budapesti iroda): Hangari no R&D no Doukou (Dai 2 han) (A magyarországi K+F trendjei), 2002. március.

JETRO 7: JETRO Budapest (irodai fájlokban dokumentált anyagok).

Tanulmányok

HERNÁDI ANDRÁS: The Main Elements of Japanese Development: Lessons for Hungary MTA, 1992, Budapest, 23 oldal.

MORITA TSUNEO: Pretence of Market Economy and Legacy of Old Regime, Culture and modernization in Light of the Japanese and Central European Experience, 1998, Krakow, Poland.

MORITA TSUNEO: FDI in Central European Countries – Truths and Challenges, The Third Conference on A New Dialogue between Central Europe and Japan, 2000, Prague (a)

MORITA TSUNEO: Facts and Lessons of Ten Years of System Transformation in Central European Countries, International Center for the Study of East Asian Development, 2000, Kitakyushu, Japan (b)

Internetes oldal

Gazdasági Minisztérium honlapja (letöltés időpontja: 2002. augusztus 16.)
<http://www.gm.hu/gyorsmenu/sttisztikak/htm/020222/usd/JP.htm>